

vrije universiteit te amsterdam
jaarboek 1983 - 1984

vrije universiteit te amsterdam
jaarboek 1983 - 1984

Uitgave: Vrije Universiteit, Amsterdam

Samenstelling: Bureau Rector Magnificus

Fotografische bijdragen: Audio Visueel Centrum

Inlichtingen: Dienst Pers en Voorlichting

De Boelelaan 1105, Postbus 7161, 1007 MC Amsterdam

Telefoon 020 - 548 26 71

Druk: Grafisch Bedrijf Papyrus b.v., Diemen

inhoud

	blz.
Eredoctores	5
Bestuur van de Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag	7
Universiteitsraad	8
College van Bestuur	9
College van Dekanen	9
Rectores Magnifici, Conrectoren	11
Opening der Lessen:	
Bestuursverslag 1983-1984	13
Rede Rector Magnificus	33
Dies Natalis 1983:	47
Diesrede	49
Verslag College van Dekanen 1983-1984	67
Verslag Bibliotheek 1983	71
Nieuwbenoemde hoogleraren	73
Ambstaanzaarvingen	76
Afscheidscolleges	77
Studium Generale	78
Kuyper-voordrachten	81
Dom Helder Camara-lezing	83
Bezinningscentrum	84
Wetenschappelijke congressen	85
Exposorium Commissie/Commissie Milieuverrijking en aankleding	89
Historische Commissie	91
Aantallen studenten	92
Aantallen buitenlandse studenten	94
Aantallen examens en promoties	98
Geslaagde geëxamineerden	103
Gepromoveerden	116

eredoctores van de Vrije Universiteit

Dr. H. Colijn (†)	20-10-1930 rechtsgeleerdheid
Dr. J. Sybestyén (†)	20-10-1930 rechtsgeleerdheid
Dr. D. Bakker (†)	20-10-1930 godgeleerdheid
Dr. J.C. Rullmann (†)	20-10-1930 godgeleerdheid
Dr. J.J.C. van Dijk (†)	20-10-1938 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. Max H. Huber (†)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. J. Bohatec (†)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Dr. J. Schouten (†)	20-10-1950 rechtsgeleerdheid
Dr. A.J. van der Merwe (†)	20-10-1952 letteren en wijsbegeerte
Prof.dr. Joh. C. van Rooy (†)	20-10-1952 letteren en wijsbegeerte
Prof.dr. E.G. Léonard (†)	20-10-1955 godgeleerdheid
Dr. H.W. Tilanus (†)	20-10-1958 rechtsgeleerdheid
Dr. A.A.L. Rutgers (†)	20-10-1959 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. J. Ellul	20-10-1965 rechtsgeleerdheid
Dr. E. Jonckheer	20-10-1965 rechtsgeleerdheid
Dr. C. Rijnsdorp (†)	20-10-1965 letteren
Z.K.H. Bernhard	
Prins der Nederlanden	
Prins van Lippe Biesterfeld	20-10-1965 economische wetenschappen
Dr. P. Hoffmann (†)	20-10-1965 economische wetenschappen
Dr. Martin Luther King jr. (†)	20-10-1965 sociale wetenschappen
Prof.dr. T.S.G. Mulia (†)	20-10-1966 godgeleerdheid
Dr. M. Ruppert	20-10-1970 rechtsgeleerdheid
Prof.dr. O. Notohamidjojo	4-9-1972 rechtsgeleerdheid
Dr. C.F.B. Naudé	20-10-1972 godgeleerdheid
Prof.dr. C.F. von Weizsäcker	20-10-1975 rechtsgeleerdheid
Dr. H.C. Bijvoet	20-10-1975 wiskunde en natuurwetenschappen
Dom Helder Pessoa Camara	20-10-1975 sociale wetenschappen
Prof.dr. A.G.M. van Melsen	20-10-1980 wiskunde en natuurwetenschappen
Dr. C.F. Barnaby	20-10-1980 wiskunde en natuurwetenschappen
Prof.dr. G. Duby	20-10-1980 letteren
Prof.dr. A.B. Frielink	20-10-1980 economische wetenschappen
Dr. H. Algra (†)	20-10-1980 sociale wetenschappen
Prof.dr. J. Miguez Bonino	20-10-1980 godgeleerdheid
Dr. Yap Thiam Hien	20-10-1980 rechtsgeleerdheid
Dr. F.E.R. de Maar	20-10-1980 geneeskunde
Mevrouw dr. S. Kruyt	20-10-1980 geneeskunde

bestuur vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag

Mr. D. Schut, voorzitter

Mr. P.J. Biesheuvel, secretaris

Drs. G.A. Vette, penningmeester (tot 1 januari 1984)

Ds. K.M.R. van der Beek, vice-voorzitter

Mr. P. van Dijke (vanaf 26 november 1983)

Mw. G.W. van Montfrans-Hartman (vanaf 26 november 1983)

Drs. J.M. Mudde (vanaf 1 januari 1984 als penningmeester)

Dr.mr. C. de Ru

Mw. H.L. van Stegeren-Keizer

(drs. G.A. Vette trad op 12 mei 1984 af als lid van het Bestuur der Vereniging)

H. van Namen, erelid

Prof.dr. G.J. Sizoo, erelid

P.J. Kruysse, algemeen secretaris

Mevrouw G. Velten, secretaresse van het bestuur

universiteitsraad

Voorzitter: Prof.dr. L. Vlijm
Secretaris: Mr. J.W. Mekking

LEDEN

namens het wetenschappelijk personeel:

Prof.dr. L. Bak	Dr. P.L. Schram
Prof.dr. E. Boeker (DAK)	Prof.dr. N.W. de Smit
Dr. Ceg. de Groot	Dr. W.J. van der Steen
Dr. J. de Jonge (DAK) (tot 1-4-1984)	Dr. C.A. Verburg (vanaf 1-4-1984)
Ir. H. Nijhuis (DAK)	Dr. P.A. Vingerling (DAK)
Drs. J.W.B. van Overhagen (DAK)	

namens het technisch en administratief personeel (T.A.S.):

Drs. P.J.M. de Boer (DAK)	H. Leusink (tot 1-6-1984)
E.H. Broekstra	J.H.J. Schröder
Mw. M.T. Creutzberg (DAK)	R.I.G. Tonkens (DAK) (vanaf 1-6-1984)
Mw.drs. H.M. Hülsmann	Drs. J. Vrieze (DAK)
Mw. I. Klein-Clausing (DAK)	C. Zeijlemaker
Mw.drs. E.J. Kok (DAK)	H.H.O. Zwilling

namens de studenten:

W.F. Achthoven (PKV)	J.M. Louwerse (VUSO)
P. de Baat (VUSO)	M. Peeperkorn (PKV)
P. Beukema (VUSO)	H. de Ruiter (PKV)
Mw. P. Bijl (PKV)	S. Schipper (PKV)
Mw. H. Koelé (PKV)	O. de Weerdt (PKV)

namens de Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag:

D.M. Boogaard	Drs. J.J. Knibbe
J. de Graaf	Mw.drs. J.R. Kraan-Wielenga
Drs. A.C. van Grootheest	Mw.drs. J.J.T. Omta
Ds. A.C. Hofland	

college van bestuur

Drs. H.J. Brinkman, voorzitter
C. de Niet, vice-voorzitter
Dr.ir. A.W. de Jager
Dr.ir. F. Schutte
Prof.dr. P.J.D. Drenth, rector magnificus

Mr. H. Hoogenkamp, secretaris

College van Bestuur Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5482698

college van dekanen*

Prof.dr. P.J.D. Drenth, voorzitter	Rector Magnificus
Prof.dr. G. Dekker	Faculteit der Godgeleerdheid
Prof.mr. I.A. Diepenhorst	Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Prof.dr. F.C. Stam	Faculteit der Geneeskunde
Prof.dr. P.A.E. Sillevius Smitt	Subfaculteit der Tandheelkunde
Prof.dr. J. Lever	Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen
Prof.dr. M.A. Maurice	Subfaculteit der Wiskunde en Infor- matica
Prof.dr. J. Blok	Subfaculteit der Natuurkunde en Sterrenkunde
Prof.dr. U.A.Th. Brinkman	Subfaculteit der Scheikunde
Prof.dr. W. Roeleveld	Subfaculteit der Geologie en Fysische Geografie
Prof.dr. F.K. de Graaf	Subfaculteit der Biologie
Prof.dr. B.P.F. Al	Faculteit der Letteren
Prof.dr. A.Th. van Deursen	Subfaculteit der Geschiedenis
Mw.prof.dr. M.H. Schenkeveld	Subfaculteit der Nederlandse Taal- en Letterkunde
Prof.dr. S.A. Varga	Subfaculteit der Franse Taal- en Letterkunde
Prof.dr. P.R. Sellin	Subfaculteit der Engelse Taal- en Letterkunde
Prof.dr. A.J. Vermaat	Faculteit der Economische Wetenschappen

*per 1-9-1983; voor mutaties zie verslag College van Dekanen, pag. 67 van dit jaarboek.

Prof.dr. J. de Wit
Prof.dr. J. van der Zouwen, secretaris

Prof.dr. H.A. Brasz
Prof.dr. D.Th. Kuiper
Prof.dr. J. Tennekes

Prof.dr. C. Sanders
Mw.prof.dr. W.F. van Stegeren

Prof.dr. S. Griffioen
Prof.dr. G.A. de Bruijne

Prof.dr. J. Buit

Prof.dr. H.C. Tijms

Prof.dr. R.H. Rozendal
Prof.dr. J.P. Kuiper
Prof.dr. G. Somsen

Erelid: Mr.dr. J. Donner (†)

Mw.drs. G. Siertsema

Faculteit der Sociale Wetenschappen
Subfaculteit der Sociaal-Culturele
Wetenschappen
Subfaculteit der Politicologie
Subfaculteit der Sociologie
Subfaculteit der Culturele Antropologie
en Niet-Westerse Sociologie
Subfaculteit der Psychologie
Subfaculteit der Pedagogische en Andra-
gogische Wetenschappen
Centrale Interfaculteit
Interfaculteit der Aardrijkskunde en
Prehistorie
Subfaculteit der Sociale Geografie en
Planologie
Interfaculteit der Actuariële
Wetenschappen en Econometrie
Interfaculteit der Lichamelijke Opvoeding
Conrector
Conrector

Ambtelijk Secretaris

rectores magnifici

1880—1882	Dr. A. Kuyper	1923	Dr. C. van Gelderen
1882	Dr. F.L. Rutgers	1924	Dr. L. Bouman
1883	Dr. Ph.J. Hoedemaker	1925	Dr. F.W. Grosheide
1884	Mr. D.P.D. Fabius	1926	Dr. A. Goslinga
1885	F.W.J. Dilloo	1927	Dr. A.A. van Schelven
1886	Dr. J. Woltjer	1928	Dr. G.Ch. Aalders
1887	Jhr.mr. A.F. de Savornin-Lohman	1929	Dr. H.J. Pos
1888	Dr. A. Kuyper	1930	Dr. H.H. Kuyper
1889	Dr. F.L. Rutgers	1931	Dr.H. Dooyeweerd
1890	Mr. D.P.D. Fabius	1932	Dr. D.H.Th. Vollenhoven
1891	Dr. J. Woltjer	1933	Mr. V.H. Rutgers
1892	Dr. A. Kuyper	1934	Dr. J. Wille
1893	Jhr.mr. A.F. de Savornin-Lohman	1935	Dr. L. van der Horst
1894	Dr. F.L. Rutgers	1936	Dr. J. Waterink
1895	Mr. D.P.D. Fabius	1937	Dr. G.J. Sizoo
1896	Dr. J. Woltjer	1938	Dr. J.F. Koksma
1897	Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1939	Dr. A. Sizoo
1898	Dr. F.L. Rutgers	1940—1942	Mr. V.H. Rutgers
1899	Dr. A. Kuyper	1942	Dr. D. Nauta
1900	Mr. D.P.D. Fabius	1943—1945	Mr. J. Oranje
1901	Dr. J. Woltjer	1945	Dr. J. Coops
1902	Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1946	Dr. R.H. Woltjer
1903	Dr. H.H. Kuyper	1947	Mr. P.A. Diepenhorst
1904	Dr. H. Bavinck	1948	Dr. F.W. Grosheide
1905	P. Biesterveld	1949	Dr. G.Ch. Aalders
1906	Dr. F.L. Rutgers	1950	Dr. H. Dooyeweerd
1907	Mr. D.P.D. Fabius	1951	Dr. D.H.Th. Vollenhoven
1908	Dr. J. Woltjer	1952	Dr. G.J. Sizoo
1909	Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1953	Dr. J.F. Koksma
1910	Dr. H.H. Kuyper	1954	Dr. J. Waterink
1911	Dr. H. Bavinck	1955	Dr. D. Nauta
1912	Dr. R.H. Woltjer	1956	Dr. W.H. Gispén
1913	Mr. A. Anema	1957	Dr. G.H.A. Grosheide F.Wzn.
1914	Mr. P.A. Diepenhorst	1958	Dr. G.C. Berkouwer
1915	Dr. C. van Gelderen	1959	Mr. P.J. Verdam
1916	Dr. L. Bouman	1960	Mr. I.A. Diepenhorst
1917	Dr. P.A.E. Sillevs Smitt	1961	Dr. H. Smitskamp
1918	Dr. F.W. Grosheid	1962	Mr. W.F. de Gaay Fortman
1919	Dr. G.H.J.W.J. Geesink	1963	Dr. F. de Roos
1920	Dr. H.H. Kuyper	1964	Dr. R. Schippers
1921	Dr. R.H. Woltjer	1965—1972	Mr. W.F. de Gaay Fortman
1922	Mr. P.A. Diepenhorst		

1972—1976 Mr. I.A. Diepenhorst
1976—1977 Mr. J. de Ruiter
(tot 19-12-1977)
1978—1979 Dr. D.M. Schenkeveld
(vanaf 1-2-1978)

1979—1983 Dr. H. Verheul
1983— Dr. P.J.D. Drenth

conrectoren

1965—1967 Dr. J. Lever
1965—1967 Dr. W.J. Wieringa
1967—1976 Dr. G.E. Meuleman
1967—1969 Dr. T.D. Stahlie
1969—1972 Dr. J. Blok
1972—1976 Dr. F. van Faassen
1976—1978 Dr. D.M. Schenkeveld
1977—1979 Dr. H. Verheul
1978—1980 Dr. E. van Dijk
1979—1981 Mr.dr. D.C. Mulder
1980—1984 Dr. J.P. Kuiper
1981—1983 Dr. D.Th. Kuiper
1983— Dr. G. Somsen
1984— Dr. C. Datema

Opening der Lessen

**Bestuursverslag van de Vrije Universiteit
over het academisch jaar 1983-1984**

De rede uitgesproken door drs. H.J. Brinkman, voorzitter van het College van Bestuur, ter gelegenheid van de Opening der Lessen, in een bijeenkomst van de Universiteitsraad op 3 september 1984, berustte op dit verslag.

Drs. H.J. Brinkman

M
d

G
v
II

I
G
W

M
v
D

S

S
W
C
B

C
J
R
J
M
M

N
K

E
P

Mijnheer de voorzitter,
dames en heren.

Graag wil ik eerst Uw aandacht vragen voor de herdenking van de leden van onze universitaire gemeenschap die in het afgelopen cursusjaar overleden zijn.
Ik noem U hun namen en ik verzoek U op te staan.

Ingrid Hogenhout
Gerard Kooiman
Wilhelmina Maas-Meijer

studente in de economie
student in de geschiedenis
gepensioneerd medewerkster
afdeling Inkoop
gepensioneerd medewerkster
Centrale Bibliotheek
gewezen corrector-instructeur in de
faculteit der Economische Wetenschappen
wetenschappelijk medewerkster
Centrale Bibliotheek

Margaretha Stockmann-
van Koningsbruggen
Diederik Havinga

student in de kunstgeschiedenis
gewezen assistent Transportdienst
student in de geschiedenis
adjunct-secretaris van het
College van Bestuur

Sylvie van Kempen

Sjoerd Meijer
Willem Voerman
Cornelis Bigot
Bouke Krijger

gepensioneerd medewerkster afdeling Anatomie
student in de geschiedenis
student in de politicologie
onderhouds-storingsmonteur Technische Dienst
hoofdanaliste vakgroep Psychiatrie
gepensioneerd administratief medewerkster sub-
faculteit der Scheikunde

Govert Dekker
Jan Stegehuis
Rudy Treffers
Johannes Schuckman
Marijke Groeneweg-Bokma
Martinus Greven

studente in de culturele antropologie
adjunct-wetenschappelijk ambtenaar in de sub-
faculteit der Sociaal-Culturele Wetenschappen
studente in de politicologie
student in de biologie

Nicoline Schmidt
Karin Ellen Kuitert

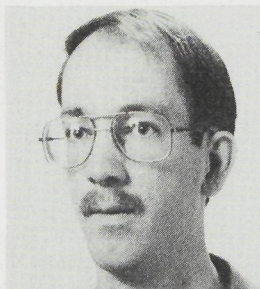
Elzeline Ellerman
Paul van Heusen

*Nochtans zal ik bestendig bij U zijn,
Gij hebt mijn rechterhand gevat;
Gij zult mij leiden door Uw raad,
en daarna mij in heerlijkheid opnemen.
Wie heb ik (nevens U) in de hemel?
Nevens U begeer ik niets op aarde;
al zou mijn vlees en mijn hart bezwijken,
mijns harten rots en mijn erfdeel is God voor eeuwig.*

(Psalm 73:23-26)

Ingrid Hogenhout
1963-1983

Gerard Anton Kooiman
1958-1983

Wilhelmina Margaretha
Theresia Maas-Meijer
1932-1983

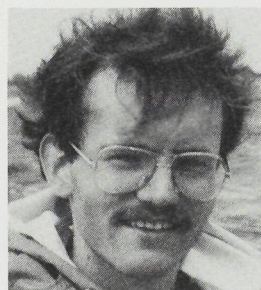
Margaretha Henriëtte
Maria Stockmann-
van Koningsbruggen
1914-1983

Diederik Gerhard Havinga
1926-1983

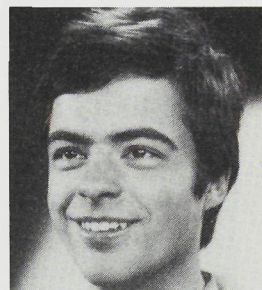
Sylvie Rose Catherine
van Kempen
1931-1983

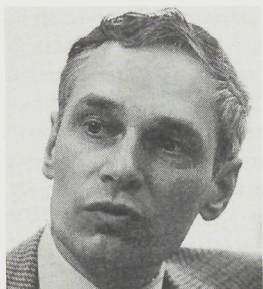
Sjoerd Theodoor Meijer
1958-1983

Willem Jan Voerman
1931-1983

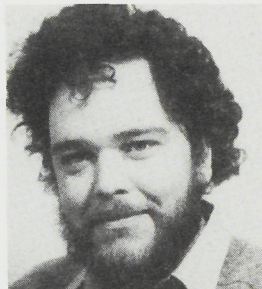
Cornelis Bigot
1960-1984

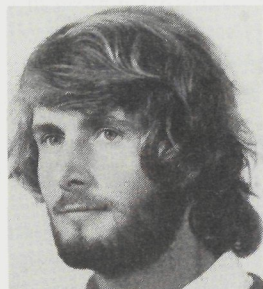
Boudewijn Gilles Karel
Krijger
1932-1984

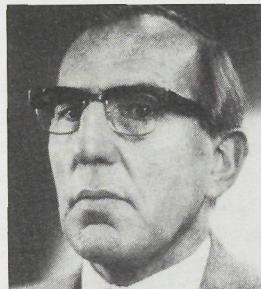
Govert Dekker
1908-1984

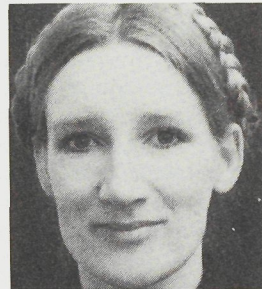
Jan Peter Stegehuis
1957-1984

Rudy Peter Treffers
1951-1984

Johannes Gerardus
Antonius Schuckman
1923-1984

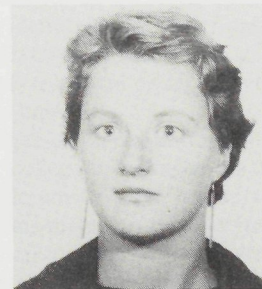
Marijke Groeneweg-
Bokma
1948-1984

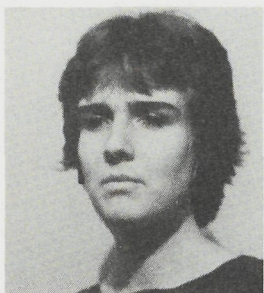
Martinus Jacob Greven
1920-1984

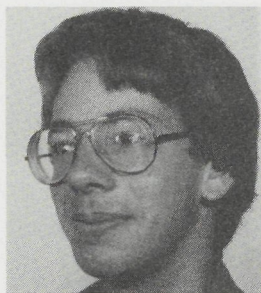
Nicoline Schmidt
1951-1984

Kaisa Ellen Kuitert
1958-1984

Elzeline Ellerman
1961-1984

Paul van Heusden
1963-1984

In de universitaire bestuursagenda komen volgens traditie nogal eens onderwerpen aan de orde, waarvan het belang en effect voor grondvlak en werkplaats in de universiteit beperkt zijn, en daar zal men dat dan meestal niet betreuren. Het meeste uit de agenda van het afgelopen jaar zal wel betekenis hebben gehad voor het grondvlak en druk uitgeoefend hebben op mensen, hun werk en verhoudingen, in de universiteit.

De reeks van veranderingsprocessen in de universiteit heeft haar vaste uitdrukking gevonden in een serie acroniemen, als waren het ernstige ziekten: TVC, BUWP, PGM, VWF, 2 Fasen, enz.

In vrijwel alle faculteiten zijn thans taakaanpassingsprocedures gaande, waarin nieuwe evenwichten gevonden moeten worden tussen beschikbare middelen, te voorziene taken, prioriteiten en innovaties, en sociaal beleid. De leden van de taakaanpassingscommissies hebben, evenals die van de faculteitsbesturen, een zware taak in de huidige omstandigheden van het facultaire zelfbestuur. Het college van bestuur getuigt graag van zijn grote waardering voor dit werk en voor hen die het doen.

Personeelsleden in verschillende faculteiten zien zich voor de mogelijkheid van ontslag geplaatst, vooral als zij ouder zijn dan 55 jaar. Overeenkomstig taakverdelingsbeslissingen worden vakgroepen samengevoegd of opgeheven. Vacatures, ook op leerstoelen, worden niet vervuld. De vooruitzichten voor onderzoek dat niet in de voorwaardelijke financiering is opgenomen, zijn niet zo goed. Slechts een beperkt aantal medewerkers komt voor benoeming tot universitair hoofddocent in aanmerking.

Beslissingen, soms moeilijke en pijnlijke beslissingen, zullen genomen moeten worden, onder de dwang van de bezuiniging, maar ook in het belang van de toekomst van de universiteit. Ze zullen zo zorgvuldig mogelijk genomen moeten worden, beleidvol, maar aan beleidsfanfares zal niemand behoefte hebben die er nauw bij betrokken is. In het bestuursverslag over 1982-1983 heeft het college van bestuur getracht vooruit te zien: waar gaan we in alle veranderingen en problemen naar toe? Het antwoord op die vraag ontmoette weinig tegenspraak en behoeft een jaar later weinig aanvulling. In dit verslag over 1983-1984 is dan ook de min of meer gebruikelijke vorm van verslaggeving gevolgd, met zoveel mogelijk vermijden van herhaling ten opzichte van het recente ontwikkelingsplan, waarin onder andere een beschouwing over identiteit en profileringsbeleid van de VU is opgenomen, en het uitvoeringsplan TVC. Overeenkomstig de gewoonte wordt in dit verslag vooral de stand van zaken geanalyseerd van onderwerpen waarin de universiteit niet of slechts in beperkte mate eigen baas is.

Het universiteitsbestuur staat voor zijn verantwoordelijkheidsgebied op een knooppunt van interne en externe relaties, de laatste onder andere naar collega-instellingen maar vooral naar de overheid, die nog altijd een groot deel van de universitaire bestuursagenda vult. Ook faculteiten zullen echter steeds weer de balans moeten opmaken van binnen en buiten, het laatste niet alleen wat betreft de stand van de internationale wetenschapsbeoefening op hun gebied, maar ook in relaties met zusterfaculteiten, met aanstaande studenten en afgestudeerden, met 'de markt' en maatschappelijke functies. Het is duidelijk dat de universiteit, op verschillende niveau's, zich steeds meer, steeds weer rekening moet geven van de contexten waarin zij functioneert.

Dat stelt hoge eisen aan besturen, ook op faculteitsniveau. Er moet besluitvaardigheid worden betoond, en er zal verantwoordelijkheid genomen moeten worden voor beslissingen die gevolgen hebben voor een lange periode. Bovendien zullen die beslissingen vaak keuzen bevatten die ingaan tegen belangen van groepen en individuen. Het is nodig dat faculteiten bedacht zijn op kwaliteit en continuïteit in hun bestuur; zonder meer besturen bij toerbeurt is niet langer verantwoord.

In het verslagjaar kreeg een groot aantal beslissingen zijn beslag voor de invoering van het nieuwe rangenstelsel voor wetenschappelijk personeel, volgens de BUWP (Beleidsnota universitair wetenschappelijk personeel) dd. juli 1981, strekkend tot een op lange termijn aanzienlijke bezuiniging op de universitaire personeelskosten. Het belangrijkste politieke uitgangspunt daarbij was een beëindiging van het stelsel waarbij iedere wetenschappelijk medewerker in vaste dienst bij goede beoordeling en behoorlijke wetenschappelijke produktie een loopbaan volgde tot het maximum van de schaal van wetenschappelijk hoofdmedewerker, een loopbaan van een twintigtal periodieken na het doctoraal examen. In het nieuwe stelsel is dit loopbaanbeginsel vervangen door een formatiebeginsel. Om de stelselwisseling te markeren zijn nieuwe rangen en functietyperingen ingevoerd: universitaire docenten en universitaire hoofddocenten worden onderscheiden; voor de laatste wordt dan een maximum aantal per instelling bepaald. Dit maximum per instelling moet binnen de instelling worden gedistribueerd, net als de leerstoelen.

De invoering van de BUWP en de reeds enige tijd geldende richtlijnen voor benoemingen van hoogleraren in de schalen A of B betekenen in feite een grondige herziening van de financiële positie van de wetenschappelijke staf. De na te streven omkering van de verhouding A- en B-hoogleraren, waarbij de A-hoogleraren tweederde van het totale bestand zullen gaan uitmaken, houdt in dat de A-hoogleraar als de normale positie moet worden gezien en de B-hoogleraar als een verbijzondering of zo men wil een uitzondering.

Een overeenkomstige situatie gaat nu ontstaan voor de wetenschappelijk medewerkers. De carrièrelijn van de wetenschappelijk medewerkers eindigt nu bij schaal 148 in plaats van 149A zoals voorheen. Met andere woorden, de UD-functie (universitair docent) moet als de normale functie voor het wetenschappelijk personeel aan de universiteit worden gezien. Daarnaast zijn er nieuwe UHD-functies (universitair hoofddocent) gecreëerd, waarvoor zeer hoge benoemingseisen gelden en waarvan er bovendien een bepaald aantal in de formatie mag voorkomen. Het niet benoemen tot UHD betekent dan ook geenszins een diskwalificatie van een wetenschappelijk hoofdmedewerker.

Iets anders is of dit ook zo door de medewerkers wordt ervaren, en dat heeft te maken met het gegeven dat de aanwezige wetenschappelijke medewerkers in de nieuwe functies moeten worden benoemd. Het is immers ongewenst om gedurende een vrij lange periode twee systemen naast elkaar te laten bestaan. Enerzijds speelt hier de maatschappelijke waardering van de functiebenamingen hoofdmedewerker en hoofddocent een rol, anderzijds betekent het voor veel wetenschappelijk hoofdmedewerkers - die

nog niet het maximum van schaal 149A bereikt hebben - een reële vermindering van hun salarisperspectief.

De inpassing van het huidige personeel in het nieuwe rangenstelsel zal zorgvuldig en redelijk moeten geschieden, een moeilijke opgave voor facultair en universitair bestuur in de komende maanden.

Om terug te keren tot het formatiebegrip van de BUWP - na veel overleg tussen instellingen en O&W, dat ook nog niet is afgesloten, werd de formatieomvang voor UHD's evenals die voor hoogleraren gesteld op een arbitrair bepaalde, niet met de concrete takenorganisatie verbonden hoeveelheid. Daarmee leidde BUWP ook tot een aanzienlijke reductie van het aantal leerstoelen. In de komende jaren zullen hoogleraarsvacatures slechts bij uitzondering kunnen worden vervuld. Achter dit alles schuilen twee doelstellingen: 1) bij de ingrijpende bezuinigingen in de jaren 1981-1987 zoveel mogelijk arbeidsplaatsen behouden, en 2) in de jaren na 1986 voor afgestudeerden uit de eerste fase zoveel mogelijk plaatsen scheppen voor de onderzoekersopleiding, volgens het beleid uiteengezet in de nota Beiaard. Ieder ouder personeelslid van de universiteit die met pensioen of VUT gaat, of met wachtgeld volgens het sociaal beleidskader TVC, draagt tot deze doelstelling bij; ondanks bezuiniging blijven er dan arbeidsplaatsen voor jongeren.

Op deze doelstellingen is op zich niets aan te merken, als er maar voldoende vaste staf blijft, naar kwantiteit en kwaliteit, want dat is wel de kurk waarop de universiteit drijft. Wat de VU betreft hebben we zorg over het bereiken van de genoemde doelstellingen. Het aantal leden van de vaste staf dat in de komende jaren voor pensioen, VUT of wachtgeld in aanmerking komt, is namelijk nogal klein. De VU vaste staf is gemiddeld jong, waarmee tevens gezegd is dat hij een leeftijdsopbouw heeft die ongunstig is voor het goed functioneren van de VU in de toekomst. Dat is een consequentie van de snelle uitbouw van de VU in de jaren '60 en '70, gevolgd door een zeer beperkt aantal nieuwe vastestafbenoemingen in de jaren '80. De werkingstermijn van de 55-plus-regeling in het Sociaal Beleidskader TVC zou dan ook best een aantal jaren langer mogen zijn dan nu gesteld.

Het drastisch beleid van minister en instellingen tot reductie van het aantal beschikbare topsalarissen terwille van het behoud van arbeidsplaatsen is niet zonder grote risico's voor de toekomst van het Nederlands W.O. De minister heeft dan ook toegezegd op korte termijn mogelijkheden te zullen openen voor het toekennen van 'markttoelagen', opdat het W.O. de concurrentie met andere sectoren in de samenleving niet verliest. Het is wel duidelijk dat in bepaalde faculteiten die 'markttoelagen' onder andere aan AIO's (assistenten in opleiding) zullen moeten worden toegekend.

De budgettaire situatie waarin het wetenschappelijk onderwijs in het afgelopen cursusjaar verkeerde, was in een bepaald opzicht zeer opmerkelijk. In het najaar van 1982 stelde de minister de meerjarenbezuiniging vast die als randvoorwaarde voor taakverdeling en concentratie gold, en die als zodanig nog steeds geldt. Al bijna twee jaar stabiliteit in de financiële planning op macroniveau, een minister die zijn woord houdt,

en een overheid die er in slaagt om een geloofwaardige grondslag voor serieuze WO-planning te leggen. Het zij met waardering gemeld.

Was die stabiliteit er nu ook maar in de financiële planning per instelling! Wat dit betreft heeft de minister niet zo'n gelukkige hand gehad bij de invoering en hantering van het financieringsmodel PGM voor de personeelsbudgetten van de instellingen. In 1982 legde hij voorstellen terzijde om daarin reallocatieregels op te nemen en een zekere initiële normering van de zgn. B-delen toe te passen, voor de invoering van voorwaardelijke financiering. Het gevolg daarvan was: een nog steeds onbillijke verdeling van die onderzoekbudget-component, geen grondslag voor verdeling van de TVC-bezuiniging over de instellingen, grote problemen om de uitkomsten van PGM en van TVC aan elkaar te passen, zodanige ingewikkeldheden ook dat fouten werden gemaakt. Soms waren dat ernstige, onbetwistbare fouten, wat de VU betreft in één geval zo ernstig dat een beroepsprocedure is aangespannen voor de herziene begroting 1984.

Binnenkort produceert O&W een nieuwe concept-middelenverdeling tot 1989. Het is vurig te hopen dat de minister daarin een betrouwbaarder verdeling tussen de instellingen zal bereiken, en daarmee ook stabiliteit in de bezuinigingsplanning per instelling. Voor een zorgvuldig personeelsbeleid is dat nodig, vooral vanwege het aantal gedwongen ontslagen dat op het spel staat. Tot die noodzakelijke stabiliteit behoort ook dat de minister het opereren met innovatiefondsen, doeltoewijzingen, budgettaire beleidsaansporingen en straffen zeer beperkt. Gewoonlijk levert dergelijk ministerieel stuntwerk de universiteiten en hogescholen toch niet meer op dan een sigaar uit eigen doos. Het laatste van PGM zullen we voorlopig nog niet gehoord hebben, ook vanwege BUWP en AIO's volgens de Beiaard. De combinatie van BUWP en Beiaard beoogt immers vermindering van de vaste staf en vergroting van het aantal tijdelijke plaatsen voor promotie-onderzoek. Daartoe zal het totale aantal arbeidsplaatsen in het WO flink moeten stijgen; anders daalt met de verlaging van de zgn. rangenmix en van het gemiddeld salaris ook de wetenschappelijke produktie. Het leeuwendeel daarvan wordt door senioren geleverd. Bij vervanging van een hoogleraar door een pas afgestudeerde promotiemedewerker blijft er één formatie- of arbeidsplaats, die wel veel minder kost maar ook veel minder oplevert voor de Nederlandse wetenschapsbeoefening. En om dat laatste gaat het toch in de eerste plaats?

De nota Beiaard heeft meer duidelijkheid gebracht in de uitspraken van de Nederlandse politiek over de structuur van het Nederlands universitair onderwijs. Er tekenen zich nu eerder twee sectoren af dan twee fasen. De eerste sector, die van hoofdzakelijk de opleidingen voor lichamelijke gezondheidszorg, blijft categoriaal georiënteerd: opleidingsduur en -opzet worden bepaald door eindtermen verbonden met civiel effect en deugdelijke startcompetentie voor zelfstandige beroepsuitoefening. Omdat dit dure opleidingen zijn die van overheidswege worden bekostigd, wordt de toelating beperkt volgens afstemming op de verwachte arbeidsmarkt.

De tweede sector is het hoger onderwijs voor velen, met vier jaar cursusduur, ongeacht

discipline en type opleiding. Iedere burger die aan de toelatingseisen voldoet, kan een keuze uit het aanbod maken, volgens die arbitraire en voor allen gelijke beperking in duur waarvan de motivering uiteindelijk ligt in begrenzing van bekostiging. Het overgrote deel van de studierichtingen en studenten zit in die tweede sector.

De vraag is nu waar de grens tussen de twee sectoren getrokken moet worden. Naar onze mening horen in de eerste sector ook de beroepsopleiding voor de geestelijke gezondheidszorg en die voor accountant (inclusief controller) thuis, zij het met beperkte toelating op de grondslag van een doctoraal examen uit de tweede sector. De minister heeft zich ten onrechte van een selectie uit de tweede-fase-mogelijkheden onthouden, door aan te koersen op integrale afwijzing van alles wat niet op voorhand in de wet was geregeld, zoals arts, tandarts, apotheker en dierenarts.

Met die twee sectoren zijn we er niet wat betreft de bevordering en ontwikkeling van het onderzoekerschap, bij uitstek een taak van de universiteit. Voor jonge onderzoekers legt de Beiaard die taak, na het doctoraal examen, in het personeelsbeleid van de universiteiten, met steun van andere betrokken en geïnteresseerde instanties. Als AIO's met een mager salaris en een beperkte onderwijstaak kunnen doctorandi volgens de Beiaard een tijdelijke arbeidsovereenkomst, in het algemeen van vier jaar als promotieperiode, krijgen voor een 'in service' onderzoeksopleiding.

Zijn daarmee politiek en budgettair gezien de categorale opleidingen, het hoger onderwijs voor velen, en het onderzoek gedekt, dan blijven er in principe nog veel andere mogelijkheden over tot het geven van onderwijs en aanbieden van opleidingen door de universiteit, maar dan zoals in het postacademisch onderwijs op kosten van deelnemers en belanghebbenden, en niet uit de rijksbijdrage voor de universiteit. Zo'n belanghebbende is de minister van onderwijs zelf wat betreft de postdoctorale opleiding van leraren. De minister ziet (nog) geen kans voor een 'in service' opleiding, beoogt een of andere combinatie van universitaire en niet-universitaire lerarenopleidingen, en wil in ieder geval de vrijheid van opereren voor de universitaire lerarenopleiding beperken tot wat in zijn regie als minister van voortgezet onderwijs past. De combinatie van rollen van de minister alsmede het feit dat de postdoctorale lerarenopleiding expliciet in de tweede-fase-wetgeving is opgenomen, maken dit onderwerp nogal gecompliceerd. Het bleef buiten de Beiaard en moet kennelijk nog uitkristalliseren.

Als het voorgaande een juiste interpretatie van het politiek spreken in de Beiaard is (wat gezien het speculatief karakter van de interpretatie niet zeker is), zal tenminste met zorgvuldigheid en geleidelijkheid de overgang naar de politiek beoogde nieuwe wereld tot stand moeten worden gebracht, met name door Haagse dogmatisering over wat een universiteit wel en niet mag of moet doen te beperken. De nota Beiaard van 1984 leidt tot een revisie van de wetgeving op de tweefasenstructuur, die in 1981 tot stand kwam en in 1982 werd ingevoerd voor de eerstejaars van dat jaar. De wetgever heeft kennelijk in 1984 geen hoge dunk van zijn prestatie in 1981; de universiteiten hadden dat toen al niet.

Binnen de universiteit beginnen zich langzaam maar zeker de gevolgen af te tekenen

van het hoger-onderwijs-voor-velen-gedurende-vier-jaar. Binding aan gefixeerde eindtermen heeft weinig zin meer; het bijzonder deel van het Academisch Statuut voorziet voor de genoemde tweede sector niet meer in een behoefte. Meer en meer vrije studierichtingen ontstaan, vooral binnen de alpha- en gammafaculteiten; het wachten is op dergelijke studierichtingen tussen faculteiten. De VU kent nu als nieuwe vrije studierichtingen er twee in Letteren, één in Sociaal-Culturele Wetenschappen en één in de Medische Biologie.

Een ander gevolg van het nieuwe stelsel, en wel van de beperkte inschrijvingsduur verbonden aan de cursusduur, is het scheppen van deeltijdse opleidingen. Vanouds kon men in veel alpha- en gammafaculteiten deeltijds studeren, verbonden met het gewone onderwijsprogramma. Nu moet dat geformaliseerd worden om de langere inschrijvingsduur die bij deeltijds studeren hoort, mogelijk te maken.

Deels parallel aan, deels verbonden met de invoering en wijziging van de twee-fasenstructuur ontwikkelde zich de relatie tussen de Vrije Universiteit en geestverwante instellingen voor hoger beroepsonderwijs. Intenties voor samenwerking met de instellingen voor protestants-christelijk HBO in Zwolle-Kampen-Dronten werden vastgelegd. Met de nieuwe lerarenopleidingen van de Vrije Leergangen en van de Christelijke Lerarenopleiding Zwolle werd een principe-afspraken voor symmetrische samenwerking gemaakt op het gebied van de lerarenopleiding, om gemeenschappelijk ten dienste van het christelijk onderwijs te fungeren, hoe de uitslag ook zou zijn van het rollenspel van de minister. Door intensief contact en overleg hebben we ontdekt dat de VU binnen het hoger onderwijs in twee relaties staat, enerzijds in die met haar collega-universiteiten, anderzijds in die met geestverwante HBO-instellingen.

In het verslagjaar werd een nieuwe term in het universitaire bestuursjargon, vooral vanuit Den Haag, frequent gebruikt; profilering van de universiteit. Bij nader inzien blijkt daarmee eigenlijk niet meer bedoeld te zijn dan dat het bestuur van de universiteit eigen beleid ontwikkelt, vooral ten opzichte van de faculteiten en het geheel van onderwijs en onderzoek in de instelling. Bij profilering gaat het dan om prioriteiten en keuzen, om innovatie dan wel reageren op aansporingen tot innovatie, en om het bepalen van het eigene, van dat waarin men anders wil zijn dan andere instellingen. Het zijn begrippen en doelen die ten grondslag lagen aan de interuniversitaire operatie taakverdeling en concentratie, maar nu in leven lijken te moeten blijven als permanent bestuursgoed in het wetenschappelijk onderwijs.

Opmerkelijk is deze aandrang van minister en departement wel. Voor taakverdeling en concentratie werd immers in 1984 een tijdelijke wet tot stand gebracht, die hoofdzakelijk nodig was omdat het universiteitsbestuur volgens de geldende wetgeving (WVO en WUB) eigenlijk de bevoegdheden en het gezag niet heeft die het bij aandrang tot profileringsbeleid verondersteld wordt te hebben. De bevoegdheden zijn thans strikt gecompartmenteerd en verdeeld over de lagen in de universitaire organisatie. Onderwijs en onderzoek, ook de kaderstelling en profilering ervoor, zijn behoudens ministeriële taakverdelingsbeslissingen een zaak van de faculteiten, volgens wet en traditie.

Het is niet passend dat de universiteitsraad zijn budgetrecht - oneigenlijk - gebruikt om te profileren en faculteiten te binden. Merkwaardigerwijze heeft de minister nu op grond van de tijdelijke wet profileringsbeslissingen aan faculteiten opgelegd, c.q. laten opleggen die normaal nauwelijks mogelijk zijn. Men kan ook stellen: de minister heeft de universiteiten - tijdelijk - bestuurbaar gemaakt, en daarmee tevens gedemonstreerd dat zij dat - normaal - niet zijn. Maar ook: degene die volgens de tijdelijke wet de meeste zeggenschap over de faculteiten krijgt, is uiteindelijk niet het universiteitsbestuur, maar de minister zelf.

Als we onder bestuurbaarheid van de universiteit verstaan dat het bestuur van de universiteit elementaire bevoegdheden heeft ten aanzien van onderwijs en onderzoek, bijvoorbeeld kaderstelling en profilering, dan zien we in de combinatie van de genoemde tijdelijke wet en het wetsontwerp WWO 1984 van dezelfde minister - het voorstel voor de nieuwe regeling van de universitaire bestuursorganisatie - dat ten principale de universiteit onbestuurbaar gehouden wordt en - tijdelijk? - alleen de macht van de minister en Tweede Kamer over de universiteiten wordt vergroot. Een oorzakelijk verband? En dat in een tijd waarin politici spreken over deregulering.

De vermoedelijke verklaring van deze wonderlijke situatie is dat politici aan een universiteitsraad in de huidige samenstelling geen grotere bevoegdheden willen geven - in mindering op enerzijds die van de minister, en anderzijds die van de faculteiten -, en dat op verandering van de samenstelling van de universiteitsraad zodat hij gezag over faculteiten kan uitoefenen, een politiek taboe rust. En dankzij dat taboe blijft de universiteit dan volgens WWO 1984 beperkt bestuurbaar voor de rest van deze eeuw. Dat was zij trouwens altijd, maar tot voor kort werd dat niet als een probleem gezien; nu, met taakverdeling en concentratie, met gevraagde profilering, wordt wel door de financierende overheid de daarvoor noodzakelijke grondslag verschaft.

Wat wel gebeurt in de WWO 1984, is aanscherpen van het dualisme van universiteitsraad en college van bestuur; dat verhoogt zowel de duidelijkheid als de kans op conflicten, een dubieuze bijdrage tot bestuurbaarheid.

Enthousiaster kan melding worden gemaakt van de ingrijpende plannen van de minister, door de Tweede Kamer in maart jl. in principe aanvaard, voor een nieuwe advies- en overlegstructuur, die ertoe zullen leiden dat de Academische Raad (en titel II van de WWO) wordt opgeheven, evenals het zgn. Planning Overleg Orgaan. In plaats daarvan zal er een overleg moeten komen tussen minister en instellingen op een wijze zoals in onderwijsland gebruikelijk. Daartoe zullen de instellingen eerst zelf, onderling, gezamenlijk een overlegstructuur moeten maken - een lastige opgave, waaraan hard wordt gewerkt. Een daartoe strekkend principe-besluit werd in juni door de universiteitsraad genomen, zij het niet zonder een krachtige aanvaring tussen raad en college, die geen averij opleverde, maar waarin WWO 1984 schaduwen vooruit wierp. In zeer positieve zin kan tenslotte in verband met nieuwe wetgeving voor het WO de overeenstemming tussen minister en instellingen genoemd worden over de hoofdlijnen voor een nieuwe wettelijke regeling van planning en bekostiging. In dit hoofdstuk van de wet, samen met dat over graden en onderwijs, is immers de grondwet voor de relatie

tussen overheid en universiteit te vinden. In de huidige wettelijke bepalingen is die relatie wat planning en bekostiging betreft 'bottom - up', maar deze bepalingen zijn al meer dan 15 jaar buiten gebruik en in de praktijk door een chaotisch geheel van procedures en processen vervangen, waarin 'top - down' de rode draad dreigde te worden. De beoogde nieuwe relatie kan als complementair worden gekenschetst.

De beslissingen in het kader van taakverdeling en concentratie, voorzover tot nu toe genomen en de VU betreffend, zijn uitvoerig gedocumenteerd in taakverdelingsplannen van de minister en ontwikkelingsplan van de universiteit. Zij kunnen gevoeglijk bekend worden verondersteld. In het bestuursjaar 1983-1984 vroeg dit onderwerp veel zorg en aandacht van het college van bestuur en de betrokken bureaus en diensten, in intensief en in het algemeen zeer goed overleg met faculteitsbesturen.

Geneeskunde liep wat na in taakverdeling en concentratie, wat niet verwonderlijk was gezien de grote omvang van de bezuiniging daar en de verwevenheid met patiëntenzorg en Academisch Ziekenhuis. Onze faculteit der Geneeskunde komt voor een zeer zware opgave te staan: aan de ene kant een sterke bezuiniging op het onderwijs - met een verlaging van de numerus fixus - en op het onderzoek, aan de andere kant een herprofilering van de faculteit. De achterstand in aantal bedden van het AZVU ten opzichte van andere academische ziekenhuizen zal niet worden ingehaald in de komende jaren, waarmee AZVU en faculteit beperkter mogelijkheden hebben dan collega's voor specialisatie, onderzoek en ontwikkeling in de klinische geneeskunde. Min of meer als compensatie daarvoor zal onze faculteit, met steun van het AZVU in zijn nieuwe polikliniek, zich relatief meer dan collega's toeleggen op onderzoek en ontwikkeling voor de zgn. eerstelijnsgezondheidszorg en de verbinding tussen eerste en tweede lijn. Daarbij gaat het onder andere om huisartsgeneeskunde, waarvoor eigen ontwikkelings- en onderzoekswerkplaatsen geopend zullen worden, de AWEG's; het onderzoek op dit gebied zal in samenwerking tussen huisartsen en specialisten moeten worden ontwikkeld. Daarnaast zullen epidemiologie en gerontologie, gericht op de eerste lijn, worden opgebouwd. Bezuiniging en herprofilering leveren een zware taakaanpassingsprocedure voor de faculteit op die tot diepe ingrepen in de prekliniek zal leiden. Voor de toekomst van de faculteit en het AZVU is het van levensbelang dat de beoogde herprofilering tot stand wordt gebracht en nieuwe kwaliteit oplevert.

Taakverdeling en concentratie leidde tot een drietal ingrijpende processen in goede samenwerking met de Universiteit van Amsterdam. Een plan werd gemaakt voor opheffing van sociale geografie aan de VU, behoudens een restvoorziening, en voor de overgang van een groot aantal van onze sociaal-geografen en planologen naar de UvA. De andere kant op werd een plan gemaakt voor geologie, op te heffen aan de Universiteit van Amsterdam met overgang van personeelsleden naar de VU. In het nieuwe profiel voor de verenigde subfaculteiten van Geologie en Fysische Geografie aan de VU wordt tevens de mariene geologie tot ontwikkeling gebracht - een belangrijk, maar enigszins verwaarloosd gebied in de Nederlandse geologie.

De meest gecompliceerde operatie betreft de tandheelkunde, het bewerkstelligen van

een nauwe samenwerking in een verregaande verkaveling van taken tussen de subfaculteiten van de UvA en van de VU. Dit stelt hoge eisen aan de organisatie, terwijl de uitgangssituaties zeer uiteenlopen. Ook hier staan een zware bezuiniging en taakaanpassingsprocedure voor de deur.

Naast de studierichting der sociale geografie zal de VU ook die der westerse sociologie en der andragologie verliezen.

Op het gebied van de rechtsgeleerdheid, van economie, econometrie en actuariaat, van letteren en sociale wetenschappen werd landelijk nog een nadere disciplineplanning ontwikkeld. Bij de beoordeling van voorstellen voor landelijke onderzoekszwaartepunten in de sociale wetenschappen behaalde onze subfaculteit Psychologie een uitstekend resultaat. Op het gebied van de wijsbegeerte werd landelijk een alternatief ontwikkeld voor de amputatie van enkele centrale interfaculteiten, zoals door de minister beoogd. Uitwerking en uitvoering van de beslissingen tot bezuiniging, taakverdeling en concentratie zullen nog jaren in beslag neman. Daarbij gaat het vooral om personeelsbeleid, maar geleidelijk zal duidelijk worden dat herhuisvesting, ruimte-reallocatie, vernieuwbouw en apparatuurvoorzieningen voor niet geringe problemen, want: niet geringe uitgaven, stellen. De minister heeft het wachtgeldbeslag als gevolg van TVC overbegroot; dat op investeringen heeft hij onderbegroot, en dat terwijl sinds minister Pais de universiteiten onvoldoende gefinancierd worden voor het in stand houden van hun gebouwen.

In het najaar van 1984 staat ons een nieuwe discussieronde te wachten over de voorwaardelijke financiering van het onderzoek, interuniversitair en tussen minister en instellingen. In dit verslag wordt het kruit daarvoor maar droog gehouden. De voorstellen van de VU voor de derde tranche leiden ertoe dat de totale kwantiteit voor vijf tranches meer dan gevuld wordt, met een evenwichtige verdeling over de faculteiten en met programma's waarin we, mede dankzij zorgvuldige interne beoordeling, vertrouwen hebben. Het is duidelijk dat binnen de faculteiten de invoering van voorwaardelijke financiering een grote rol heeft gespeeld bij het bepalen van prioriteiten. Is voorwaardelijke financiering na uitvoering van taakverdeling en concentratie nog wel nodig om andere dan politieke overwegingen?

Sinds voor de universiteiten de bezuiniging op de eerste geldstroom (rijksbijdrage) en de tweede geldstroom (ondersteuning van onderzoek door ZWO) is ingetreden, zijn het belang van en de belangstelling voor de derde geldstroom gestegen: activiteiten op het gebied van onderwijs, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening die door 'derden' worden bekostigd.

De verscheidenheid daarin is zeer groot; dergelijke activiteiten worden in vrijwel alle faculteiten verricht, en komen ook in de diensten voor. In 1983 werden 542 projecten geregistreerd, met een totale opbrengst van 16 miljoen gulden (ter vergelijking: in 1981 waren er 244 projecten voor 9 miljoen gulden).

Een belangrijke groeier was het Instituut voor Milieuvraagstukken (2 miljoen gulden

in 1983). Tot deze activiteiten behoren ook het postacademisch onderwijs en de ontwikkelingssamenwerking (het laatste Mf 3,3 van de genoemde 16).

In het jaarverslag Internationale Samenwerking 1983 bleek opnieuw dat de VU een omvangrijke en succesvolle bijdrage levert aan ontwikkelingssamenwerking. Voor de samenwerking met de universiteit Gadjah Mada in Indonesië - samen met Utrecht en Wageningen - werd het derde vierjarenplan vastgesteld, en voor de samenwerking met de christelijke universiteit Satya Wacana in Indonesië het tweede vierjarenplan. Het project in Nicaragua werd goedgekeurd. Het aantal projecten in Zuidelijk Afrika neemt toe, vooral op het gebied van 'basic science', direct of indirect gericht op studenten en leraren. De samenwerking met de universiteiten van Botswana, Lesotho en Swaziland wordt uitgebreid met Zimbabwe, terwijl de Mondlane-universiteit in Mozambique de VU tot samenwerking heeft uitgenodigd op het genoemde gebied. Bovendien werd binnen de VU het dienstencentrum ontwikkelingssamenwerking (DOS) opgericht voor ontwikkelingssamenwerkingsactiviteiten die buiten interuniversitaire samenwerking vallen.

Nu allerwegen het belang van onderwijs voor ontwikkeling weer wordt gezien en gebleken is dat universiteiten in meerjarige, goed georganiseerde samenwerking daaraan een belangrijke bijdrage kunnen leveren, wordt het de hoogste tijd dat de betrokken ministeries en NUFFIC, als interuniversitair orgaan, hun beleidsvoering op dit gebied coördineren en actualiseren, zodat universitaire ontwikkelingssamenwerking zich verder kan ontplooiën.

Het financieel jaarverslag 1983, dat - mede dankzij het nieuwe financiële informatie-systeem - tijdig verscheen en voorzien was van een goedkeurende verklaring van de interne accountant, liet een goed beheersresultaat over 1983 zien.

In aansluiting op een advies van het bureau Twijnstra en Gudde werden de dienst Gebouwen, Installaties, Terreinen en Materiële Zaken (GITM) en de dienst Gebouwbeheer, waaronder de drie gebouwencomplexen vallen met inbegrip van kantines en dergelijke, samengevoegd tot één gebouwendienst. Verwacht mag worden dat aldus een goede basis is gelegd voor een flexibel, professioneel beheer, in nauwe samenwerking van verschillende functies, ten dienste van de gebruikers van de gebouwen.

In het huisvestingsplan, samen met het Ontwikkelingsplan 1985-1988 bij de minister ingediend, bleek dat in samenhang met de operatie taakverdeling en concentratie enerzijds bestaande noodvoorzieningen en huisvesting in verspreide panden in Amsterdam-Zuid op termijn beëindigd moeten en kunnen worden, maar dat anderzijds de dakopbouw op het gebouw aan de Medische Faculteit niet gemist kan worden.

In het verslagjaar werd de veiligheid op de campus verder verbeterd. De centrale gasflessenberging kwam in gebruik, en de brandcompartimentering van de gebouwen vorderde goed.

Dankzij nieuwe verbindingen met het onderzoek in de biologie en de nauwe samenhang met het onderhoud van de tuinen van universiteit en ziekenhuis is het perspectief voor

de Hortus goed, al zal de bestaande collectie aanzienlijk ingekrompen moeten worden. De Hortus is slechts één van de vele sectoren in de universitaire diensten en bureau's waarin werkzaamheden gestaakt moeten worden, wegens reductie van de formatie en/of ontstaan van nieuwe meer urgente taken.

Als resultaat van samenwerking tussen Audio Visueel Centrum, Bibliotheek en Onderwijsresearch werd de mediatheek in gebruik gesteld. Daarin kunnen studenten in eigen tijd en tempo onderwijsprogramma's bestuderen; er zijn 1000 van die programma's beschikbaar.

In de sector van de studentenvoorzieningen werd de band tussen universiteit en Stichting Studentenhuisvesting losser gemaakt ten gunste van verbinding met de Amstelveense gemeentelijke overheid, ingevolge de subsidievoorwaarden van het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Ten besluite van dit verslag wordt dank betuigd aan een tweetal personen die uit de dienst van de VU treden.

De hoogleraar I.A. Diepenhorst wordt emeritus. Met grote trouw en toewijding heeft hij de universiteit, in het bijzonder haar faculteit der Rechtsgeleerdheid, in verscheidene functies, gedurende vele jaren, gediend, én gesierd. Wij geven hem dankbaar het predikaat mee: 'bene meritis de universitate'. C. de Niet, lid van het college van bestuur sinds 1972, gaat met VUT. De universiteit mocht genieten van zijn grote ervaring en zijn verscheidenheid aan gaven, betoond met zwier, met grote inzet, en met opgewekte bevreemding jegens universitaire eigenaardigheden. Onze grote dank gaat naar hem uit.

Addendum

bij het bestuursverslag van de Vrije Universiteit over het academisch jaar 1983-1984.

Facta

De zetel van de universiteitsraad waren met ingang van 1 september 1983 niet alle bezet. Prof.dr. L. Vlijm trad op als voorzitter, mr. J.W. Mekking als secretaris. De samenstelling van de raad vindt U elders in dit jaarboek vermeld.

De Rector Magnificus prof.dr. H. Verheul werd per 1 september 1983 opgevolgd door prof.dr. P.J.D. Drenth, die sindsdien lid was van het college van bestuur, waarvan voorts deel uitmaakten: drs. H.J. Brinkman (voorzitter), dr.ir. A.W. de Jager, C. de Niet, dr.ir. F. Schutte; mr. H. Hoogenkamp trad op als secretaris.

In de afgelopen cursus werd een aantal leerstoelen door benoemingen (opnieuw) bezet:

In de Faculteit der Godgeleerdheid:

Dr. B. van Elderen (Nieuw Testament).

In de Faculteit der Geneeskunde:

Dr. J. Schoemaker (Pathofysiologie van de menselijke voortplanting), dr. J.C. van Es (buitengewoon hoogleraar als adviseur Huisartsgeneeskunde).

In de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen:

Dr. I. Gohberg (Analyse), ir. E. Tuininga (Maatschappelijke aspecten van de Wiskunde en de Natuurwetenschappen), dr. J. van Mill (Zuivere Wiskunde), dr. L. Siklóssy (Kunstmatige Intelligentie), dr. C.A. de Lange (Moleculaire Spectroscopie).

In de Faculteit der Economische Wetenschappen:

Dr. H.G. Eijgenhuijsen (Financiering).

Positiewijziging hoogleraren:

Dr. J.M. Broekman, buitengewoon hoogleraar in de Faculteit der Geneeskunde en in de Centrale Interfaculteit voor het onderwijs in de Filosofie; benoeming verlengd tot 1 september 1986.

Dr. H.M. Pinedo, tot 1 juni 1984 buitengewoon hoogleraar in de Faculteit der Geneeskunde voor het onderwijs in de Inwendige Geneeskunde in het bijzonder de geneeskundige Oncologie, nu gewoon hoogleraar met dezelfde leeropdracht.

Dr. D.M. Bakker, tot 1 januari 1984 gewoon hoogleraar in de Faculteit der Letteren voor het onderwijs in de Nederlandse Taal- en Letterkunde, nu buitengewoon hoogleraar met dezelfde leeropdracht.

Ir. E.J. Tuininga, tot 1 september 1984 buitengewoon hoogleraar in de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen voor het onderwijs in de maatschappelijke aspecten

ten van de Wiskunde en Natuurwetenschappen, nu gewoon hoogleraar met dezelfde leeropdracht.

Bijzonder hoogleraarschappen:

Dr. C.J. den Heijer, in de Faculteit der Godgeleerdheid, beëindigt het bijzonder hoogleraarschap op de leerstoel gevestigd door de Stichting tot bevordering van het wetenschappelijk onderwijs in de Judaïstiek.

Dr. A. van der Heide, in de Faculteit der Godgeleerdheid, op de leerstoel gevestigd door de Stichting tot bevordering van het wetenschappelijk onderwijs in de Judaïstiek.

Met emeritaat gingen:

Mr. I.A. Diepenhorst (Faculteit der Rechtsgeleerdheid), dr. Chr. L. Rümke (Faculteit der Geneeskunde), dr. J.M. Los (Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen), dr. A.C. Esmeijer (Faculteit der Letteren), dr. A. Troost (Centrale Interfaculteit/Faculteit der Sociale Wetenschappen), dr. M.W. Heslinga (Interfaculteit der Aardrijkskunde en Prehistorie).

Bovendien verlieten de volgende hoogleraren de Vrije Universiteit:

Mr. G.H.A. Schut (Faculteit der Rechtsgeleerdheid) dr. P.A.E. Sillevius Smitt (Faculteit der Geneeskunde), dr. C. Versluijs (Faculteit der Geneeskunde).

Opening der Lessen

Slaagpercentages in de propedeuse; relevant voor beleid?

Rede uitgesproken door de Rector Magnificus, dr. P.J.D. Drenth ter gelegenheid van de Opening der Lessen, in een bijeenkomst van de Universiteitsraad op 3 september 1984.

Prof.dr. P.J.D. Drenth

Mijnheer de voorzitter,

Dames en Heren.

Een jaar geleden maakte mijn voorganger Verheul (1983)^o in zijn rede ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar 1983-1984 enkele opmerkingen over de propedeuse-rendementen aan onze universiteit, na per faculteit een voorlopige inventarisatie van de resultaten van de toen één jaar oude propedeuse nieuwe stijl te hebben laten verrichten. Hij concludeerde dat het beeld er niet al te rooskleurig uitzag. In de vergadering van het College van Dekanen op 11 januari 1984 zijn de propedeuse-resultaten, nader bijgesteld per peildatum 31 december 1983, opnieuw onderwerp van discussie geweest. Ook mijn conclusie was toen dat de resultaten de nodige zorg wekten. (Het 'overall' slaagpercentage bedroeg toen ruim 53%).

De reacties van de dekanen waren gevarieerd en vaak niet van redelijkheid ontbloot. Toch slaagden mijns inziens de dekanen er in hun verdediging van de eigen faculteitspercentages niet volledig in de schijn van rationalisatie weg te nemen. In het navolgende hoop ik hierop nog terug te komen.

Thans beschikken wij over de bijgewerkte slaagpercentages per 27 juli 1984. Het gaat dus om het cohort 1982, dat thans aan het einde van de tweejarige propedeuse staat. De percentages zijn uiteraard hoger dan per 31 december 1983.

Voor de grotere faculteiten registreren we de volgende resultaten (zie tabel 1): economische wetenschappen ruim 46%, rechtsgeleerdheid ruim 53%, wiskunde en natuurwetenschappen, evenals aardrijkskunde ruim 58%, sociale wetenschappen bijna 66%, letteren bijna 67%, geneeskunde ruim 74% en de IFLO bijna 76%. Het totaal percentage is thans exact 60%.

Individuele studierichtingen vertonen uiteraard een grotere variantie met - voor de grotere studierichtingen - een fluctuatie tussen ruim 37% voor informatica en ruim 81% voor scheikunde.*

Wat moeten zij met deze cijfers?

Het antwoord op deze vraag zal ons het komende half uur bezig houden.

Rendementsberekeningen en rendementscijfers in het onderwijs genieten momenteel een grote belangstelling. De Minister van Onderwijs en Wetenschappen heeft de universiteiten extra bezuinigingen opgelegd naar rato van rendementscijfers, gebaseerd op

*) Opvallend zijn de aanmerkelijk betere prestaties van de vrouwelijke studenten in vergelijking tot de mannelijke studenten: over het totaal berekend 69,8% tegen 57,3%. Met uitzondering van informatica, natuurkunde en economie is deze trend zichtbaar in alle afzonderlijke studierichtingen! In het licht van het gegeven dat er geen systematische intelligentieverschillen tussen mannelijke en vrouwelijke studenten bestaan (Drenth en Hoolwerf, 1977)^o, lijkt hier een interessante onderwijskundige onderzoeksvraag te liggen.

een cohortanalyse lichting 1970. Ook de jongste voorstellen tot drastische collegegeldverhoging, gepaard gaande met een onwaarschijnlijk rustige, zo niet apathische reactie van slachtoffer-zijde, zijn mede gebaseerd op een rendementsredenering, zij het in de privaat-financiële sfeer. Dat daarbij van reeds lang tot het verleden behorende volledige werkgelegenheid voor academici wordt uitgegaan, is niet van hetzij naïviteit, hetzij cynisme ontbloot. Ook het steeds vaker gehanteerde arbeidsmarktcriterium in de discussie over de vaststelling van aantallen toe te laten studenten (let wel, iets wezenlijk anders dan het argument van de educationele capaciteiten van faculteiten of onderwijsinstellingen) stelt het rendement van het onderwijsprodukt centraal.

Tabel 1

Slaagpercentages propedeuse, lichting 1982

Peildatum: 27 juli 1984

	Mann.	Vrouw.	Totaal	N
Rechtsgeleerdheid	48.4	59.6	53.6	374
Geneeskunde	72.3	77.2	74.2	328
Wisk. en Natuurwet.	55.9	71.2	58.6	291
Letteren	57.1	72.9	66.8	280
Economie	48.0	36.6	46.3	287
Sociale Wet.	57.6	74.8	65.8	347
Aardrijkskunde	58.1	59.3	58.6	90
Lich. Opvoeding	70.1	84.4	75.9	113
Totaal:	55.6	67.1	60.0	2203

N.B.: 1) Godgeleerdheid kent geen 2-fasen structuur

2) 'Totaal' is inclusief Centrale Interfaculteit en Actuariële Wetenschappen en Econometrie

Nog onlangs heeft de Minister in overleg met de Commissie Beleidsonderzoek Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderwijs een aantal onderzoeksvragen geformuleerd over de mate waarin en de wijze waarop enkele bedoelingen van de Wet Tweefasenstructuur zijn gerealiseerd. Eén van de vragen met hoge prioriteit is die naar de ontwikkeling van wat genoemd wordt het 'numeriek rendement' per studierichting. Aan te nemen valt dat de wetgever met de huidige rendementen niet tevreden is, zeker niet als men in aanmerking neemt dat van een permanent selectieve vooropleidingsweg en een onbeperkte studieduur sprake was.

Laten we eerlijk zijn. De cijfers die ons met betrekking tot het Nederlands studiesucces van de zijde van het CBS ter beschikking komen stemmen niet vrolijk.

In tabel 2 zijn over alle Nederlandse instellingen voor wetenschappelijk onderwijs de studieresultaten van het cohort 1970 per 1980, dus na 10 jaar, vermeld (conform opgave CBS). We zien dat 10 jaar na de inschrijving in 1970 nog niet de helft van de desbetreffende lichting studenten is afgestudeerd!

Tabel 2

Slaagpercentages cohort 1970, na 10 jaar

	Ned.	V.U.
Godgeleerdheid	58	58
Letteren	35	33
Geneeskunde	76	79
Tandheelkunde	78	72
Diergeneeskunde	66	-
Wisk. en Natuurwet.	47	42
Technische Wet.	45	-
Landbouwwet.	59	-
Rechtsgeleerdheid	52	49
Economie	41	37
Sociaal-Cult. Wet.	32	44
Psychologie	37	45
Ped. en Andrag. Wet.	42	35
Aardrijksk. en Prehist.	35	56
Totaal:	46	48

Het lijkt interessant om in dit verband ook even te bezien hoe de V.U. scoort in verhouding tot de andere instellingen voor wetenschappelijk onderwijs in Nederland. Daartoe zijn twee soorten berekeningen verricht. In tabel 3, kolom 1, zijn de totale slaagpercentages met betrekking tot het cohort 1970 voor de instellingen voor wetenschappelijk onderwijs weergegeven. In kolommen 2, 3 en 4 zijn vermeld de percentages afgestudeerden, gemiddeld over telkens drie jaren, gebaseerd op de instroom telkens zeven jaar eerder (de gemiddelde mediane studieduur)*.

Men ziet dat de Vrije Universiteit van de volledige universiteiten met Leiden, Groningen en Nijmegen tot de beter presterende instellingen behoort. In kolom 2, 3 en 4 zien we ook nog dat de V.U. de laatste jaren een relatief steeds gunstiger positie gaat innemen, uitmondend in een relatieve toppositie in de meest recente periode.

*) Deze gegevens (geproduceerd door PPC) zijn uiteraard niet vergelijkbaar met de meer zuivere 'slaagpercentages' uit de eerste kolom.

Tabel 3

Slaagpercentages: vergelijking tussen instellingen voor W.O.

	Slaagperc. cohort '70 na 10 jaar	Gemiddeld afgestudeerd na mediane studieduur in:		
		78-80	79-81	80-82
R.U. Leiden	49	49	51	53
R.U. Utrecht	43	52	52	56
R.U. Groningen	48	49	52	54
E.U. Rotterdam	45	48	66	53
R.U. Limburg	-	-	-	-
U. v. Amsterdam	35	39	43	49
Vrije Universiteit	48	50	53	58
K.U. Nijmegen	48	45	49	51
K.H. Tilburg	42	38	46	51
T.H. Delft	45	52	55	57
T.H. Eindhoven	57	42	44	47
T.H. Twente	40	54	53	55
L.H. Wageningen	59	54	51	52
Totaal:	46	46	50	54

Niettemin, de cijfers die gemiddelde studieduur in Nederland aangeven zijn, in absolute zin genomen, maar zeker ook in verhouding tot die in andere vergelijkbare landen, verontrustend hoog en de zorg van de Minister lijkt dan ook alleszins gerechtvaardigd. Uiteraard zal door de invoering van de studietijdbeperking in de Tweefasenstructuur dit beeld drastisch gunstiger worden, maar of dat niet tevens zal gaan ten koste van de slaagpercentages uit tabel 2 valt te betwijfelen. Zeker geldt dit laatste als de wijziging niet gepaard gaat met grondige veranderingen in onderwijsinhoud, -opzet en -policy.

Op dit moment wil ik graag enige terminologische klaarheid aanbrengen. Onder *rendement* wordt algemeen verstaan de verhouding tussen kosten en baten. Overtreffen de kosten de baten, dan spreekt men van een niet renderend, in het omgekeerde geval van een wel renderend systeem. Het is niet duidelijk waarom men bij beschouwingen over het rendement van onderwijs of cursussen dit ratio-model zou dienen te verlaten (zie ook Van Schravendijk, 1983)°.

Daarbij kan men het rendement beperkt, bijvoorbeeld *financieel* definiëren. Slechts geldelijke of in geldelijke termen te transformeren variabelen worden dan in de overwegingen betrokken. In een *algemene* rendementsdefinitie worden daarnaast ook niet-financiële variabelen verwerkt, zoals psychologische inspanningen, stress, verveling (kosten), plezier in studeren, tevredenheid en trots bij succes, persoonlijkheidsvorming en culturele verruiming (baten).

Voorts kan een onderscheid gemaakt worden tussen *privaat* rendement en *publiek* rendement van onderwijs. De eerste vorm beoordeelt de kosten-baten relatie voor het onderwijs volgende individu. Financieel gezien gaat het om zijn/haar studiekosten, kosten voor levensonderhoud en inkomstenderving in verhouding tot de inkomsten uit een beter gehonoreerde carrière na voltooiing van de studie. Publiek financieel rendement refereert aan de kosten van het onderwijssysteem, de produktiederving op grond van de studiejaren en dergelijke in relatie tot de algemene toename van het nationaal inkomen op grond van het onderwijs.

Deze tegenstelling heeft verwantschap met het onderscheid dat de Swart en Welmers (1983)^o maken tussen studierendement en onderwijsrendement. Het is duidelijk dat *privaat* en *publiek* rendement van het onderwijs niet in elkaars verlengde hoeven te liggen. Daarvoor worden te uiteenlopende variabelen in de vergelijkingen opgenomen. Dan dient nog een derde onderscheid gemaakt te worden en wel tussen *produkt*-rendement en *proces*-rendement. Bij de eerste vorm wordt de evaluatie gericht op het produkt: de al of niet gegradueerde (populatie) abituriënt(en). Bij de tweede vorm gaat het meer om de vraag of men in het opleidingsproces al of niet zuinig is omgesprongen met de vaak schaarse middelen. Uiteraard kan men deze weer eng (bijvoorbeeld financieel) of breder definiëren. Ook deze twee vormen van rendement hoeven niet in elkaars verlengde te liggen, al zal in het algemeen een toename van het proces-rendement wel een verhoging van het produkt-rendement tot gevolg hebben.

Het lijkt ons in elk geval van grote betekenis in te zien dat het begrip 'rendement van een opleiding' zeer uiteenlopend kan worden ingevuld, hetgeen ook daadwerkelijk in onderwijsbeleid en -politiek geschiedt. De resultaten van dergelijke invullingen lopen uiteen, al naargelang het gezichtspunt, de referent of het aspect waarop de nadruk valt. Bij een evenwichtige en niet te beperkte maatschappelijke beoordeling van de rendementen van het wetenschappelijk onderwijs zou men, in het licht van het bovenstaande, zowel aan de kosten- als aan de baten-kant een verscheidenheid van elementen in de overwegingen dienen te betrekken. Voor wat de baten betreft kan men denken aan kennistoename (soms gehonoreerd met een effectus civilis opleverend diploma), het verwerven van professionele vaardigheden (*idem*), persoonlijkheidsvorming, culturele vorming, plezier in studeren en participeren in studentenleven, voortgaande vorming en arbeidstevredenheid van de staf, en dergelijke. Voor wat betreft de kosten kan het gaan om personele, materiële en financiële middelen om het onderwijsproces in stand te houden, persoonlijke offers, stress, dissatisfactie bij studeren en doceren. Al naargelang de specificatie van het soort 'rendement' waarin men is geïnteresseerd, zullen de genoemde elementen dienen te worden geselecteerd en gedefinieerd.

In de universitaire en landelijke discussies wordt in dit verband veelal het begrip 'numeriek rendement' gehanteerd, opgevat als het percentage studenten dat een tussentijds (propedeuse) of een afsluitend (doctoraal) examen behaalt. In deze zin zijn ook de bovengenoemde propedeuse-resultaten in de discussie binnen het College van Dekanen geoperationaliseerd.

Na bovenstaande discussie moge evenwel het volgende duidelijk zijn:

- Het gaat bij deze 'numerieke rendementen' in feite niet om rendementscijfers, aangezien slechts de baten-kant in ogenschouw wordt genomen. Ik zou er persoonlijk de voorkeur aan geven te spreken van 'slaagpercentages', een term die zuiverder aangeeft waarom het gaat.
- Ook van de baten-kant wordt evenwel slechts een beperkt deel in de overwegingen betrokken, nl. de leerwinst. Alle andere elementen worden genegeerd.
- Bovendien telt men dan nog alléén die leerwinst welke zich heeft gemanifesteerd in het behalen van het diploma. De overige leerwinst wordt gemakshalve en ten onrechte op nul gesteld.

Kortom, ik denk dat het goed is dat we ons bewust zijn van de onvolledigheid en de beperktheid van het criterium 'slaagpercentages' ('numerieke rendementen') als indicatie van het onderwijsrendement.

Keren we terug naar de slaagpercentages van het propedeutisch examen. Wat zijn deze percentages waard en kunnen ze door de Minister of door de Colleges van Bestuur worden gebruikt als beleidsinstrument? Moeten de slaagpercentages hoog zijn? Welke hoogte is optimaal?

Voor we dit soort vragen pogen te beantwoorden eerst nog een min of meer technische kwestie. Slaagpercentage is aantal geslaagden gedeeld door aantal deelnemende studenten maal honderd. Nu blijkt het nog niet zo eenvoudig het deeltal en de deler in deze breuk eenduidig te definiëren.

Ten aanzien van het *deeltal*: soms is 'slagen' metterdaad een examen succesvol hebben afgelegd, soms is het aan alle tentamen- en practica- verplichtingen hebben voldaan, in bepaalde gevallen is het opgehangen aan het moment van de besluitvorming van de examencommissie, in andere gevallen aan dat van het daadwerkelijk afhalen van de examenbul.

Tussen faculteiten en universiteiten bestaan grote verschillen in procedures en tradities. Dit kan tot nogal opvallende verschillen in de definitie van 'geslaagd' aanleiding geven. In nog veel sterkere mate doet zich dit soort problemen voor ten aanzien van de *delers* 'ingeschreven studenten'. Op welke peildatum wordt geteld? Wat doet men met herhalers, toestromers, dubbel ingeschrevenen, omzwaaiers van een andere universiteit? Hoe worden extranei, toehoorders oude of nieuwe stijl en deeltijdsstudenten verrekend? Voor een deel zijn deze problemen oplosbaar door eenvoudigweg een keuze te maken. Waar ik in elk geval voor pleit is uniformiteit in deze keuzes. Indien deze uniformiteit tussen faculteiten en universiteiten ontbreekt, valt er beleidsmatig met dit soort gegevens a fortiori weinig aan te vangen.

Voor een ander deel blijft men echter zitten met verschillen wellicht tussen universiteiten, maar zeker tussen faculteiten waarvoor een uniforme definiëring van de parameters geen soulaas biedt. De keuze van een studie als parkeerstudie, het gericht zijn op persoonlijke vorming of culturele verrijking in plaats van op het behalen van een diploma, deficiënte vooropleidingen, werkstudentschap het zijn alle factoren die per faculteit sterk kunnen verschillen en die de slaagpercentages kunnen beïnvloeden, zonder dat hiermee de kwaliteit van de opleiding in het geding hoeft te zijn.

Voor een beoordeling van de beleidsrelevantie van slaagpercentages is het noodzakelijk te analyseren door welke factoren deze percentages worden bepaald. De volgende determinanten kunnen worden genoemd:

1. Studiebekwaamheden van studenten

Volgens de Wet Tweefasenstructuur is aan de propedeuse de taak van selectie toebedeeld (naast die van oriëntatie en verwijzing). Echt ongeschikte studenten kunnen dus worden geweerd uit de doctoraalstudie.

In zijn helaas wat in de vergetelheid geraakte probleemanalyse inzake selectie voor en in het hoger onderwijs maakt De Groot (1972)^o een onderscheid tussen twee wijzen van denken met betrekking tot het doorstromingsproces in een opleiding. Ten eerste het permanent selectieve, zo genoemde veldloop-model (een parcours met hindernissen, lang niet iedereen haalt de eindstreep; en onder diegenen die het wel halen verschillen de benodigde tijden zeer sterk). Daartegenover staat het selectievrije, zo genoemde expeditie-model (vooraf bepaalde duur, bij voldoende motivatie en inspanning een redelijke slaaggarantie, en een mentaliteit van 'samen uit, samen thuis').

Cruciaal in het onderscheid tussen beide modellen is de ingangselectie. Uiteraard kan het 'samen uit, samen thuis'-principe alleen gelden als men niet gedwongen wordt een ieder die zich voor de expeditie aanmeldt ook daadwerkelijk mee te nemen.

Ik zou deze modellen graag propageren als richtsnoer voor het denken over de doorstroom-problematiek in de propedeutische en doctorale fase. De nieuwe propedeuse is inderdaad bedoeld selectief te zijn. Ze kent geen of nauwelijks een gerichte ingangselectie.*

Voor het doctoraal-programma zou echter het expeditie-model moeten gelden. De faculteit dient de verantwoordelijkheid te nemen dat men, normaal gesproken en bij voldoende inzet van de kant van de studenten, binnen de gegeven tijd de eindstreep haalt. Ik heb de indruk dat op dit moment binnen de faculteiten deze verantwoordelijkheid in de nieuwe tweede fase veel te weinig wordt erkend of serieus genomen! Vanzelfsprekend is dit echter pas realiseerbaar als de selectiefunctie van de propedeuse tot haar recht komt. Het gevaar van te hoge propedeuse-slaagpercentages kan zijn dat het expeditie-model in de doctoraal-fase toch weer plaats moet gaan maken voor de

*) Het VHM-onderwijs heeft uiteraard wel selectieve functies en als zodanig is Nederland niet vergelijkbaar met het Angelsaksische systeem met zijn 'comprehensive' secundair onderwijs. Een op de desbetreffende studie gerichte selectie is het echter niet.

veldloop-gedachte, met het excuus dat zich toch nog talloze 'ongeschikten' onder de doctoraal studenten bevinden.

Vóór de Wet Tweefasenstructuur haalde aan de VU zo'n 50% het doctoraal examen (zie tabel 2). Van de lichting 1982 slaagde voor de propedeuse tot eind juli 1984: 60% (zie tabel 1). Dit percentage zal misschien nog stijgen tot bijvoorbeeld 65%. Dat betekent dat, zelfs als niet meer dan 15% zou afvallen voor het doctoraal-diploma, de onderwijsresultaten na invoering van de Tweefasenstructuur niet zouden verbeteren, en bij een grotere uitval dan 15% zelfs zouden verslechteren!

Bij een serieuze opvatting van het expeditie-model in de doctoraal-fase zou toch niet meer dan ca. 10% mogen uitvallen. Dat betekent dat substantiële winst in het onderwijssucces geboekt moet worden in de propedeuse! Dit zal wel moeten geschieden zónder het selectieve karakter van deze propedeuse aan te tasten, omdat anders, als consequentie, het expeditie-model in het doctoraal weer niet kan worden gehandhaafd. Laten we daarom bezien welke andere factoren de propedeuse slaagpercentages beïnvloeden.

2. Studiemotivatie van studenten

Het is duidelijk dat niet alleen cognitieve aanleg, maar ook cognitieve inspanningen studieresultaten bepalen. Van belang is hierbij de aansluiting van de werkelijke ervaring in de studie bij de verwachtingen daaromtrent. Mennes (1983)^o ontwikkelt in dit verband de aardige hypothese dat de werkelijkheid vrijwel nooit aansluit bij het fantasiebeeld en dat iedere student gedwongen wordt tot een heroriëntatie. Valt deze heroriëntatie positief uit, dan treedt een normaal studieverloop op. Een negatieve heroriëntatie leidt tot studiestaking en bij een uitgestelde heroriëntatie zal studievertraging optreden. Studiemotivatie staat overigens niet los van inhoud, vormgeving en begeleiding in het onderwijs zelf.

3. Kwaliteit van het onderwijs

Het valt niet moeilijk voorbeelden te vinden: het onderwijs wordt didactisch slecht gegeven, het sluit niet aan bij het niveau van de studenten, er is een verkeerde vorm gekozen, er zijn te weinig relevante oefeningen, etc. Van Os en Pijpers-Drenth (1984)^o veronderstellen dat de geringe kwaliteit van het onderwijs waarschijnlijk toch een nogal bescheiden bijdrage levert tot gebrekkige studieprestaties. Wellicht speelt hierin een rol dat, zoals Knippenberg en Loos (1983)^o constateren, bij onderwijsverbetering de cognitieve inspanning en studietijd van studenten weer afnemen (en aan andere vakken worden besteed), met als gevolg dat verbetering van het onderwijs toch niet leidt tot een toename van het aantal geslaagde studenten! Uiteraard vatte men dit niet op als een pleidooi voor slecht onderwijs; al was het alleen maar omdat de student dan gedwongen wordt door onnodige extra inspanning dit tekort te compenseren.

4. Kwaliteit van tentamens en examens

Eigenlijk zou men dit punt onder het voorgaande kunnen scharen. Goed verzorgde, betrouwbaar te scoren en valide tentamens zijn een *conditio sine qua non* voor een

rechtvaardige beoordeling van de studieprestaties, en dus voor een goede stimulering van studiedeugd. Desondanks vormen ze veelal een sluitpost in het hele onderwijsproces met alle kwalijke gevolgen van dien.

5. Organisatie van het onderwijs

Het hoeft geen betoog dat een goede structurering en programmering van de studie, een door de studenten zelf of met behulp van een studiebegeleider op te stellen helder stappenschema, en duidelijk informatie over de eisen in termen van tijd, inspanning en verplicht voorafgaande studieonderdelen van cruciale betekenis zijn voor een goede voortgang van de studie. Zeker binnen het expeditie-model (doctoraal-fase) moet dit tot de natuurlijke verantwoordelijkheid van een faculteit behoren; niet minder geldt dit evenwel voor het veldloop-model (propedeuse) waarbinnen de studenten immers een eerlijke kans verdienen.

6. De zwaarte van het programma en, daarmee annex, het niveau van de tentamen- en exameneisen.

Het is duidelijk dat men door de zwaarte en de hoeveelheid stof te variëren, evenals door standaarden, caesuur-scores en minimumeisen te verhogen of te verlagen, de slaagpercentages ad libitum in een gewenste richting kan laten fluctueren.

Het gaat hier om het argument: behoud van het niveau van onderwijs en de kwaliteit van het diploma. Meestal wordt niveau-handhaving door iedereen hoog in het vaandel geschreven en is dit het laatste waaraan men concessies wil doen. Het hoeft geen betoog dat het hierbij niet gaat om objectieve, valide maatstaven. Traditie, overlevering, rivaliteit en faculteitspolitiek spelen hierin een wisselende, maar belangrijke rol. Ook is het de vraag of iedere wijziging van bestaande normen of slaagdecisie-regels onmiddellijk een eerste stap op weg naar diploma-verloedering moet zijn. Zo laat bijvoorbeeld Wilbrink (1980)^o zien dat een compensatorische examenregeling minder studieovertraging tot gevolg heeft, zonder dat de leerwinst geringer is dan onder de veelal gehanteerde conjunctieve examenregelingen.

Niettemin is het zonder meer duidelijk dat, als slaagpercentages aanwijsbaar beleidsbeslissingen in de sfeer van allocatie van informatie of middelen determineren, de kans op kunstmatige verhogingen van deze slaagpercentages door ongewenst marchanderen met normen, toeneemt.

Onze conclusie is derhalve dat propedeuse slaagpercentages zowel multicausaal van aard als manipuleerbaar zijn.

De *multicausaliteit* betekent aan de ene kant dat het rechtstreeks via allocatieve maatregelen straffen of belonen van universiteiten of faculteiten voor lage of hoge propedeuse slaagpercentages niet goed verdedigbaar is. Er zijn veel meer factoren in het spel dan de kwaliteit van het onderwijs en de onderwijsorganisatie; factoren ook die niet door de faculteiten beheersbaar zijn.

Aan de andere kant dient men ook reserves te hebben ten aanzien van eenzijdige facultaire reacties als 'we krijgen incapabele studenten' en 'onze studenten hebben een

inadequate verwachting van het vak en de studie' (zie bijvoorbeeld de uitspraken die zijn gedaan tijdens het NGI-SION voorjaarssymposium op 16 en 17 april 1984 in Amsterdam, met betrekking tot de informatica-studenten).

Dergelijke uitspraken zijn pas acceptabel als verklaring voor lage slaagpercentages, als aangetoond is dat op de kwaliteit en de organisatie van het onderwijs niet veel valt af te dingen en dat de normen voor de vakken* afzonderlijk en voor het samenstellend geheel niet onredelijk hoog zijn gesteld.

Het tweede aspect, de *manipuleerbaarheid* van de slaagpercentages, levert nog een extra argument om de zojuist genoemde allocatiebeslissingen niet aan propedeuseresultaten te relateren. Geflatteerd hoge percentages kunnen niet verdedigbare concessies ten aanzien van de normen betekenen, en voorts tot gevolg hebben dat ook in de doctoraal fase weer het veldloop-model van de selectiviteit binnensluipt.

Dames en Heren, bij wijze van samenvatting lijken de volgende conclusies te trekken:

1. Slaagpercentages vormen een beperkte en onvolledige indicatie van slechts de baten-kant van het onderwijskundig rendement.
2. Voor een vergelijking van slaagpercentages over faculteiten of over universiteiten dient een uniform gedefinieerde set parameters te worden gebruikt.
3. Ook indien aan voorgaande eis wordt beantwoord, dan nog zijn de propedeuse slaagpercentages - anders dan de doctoraal-slaagpercentages - geen acceptabele basis voor personele of materiële allocatie-beslissingen. Daarvoor zijn de percentages te gemakkelijk manipuleerbaar en zijn er tussen universiteiten en faculteiten te zeer uiteenlopende en oncontroleerbare factoren aan te wijzen, die deze percentages mede beïnvloeden. Bovendien kunnen te hoge percentages kwalijke oorzaken (te lage normen) of gevolgen (selectiviteit in de doctoraal-fase) hebben.

Moet er dan terzake van de propedeuse slaagpercentages geen actie ondernomen worden?

Jazeker. Het lijkt me ten eerste noodzakelijk periodieke registraties te verrichten en deze cijfers terug te voeren naar de faculteiten. Deze cijfers moeten de verantwoordelijke faculteiten een voortdurende zorg zijn.

Het is mijn mening dat in vele faculteiten de slaagpercentages belangrijk omhoog kunnen, zónder de selectiviteit van de propedeuse aan te tasten!

Het lijkt me ten tweede ook juist deze cijfers vanuit een centraal niveau te bewaken. Zeker bij te lage slaagpercentages zal door de faculteit een goed verhaal dienen te wor-

*) Een indicatie voor de redelijkheid van normen per vak zijn slaag/zak percentages voor de tentamens. Bij sterke afwijkingen van het gemiddelde zou men zich de vraag kunnen stellen of niet primair de gestelde normen hiervoor verantwoordelijk zijn.

den gepresenteerd en zal moeten worden aangegeven welke van de hierboven genoemde determinanten aantoonbaar verantwoordelijk kunnen worden gesteld voor de cijfers in kwestie, waar andere determinanten, ook weer aantoonbaar, vrijuit gaan. Met het oog op zowel deze diagnostische gesprekken als de vraag welke corrigerende of preventieve maatregelen terzake gewenst zijn, lijkt een beroep op de deskundige service van het Bureau Onderwijsresearch voor de hand te liggen.

Propedeuse-slaagpercentages zijn derhalve wel degelijk beleidsrelevant. Men denke echter niet primair aan beleid terzake van toewijzing of inhouding van middelen. Wel aan facultair gerealiseerd en centraal bewaakt onderwijskundig beleid, gericht op een verantwoorde bijstelling van het onderwijssysteem en gebaseerd op een eerlijke en genuanceerde diagnose.

Ik dank U voor Uw aandacht.

***) LITERATUUR**

- Verheul, H. (1983), 'Finem Respice'. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Drenth, P.J.D. & Hoolwerf, G. (1972), 'Hernormering testserie hoger niveau'. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Mennes, M.A. (1983), 'Van fantasie naar werkelijkheid'. Onderzoek van Onderwijs, 1983, 2, 25-30.
- Van Schravendijk, J.P. (1983), 'Rendement economisch bezien'. Onderzoek van Onderwijs, 1983, 4, 52-55.
- Welmers, H. & De Swart, J.H. (1983), 'Doelmatigheid'. Onderzoek van Onderwijs, 1983, 4, 61-63.
- De Groot A.D. (1972), 'Selectie voor en in het hoger onderwijs'. Den Haag: Staatsdrukkerij.
- Van Os, W. & Pijpers-Drenth, F. (1984), 'De propedeuse bij twee studierichtingen, een herhaalde evaluatie'. Paper Onderwijsresearchdagen 21-22 mei 1984, Tilburg.
- Knippenberg, W.J.M. & Loos, F.A. (1983), 'Doelmatig hoger onderwijs? Verhoging van het studierendement'. Delftse Universitaire Pers.
- Wilbrink, B. (1980), 'Toetsen, herkansen, studievertraging: achterliggende mechanismen'. Onderzoek van Onderwijs, 1980, 2, 7-11.

VU-Kamerkoor

103e dies natalis

Donderdag 20 oktober 1983

Aula

Middaggebed.

Voorganger: ds. S.A. Boonstra.

Bespeling Couperinorgel door universiteitsorgelist
dr. Ewald Kooiman.

Aula

Openbare zitting van het College van Dekanen.

Oratie 'Centraliteit van werken', uitgesproken door de
Rector Magnificus, dr. P.J.D. Drenth, hoogleraar
arbeids- en organisatiepsychologie in de Faculteit der So-
ciale Wetenschappen/Subfaculteit der Psychologie.

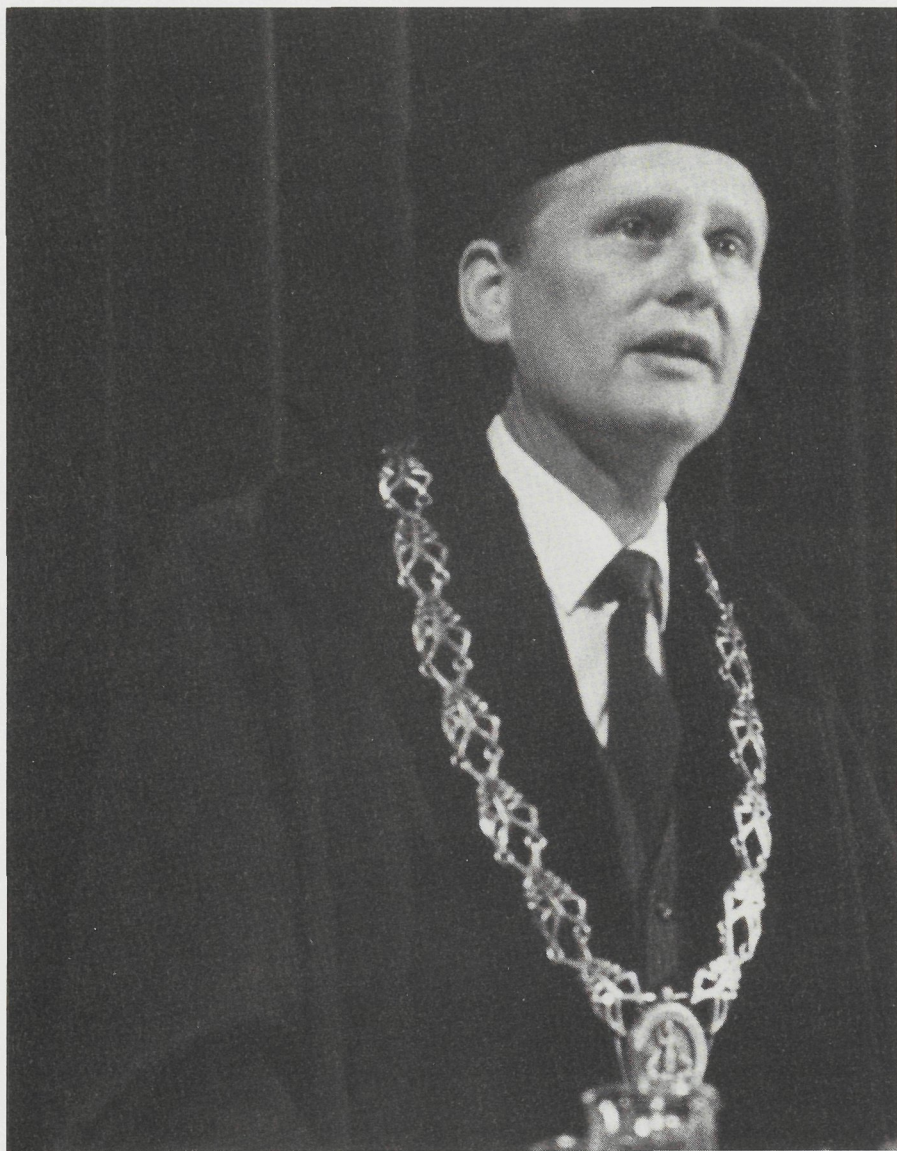
Muzikale opluistering door het VU-kamerkoor o.l.v.

Huub Kerstens en door universiteitsorgelist dr. Ewald
Kooiman. Uitgevoerde werken: Wereldlijke madrigalen
van Claudio Monteverdi (1567-1643) en variaties over de
Hymne Veni Creator Spiritus van Nicolas de Grigny
(1672-1703).

103e dies natalis

Centraliteit van werken

Rede uitgesproken door de Rector Magnificus, dr. P.J.D. Drenth ter gelegenheid van de honderdderde dies natalis, in een openbare zitting van het College van Dekanen op 20 oktober 1983.

Prof.dr. P.J.D. Drenth

Werk is de enige weg tot voorspoed

*

Wil iemand niet werken, dan zal hij/zij ook niet eten

*

Waarom zocht gij rust, daar gij tot werken geboren zijt?

*

In zijn werk vindt men het middelpunt van zijn leven

*

*De arbeid bevrijdt ons van drie rampen: de verveling,
de ondeugd en de armoede*

*

Het is pas arbeid die de mensen gelukkig maakt

*

1. Inleiding

Dames en Heren,

Dit zijn enkele uitspraken uit de wereldliteratuur gedaan door respectievelijk Benjamin Franklin, de apostel Paulus, Thomas à Kempis, Rilke, Voltaire en Goethe, die onze aandacht meteen richten op de kern van het thema van vanmiddag: de centrale plaats die werken in het leven inneemt.

In een geïndustrialiseerde, produktiegeoriënteerde maatschappij worden haar leden geaccepteerd en gewaardeerd naar hun bijdrage aan haar doelstellingen, dat wil zeggen geaccepteerd en gewaardeerd naar hun werk of beroep.

De sociale standing en ook de financiële beloning van de burger hangen in sterke mate af van deze bijdrage. Ouderen, invaliden en werklozen zijn het duidelijke slachtoffer van deze door de produktie-oriëntatie gedomineerde sociale waardering. In een aantal maatschappijen, waaronder de onze, is de strakke puur economische oriëntatie wel iets verzacht en genuanceerd: via ziekte- en werkloosheidsuitkeringen is gestreefd naar redelijke garanties voor werkzamen en niet-werkzamen. In de arbeid zelf worden ook niet-economische doelen als belangrijk naar voren geschoven: autonomie, variëteit, zelfontplooiing, de kenmerken van de 'quality of working life'-beweging, die inderdaad geleid heeft tot een mate van humanisering van de arbeid. Er worden soms zelfs aan de economische doelstelling zelf duidelijke randvoorwaarden gesteld en beperkingen opgelegd: bijvoorbeeld behoud van een leefbaar milieu, verstandig beheer van grondstoffen en eerlijke internationale arbeidsverdeling. Dit alles neemt niet weg dat waarden en doelstellingen, en daarvan afgeleid criteria en normen voor de sociale evaluatie van mensen, nog steeds sterk zijn gericht op de bijdrage tot de maatschappij via werk en beroep. Werken staat centraal en de waardering van werk is predominant.

In het navolgende willen we onze aandacht richten op deze centrale positie die werken in het leven en de maatschappij inneemt.

We zullen trachten eerst enige conceptuele duidelijkheid aan te brengen, vervolgens kort op de historie van de centraliteit van werken ingaan en tenslotte enkele resultaten bespreken van een internationaal vergelijkend onderzoek onder de titel 'Meaning of Working', waarin wij momenteel participeren.

2. Omschrijving

In primitieve maatschappijen bestaat er een directe relatie tussen werken en het bevredigen van basisbehoeften, zoals eten, kleding en beschutting. Werken is daar een basisconditie voor het bestaan en overleven van de mensen. De vraag naar de zin van werken valt daar samen met de vraag naar de zin van het leven. Bij een toenemende beschaving ziet men een drietal parallelle ontwikkelingen:

- Een toenemende afstand tussen de arbeidsinspanning en de directe behoeftebevrediging: afstand in tijd (weekloon, maandsalaris...) en in locatie (werken in een fabriek ... kopen in een supermarkt).
- Een afnemende overeenstemming tussen het geleverde produkt en de directe behoeftebevrediging voor het individu of de kleine groep waartoe hij behoort: men ziet een ontwikkeling van landbouw, veeteelt of jacht voor eigen onderhoud, via het produceren van produkten en diensten in ruil voor de bevrediging van eigen behoeften tot het moderne produktieproces, waarin de bevrediging van eigen levensbehoeften voornamelijk via het instrumentele medium 'geld' verloopt.
- Een afnemende accentuering van de zogenaamde basisbehoeften (voeding, kleding, beschutting) en een toename van secundaire en tertiaire behoeften. Men denke bijvoorbeeld aan de explosieve groei van de vrije-tijdsindustrie.

Deze ontwikkelingen hebben geleid tot een wereld van arbeid en beroep, met de horizontaal en verticaal op elkaar afgestemde taakverdelingen in organisaties, en met de complexe onderling samenhangende beroepenstructuur in de maatschappij. Het werken is organisatorisch en maatschappelijk ingebed.

Niettemin blijft het oorspronkelijke doel van werken relevant:

het is gericht op behoeftebevrediging en heeft als zodanig een utilitair en noodzakelijk karakter. In de huidige maatschappij met de bovengeschetste ontwikkelingen speelt deze behoeftebevrediging zich dan af via het leveren van produkten of diensten waar de maatschappij prijs op stelt, die dan bereid is de werker de instrumentele middelen te verschaffen om zijn eigen behoeften te bevredigen. Belangrijk in de definitie van werken is dus het element van het leveren van resultaten (goederen of diensten) welke acceptabel en nuttig zijn voor de maatschappij.

Daarnaast is er een tweede element dat in het begrip werken moet worden onderkend: afgezien van het zojuist genoemde instrumentele karakter van werken in de zin van het

leveren van goederen of diensten, valt ook een principieel menselijke, intrinsieke functie van werken te onderscheiden.

In het werken functioneert de mens op zeer wezenlijke wijze.

Niet alleen dat door niets te doen fysieke en fysiologische functies ongeïmproviseerd blijven en atrofiëren (dat geldt voor dieren ook), maar in het werken is de mens in principe cultuurscheppend bezig, en heeft hij een middel om zich van de natuur te bevrijden. In de christelijke traditie wordt werken dan ook gezien als een voortzetting van Gods scheppingswerk. In het werken kan de mens zich ontplooien, zich verrijken en zich herkennen. Als zodanig is het werken een centrale existentiële menselijke categorie, die de weg opent tot zelf-realisatie.

Het zal duidelijk zijn dat het zo omschreven begrip breder is dan het hebben van een betaalde baan, of het Engelse begrip 'employment'. In veel gevallen zal werk en employment wel samenvallen, maar noodzakelijk is dit zeker niet. In dit verband zij opgemerkt dat het woord 'unemployment' zuiverder aangeeft waarom het hierbij gaat dan het Nederlandse woord werk- of werkloosheid.

Iemand die van een uitkering leeft maar zeer actief is in vrijwilligerswerk is wel unemployed (ik zou met anderen zeggen: baanloos) maar zeker niet werk(e)loos.

Op nog een ander aspect van het begrip werken dient te worden gewezen: omschreven als een wezenlijke, cultuurscheppende, menselijke categorie lijkt er weinig ruimte voor de derogatieve, negatieve associatie van moeite en verdriet, zweet uws aanschijns, straf op de zonde etc.

Inderdaad schijnt er sprake te zijn van een paradox: enerzijds droomt men van een bevrijding van het juk van de arbeid, en van de inspanning en het verdriet van het werken, maar anderzijds wordt het als een pijnlijke shock ervaren als dit realiteit wordt.

Het lijkt goed deze tweezijdigheid van werken te erkennen.

Enerzijds is er de existentiële behoefte zich via een vorm van werken te realiseren, anderzijds zijn er de soms hoge kosten in de vorm van fysieke of psychische inspanningen en stress. Van de Engelse woorden 'work' en 'labour' legt het eerste de nadruk op de positieve en het tweede nadruk op de negatieve kanten.

Sommige auteurs (Ahrendt, Marx) wijzen er op dat, zeker in de moderne gedeelde arbeid waarbij sprake is van een sterke vervreemding en dehumanisering, te veel 'work' is ingeruild voor 'labour'.

In de lijn van deze gedachtengang ligt het voorstel van Warr (1983) om het al of niet hebben van een baan niet te zien als een zwart-wit tegenstelling, waarbij het eerste in alle opzichten preferabel zou zijn. Hij pleit voor een beschouwing waarbij zowel het werken als het niet hebben van een baan beoordeeld worden in termen van kosten en baten. Vaak zal deze ratio nog wel gunstiger voor het werken uitvallen, maar noodzakelijk is dit niet, zoals ook bevestigd wordt door empirische onderzoeksresultaten. Een afpaling van het compensatorische begrip vrije-tijdsbesteding is ook ná de voor-

gaande omschrijving van werken niet gemakkelijk.

Geringere inspanning kan nauwelijks een criterium zijn in het licht van de vele bestaande weinig inspanning vragende functies.

Aard van de bezigheden al evenmin, zoals de beroepsvoetballer en de volkstuinman demonstreren. Koppeling aan tijd (avond- of weekend-uren) lijkt bijvoorbeeld in het licht van de functie van een wetenschappelijk werker ook geen oplossing. Parker en Smith (1976) verdedigen dat de werelden van tijd en activiteit geen *domeinen* zijn van maar *dimensies* binnen de wereld van werk en vrije tijd. Tenzij deze twee-dimensionaliteit van werk en vrije tijd wordt erkend, is het onmogelijk te verstaan dat werk (of vrije tijd) een soort activiteit is die hooguit waarschijnlijk, maar niet noodzakelijk plaatsvindt in de tijdsruimte die werk (of vrije tijd) genoemd wordt (o.c. p. 43). het is, zoals Aron (1968) heeft opgemerkt, eerder de intentie dan de activiteit zelf, welke bepaalt of een zekere tijdsbesteding als werk dan wel als vrije tijd geclassificeerd moet worden.

Ten aanzien van de functionele relatie tussen vrije tijd en werk bestaat er sinds lang de onderscheiding 'spill-over' naast 'compensatie'. Parker en Smith (1976, p. 52) geven een iets uitgebreider model met drie patronen: extensie, oppositie en neutraliteit.

Het eerste patroon, de extensie, wordt gekenmerkt door een sterke overeenkomst tussen werk en vrije-tijdsactiviteiten, soms omdat ondersteunende bezigheden worden bedreven, soms omdat men werk gewoon laat doorlopen in de 'vrije tijd'. Werk heeft een centrale betekenis in het leven, wat niet wil zeggen dat vrije tijd - ingevuld als boven aangeduid - geen rol van betekenis speelt.

Het tweede patroon, de oppositie, kent een duidelijke demarcatie tussen werk en vrije tijd. Sommigen hebben een dermate hekel aan hun werk dat ze er in de vrije tijd zelfs niet aan willen worden herinnerd. Werk drukt in zoverre een stempel op de vrije tijd dat het een soort negatief criterium wordt: vrije-tijdsbesteding mag per se niet op werk lijken.

Het derde patroon, neutraliteit, is niet een tussenvorm tussen beide voorgaande. In zowel het extensie- als het oppositie-patroon is er sprake van een (positieve of negatieve) hechting aan het werk, terwijl er bij de neutraliteit sprake is van onthechting. De passiviteit en het gebrek aan betrokkenheid bij het werk heeft tot gevolg dat werk absoluut geen stempel drukt op de vrije-tijdsbesteding.

Niet onwaarschijnlijk is het dat (een aspect van) de vrije-tijdsbesteding in dit patroon van centraal levensbelang wordt.

De drie patronen vertonen enige overeenkomst met de driedeling in soorten betrokkenheid genoemd door Etzioni (1961): morele betrokkenheid en committering (extensie), berekende pragmatische houding t.o.v. werk, voornamelijk om de financiële beloning (neutraliteit) en de van het werk vervreemde negatieve werkhouding en een laag moreel (oppositie).

3. Een korte historische en culturele excursie

Opvattingen en waardepatronen met betrekking tot (centraliteit van) werken zijn uiteraard temporeel en cultureel bepaald.

De opvattingen in vorige sectie naar voren gebracht zijn die welke bestaan in de huidige, westerse maatschappij. Het behoeft geen betoog dat deze enerzijds de vrucht zijn van historische ontwikkelingen en wijsgerige en religieuze overwegingen, en dat anderzijds in andere culturen een heel ander waardenpatroon de boventoon kan voeren.

We wezen er reeds op dat in primitieve culturen werken en leven moeilijk te scheiden zijn. Daarbinnen treft men geen aparte waardering van arbeid aan, hetgeen niet betekent dat er geen rolverdeling tussen mannen en vrouwen zou bestaan; een rolverdeling waarbij jagen, strijden en handel door de man, en voedselbereiding en huishouden door de vrouw wordt verzorgd. Onder 'voedselbereiding' viel ook veelal landbouw. Toen vele primitieve culturen meegesleept werden in de 'first wave' zoals Toffler (1980) de overgang van de jacht- en nomadencultuur naar een landbouwbestaan typeerde, betekende dat overigens niet dat de man ook voor de primaire bron van inkomen en levensonderhoud, de landbouw, de verantwoordelijkheid en zorg op zich nam; dit bleef veelal deel uitmaken van de taak van de vrouw, ook al had de man verder niets om handen.

In de Griekse en Romeinse gedachtenwereld werd werk geminacht. Het werd dan ook in belangrijke mate verricht door slaven. Het zwoegende werk was als straf uitgedeeld door de goden. Vrije tijd, niet werken, betekende bevrijding van de materie en van de behoeften van het menselijk lichaam, en de mogelijkheid voor de geest om zich met het zoeken naar waarheid en met politiek bezig te houden. Vooral handenarbeid was vulgair en voorbehouden aan de lagere wezens.

In de Joodse traditie werd werken eveneens negatief geëvalueerd, maar nu vanuit de interpretatie van Genesis 3: 17-19, waarin de mens veroordeeld wordt tot het zwoegen en het brood eten in het zweet zijns aanschijns. Werk, vooral zwaar werk, was dus een straf op de zondeval. Het enige lichtpunt was dat werk de mens in staat stelde zijn goederen en diensten met de noodduftigen te delen.

In het vroege christelijke denken zijn deze zelfde elementen terug te vinden: noodzaak tot werk is een straf op de zonde. Evenals bij de Joden het bestuderen van de Torah prevaleerde, waren in het vroege christelijke denken het gebed, de contemplatie en de religieuze studie de belangrijkste elementen in het leven. Daarna kwam geestelijke/intellectuele arbeid (dat werd ook nog door religieuze broeders uitgevoerd) en tenslotte de handenarbeid. Daarbij diende men niet méér te produceren dan voor eigen gebruik en dat van de groep nodig was. Werken blijft echter slechts vruchten opleveren voor het aardse leven en derhalve ondergeschikt aan het eigenlijke doel van de mens dat gelegen is in het leven na dit leven.

Met zowel de Renaissance als de Hervorming diende zich een nieuwe visie op en een nieuwe waardering van de arbeid aan.

Daarmee hield de gelijkheid trouwens ook op. In het Renaissance-denken werd arbeid

geseculariseerd en ontdaan van haar religieuze dimensie. Arbeid, en vooral creatieve arbeid kon in zichzelf een bron zijn van satisfactie en als zodanig een na te streven doel. Ook de Hervorming bracht een wending ten positieve teweeg in de waardering van het werken. Wel blijft de erkenning van het strafkarakter van vooral zware arbeid. Maar tegelijkertijd wordt arbeid een roeping en plicht voor iedereen, waarbij het waarde-ringsverschil tussen religieuze piëteit en wereldse activiteit vervalt, evenals de onder-scheiden waardering van hoofd- en handenarbeid. Werken is goed, want daarin be-toont men zich dienstbaar aan God en zet men Zijn scheppingswerk voort: beroep wordt roeping. Men was verplicht in de uitoefening van zijn beroep te zorgen dat de maatschappij voorspoed werd gebracht. Opgevat als het bouwen aan Gods koninkrijk was werken goed, hard werken nog beter.

Vruchten van de arbeid: goede oogst, grote produktie en ook winst werden gezien als tekenen van Gods zegen en dus positief gesanctioneerd. Wel verbood de ascetische Cal-vijn om van die vruchten te genieten.

In feite hebben we hier volgens Weber de fundamenteën geschetst van wat zou uitgroei-en tot het moderne kapitalisme en het protestantse arbeidsethos: een plicht tot gedisci-plineerd en rationeel werken, een religieus gefundeerde goedkeuring van winst en een puriteins ascetisme waarin geen ruimte was voor genieten en opmaken, wel voor sparen en investeren.

In Tofflers 'second wave', die van de industrialisatie met als belangrijk kenmerk de splitsing van produktie en consumptie, werd met een veelheid van organisatorische principes dit arbeidsethos bekrachtigd en geëxploiteerd. Deze principes zijn: stan-daardisatie, specialisatie, synchronisatie, concentratie, maximalisatie en centralisatie. Als bindend criterium werd arbeid bijvoorbeeld door Adam Smith gezien als de grondslag van alle welvaart en vooruitgang. In de Industriële Revolutie werd werken bovendien van zijn religieuze connotaties ontdaan.

In geseculariseerde vorm vinden we het voorgaande terug bij het Liberalisme, waar bo-vendien deze vooruitgang afhankelijk wordt gezien van het vrije spel der krachten, en armoede en werkloosheid als helaas een prijs die daarbij, hopelijk tijdelijk, moet wor-den betaald. Ook het Marxisme heeft niet de centraliteit van het werken als zodanig ter discussie gesteld, hoewel het zich verzet tegen de vervreemding van arbeid, die leidt tot machteloosheid t.a.v. de eigen situatie, zinloosheid m.b.t. waarden en doel van het leven en sociale isolatie. De obsessie met produktie, goederen en geld is, aldus Toffler (p. 55) niet een reflectie van kapitalisme of socialisme, maar van industrialisme. Het is een reflectie van de centrale rol van de markt in alle maatschappijen waarin de pro-duktie is gescheiden van de consumptie en waarin ieder afhankelijk is van de markt in plaats van zijn of haar eigen produktieve vaardigheden terzake van de noodzakelijke levensbehoeften.

Geeft een historisch overzicht al een beeld van grote diversiteit van opvattingen en waarden m.b.t. centraliteit en betekenis van werken, een cross-culturele analyse biedt

bij uitstek een gevarieerd beeld. Interessant is vooreerst de semantische analyse van het begrip 'werk' in cross-cultureel perspectief (Osgood, 1964).

In sommige culturen is werk een deugd, in andere een noodzakelijk kwaad. In sommige culturen is succes een goddelijk teken van waardering, in andere iets dat tot een minimum moet worden beperkt om de mens niet hoogmoedig en gierig te maken.

De waardering van werken kan in alle variëteiten voorkomen, tussen die van de Hunza in Kashmir, die iedere dag werken van 4.00 uur in de morgen tot het moment van slapen gaan (zij het vaak onderbroken voor eten, praten of rusten), en waar ook geen term voor vrije tijd of vakantie bestaat, en anderzijds van de hogere klasse in Korea, die de voorkeur geeft aan bedelen of zelfs sterven boven het verrichten van handenarbeid en waarbij de lengte van vingernagels een teken is van aristocratie (Triandis, 1973).

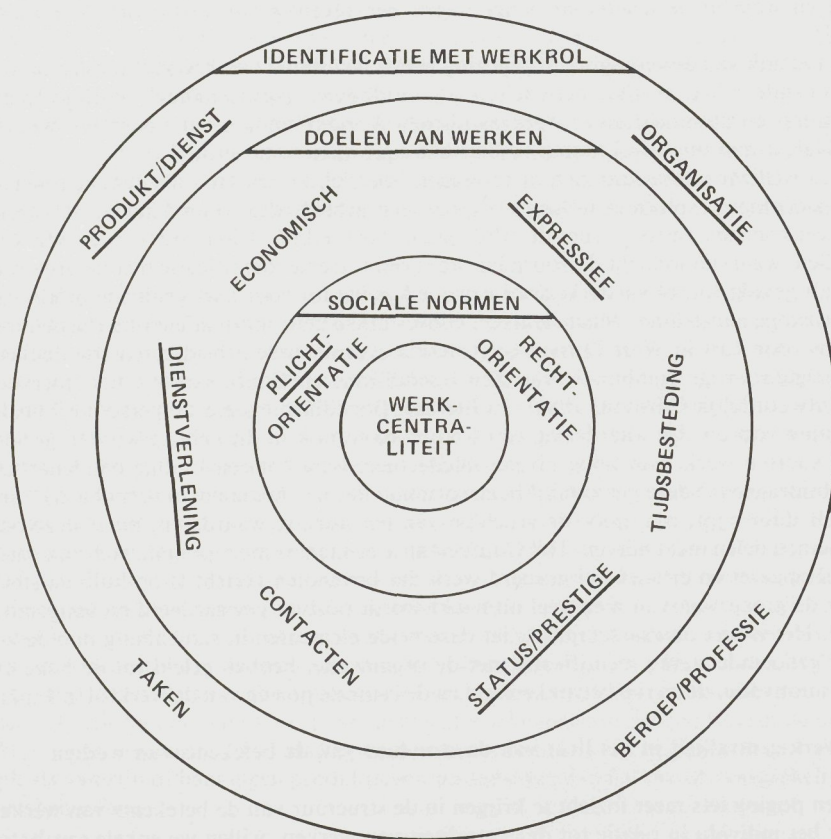
Afhankelijk van de ecologische omgeving wordt de inhoud van het begrip werk op uiteenlopende wijze gevuld: activiteiten als landbouw, jagen, handel, oorlogvoeren, bestuurs- en administratieve werkzaamheden worden soms gevat onder het woord, equivalent aan ons 'werk', soms onder het equivalent van 'leisure'.

Het is wellicht interessant zich af te vragen hoe zich in een land als Japan, zeker in de na-oorlogse explosieve industriële groei, een arbeidsethos ontwikkelde, dat sterke overeenkomsten vertoont met de 'Protestant work ethic'. Uiteraard zijn er ook verschillen, waarvan wellicht de voornaamste is een extreme identificatie met de organisatie, als gevolg van of versterkt door het in elk geval tot voor kort geldende beleid van levenslange aanstelling. Maar de ijver, consciëntieusiteit, motivatie en inzet doen aan de tot voor kort in West Europa en Amerika prevalerende arbeidsoriëntatie denken. Een eigensoortige combinatie van Zen Boeddhisme en Confucianisme lijkt hiervoor verantwoordelijk (Misumi, 1983). In het Zen Boeddhisme staat de persoonlijkheidsvorming voorop. De waardering van werken dient ook in dit licht te worden gezien. Alle soorten werk, van hoog niveau intellectueel werk tot eenvoudige handenarbeid kan bijdragen tot deze persoonlijkheidsvorming; als men het maar zó verricht, dat men er zelf door rijpt, o.a. door de vruchten van het werk te waarderen, maar deze ook te kunnen delen met anderen. Het Confuciaanse element is meer pragmatisch van aard. Goed opgezet en efficiënt uitgevoerd werk dat bovendien gericht is op hulp en steun voor de groep waarvan men deel uitmaakt wordt positief gewaardeerd en aangemoedigd. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze beide elementen in samenhang met de zojuist genoemde sterke identificatie met de organisatie, hebben geleid tot de hoge arbeidsmotivatie, de sterke betrokkenheid en de centrale positie van de werkrol in Japan.

4. Werk-centraliteit in het licht van de structuur van de betekenis van werken

In een poging iets meer inzicht te krijgen in de structuur van de betekenis van werken voor het individu in relatie tot de centraliteit van werken, willen we enkele resultaten uit het voornoemde onderzoek 'Meaning of Working' presenteren (zie ook MOW/International Research team, 1981).

In alle acht aan dit onderzoek deelnemende landen: België, West-Duitsland, Engeland, Israël, Japan, Nederland, Joegoslavië en de Verenigde Staten zijn zorgvuldig samengestelde en cultureel equivalente vragenlijsten voorgelegd aan zowel een zo mogelijk representatieve steekproef uit de nationale beroepsbevolking als een tiental met het oog op de vraagstelling specifiek geselecteerde doelgroepen, te weten: baanlozen, gepensioneerden, chemische ingenieurs, onderwijzers, kleine zelfstandigen, instrumentmakers, administratieve medewerkers, textielarbeiders, tijdelijk werkenden en studenten. In deze vragenlijsten en schalen werden o.a. de volgende centrale dimensies binnen het domein van de beleving en waardering van werken in kaart gebracht.

Figuur 1

- de centraliteit van de dimensie 'werken' in relatie tot andere dimensies in het leven, zoals gezin, vrije tijd, religie en maatschappij,
- de normbeleving voor wat betreft de relatie tussen individu en maatschappij terzake van de arbeid,
- de vraag naar de persoonlijke betekenis van werken en de relatieve zwaarte van de motieven om te werken,
- de vraag naar het relatieve belang van verschillende resultaten, condities en aspecten van werken,
- de vraag in welke mate men persoonlijk werken identificeert in termen van verschillende rollen, bijvoorbeeld als vertegenwoordiger van een beroep, lid van een organisatie, uitvoerder van een taak, e.d.

Via verschillende factoranalytische bewerkingen van de antwoorden in de diverse landen dient zich een patroon aan dat we thans nader willen toelichten. Er zij op gewezen dat de elementen in het hier te presenteren model wel empirisch zijn geïdentificeerd, maar dat de structuur van het model met haar hiërarchische relatie tussen de dimensies op theoretische overwegingen is gebaseerd en een heuristisch karakter heeft. Het model wordt beschreven in figuur 1.

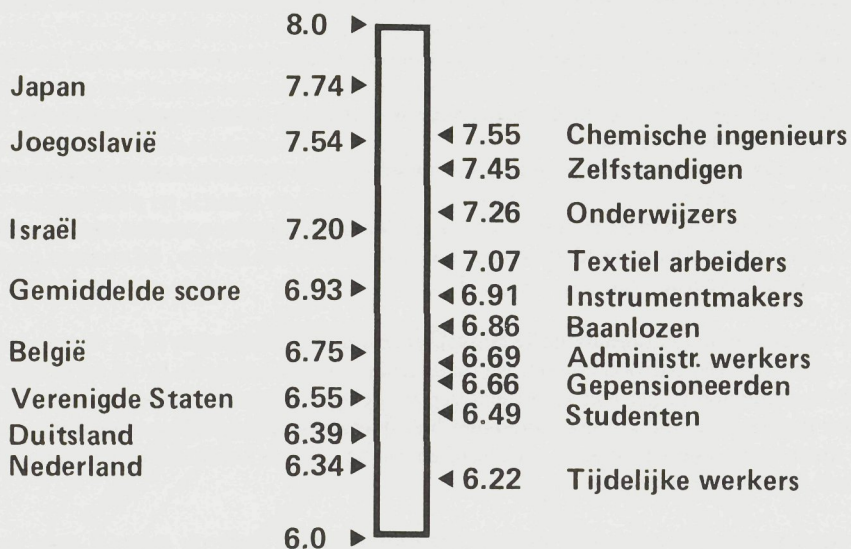
In het centrum van het model staat de *centraliteit* van de werkrol: centraal staat dus de mate waarin werken te midden van de andere waardegebieden in het leven, zoals gezin, vrije tijd en maatschappelijke activiteiten een dominante rol speelt. In het MOW-onderzoek is voor deze centraliteit een samengestelde maat vastgesteld.

In figuur 2 zijn de scores voor de zeven (De Engelse data zijn op dit moment nog niet beschikbaar) landen gerepresenteerd. Daarnaast zijn voor de gemeenschappelijke doelgroepen eveneens de centraliteitsscores vermeld.

Vermeldenswaard is dat in alle landen waar dit is uitgezocht het vrouwelijke deel van de onderzochte steekproef (dus werkende vrouwen) een significant lagere centraliteits-score heeft dan de mannelijke respondenten, een verschil dat zelfs een zeer opvallende vorm aanneemt in Japan. Uit de eerste kolom lijkt af te leiden dat in elk geval de landen waar de industrialisatie later op gang is gekomen de centraliteit van werken hoger ligt dan in de landen waar deze ontwikkeling reeds langer heeft bestaan.

Hiervoor kunnen overigens even goed meer blijvende, culturele of religieuze factoren verantwoordelijk zijn. De rangorde van de doelgroepen vertoont enerzijds enige correlatie met beroepsniveau, en is anderzijds vanuit de eigen aard van de doelgroepen zeer wel verklaarbaar (bijvoorbeeld tijdelijke werkers en studenten tegenover zelfstandigen).

Als we de drie belangrijkste levenssferen: gezin, vrije tijd en werken in onderling verband brengen, dan is opvallend dat in verreweg de meeste onderzochte landen en doelgroepen de volgorde van de belangrijkheid is: gezin - werk - vrije tijd. Uitzonderingen worden gevormd door

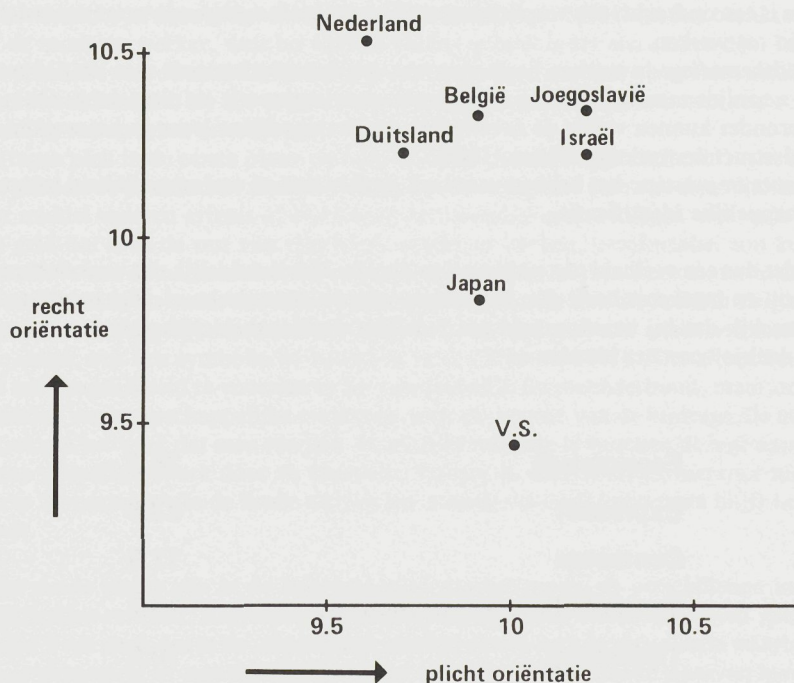
Figuur 2 Werkcentraliteit per land en per doelgroep

- a de mannelijke Japanse respondenten, de Joegoslavische steekproef, en de doelgroep 'zelfstandigen' met een volgorde werk - gezin - vrije tijd,
- b de vrouwelijke Nederlandse respondenten, die werk en vrije tijd ex aequo op de tweede plaats zetten,
- c de doelgroep 'gepensioneerden' die de volgorde: gezin - vrije tijd - werk kiest, en
- d de doelgroep 'studenten' die haar image eer aandoet met de volgorde vrije tijd - gezin - werk.

Uit de analyses van de Nederlandse gegevens blijkt dat in ons land werkcentraliteit positief samenhangt met leeftijd en diensttijd, geslacht (mannen hoger), inkomen, het bekleeden van een leidinggevende functie, aantal uren werk per week en kwaliteit van het werk. Centraliteit van werken hangt niet samen met opleiding, kerkgenootschap of godsdienstige opvoeding, urbanisatie en aard of grootte van het bedrijf waarin men werkzaam is.

Zoals gezegd kan men de beleving van werken als een centrale levensdimensie ingebed zien in verschillende hieraan gerelateerde waarde- of attitude-dimensies. Ten eerste

normatieve opvattingen terzake van het werken. Hierbij is een tweetal oriëntaties geïdentificeerd: de plicht-oriëntatie ('het is de plicht van iedere burger om aan de maatschappij bij te dragen door te werken') en de recht-oriëntatie ('iedereen in de maatschappij heeft recht op respectabel en bij hem/haar passend werk'). Opmerkelijk is dat uit het internationaal vergelijkend onderzoek naar voren kwam dat Nederland de hoogste score behaalde op de 'recht-oriëntatie' en de laagste score op de 'plicht-oriëntatie', een resultaat dat voor sommigen, die de Nederlander als een plichtsgetrouwe, relatief niet veeleisende werknemer zien of wensen te zien, wellicht een negatieve verrassing betekent (zie figuur 3).

Figuur 3

Vervolgens de dimensie die betrekking heeft op de *doeleinden* van werken. Hierbij is er een zestal te onderscheiden:

- a *Economische doel*: men werkt om het geld dat het oplevert, en waarmee men weer andere doelen kan realiseren en behoeften kan bevredigen.
- b *Expressief doel*: men werkt omdat men het leveren van een prestatie, het produceren van goederen of diensten op zichzelf bevredigend vindt. In het werken kan men zichzelf vormen en realiseren.
- c *Contact-doel*: men werkt omdat dit een bron is van interpersoonlijke contacten (met cliënten, bazen, patiënten, collega's, ondergeschikten) en als zodanig betekent werken de bevrediging van sociale behoeften.
- d *Sociaal/religieuze verplichting*: men werkt omdat men dit moreel juist vindt: werken is een opdracht, een verplichting en de mens heeft een morele verantwoordelijkheid tot werken.
- e *Tijdsbesteding*: in werken heeft men wat om handen, besteedt men de tijd nuttig en vermijdt men negatieve consequenties van leegloperij en niets doen. Ook zou hieronder kunnen vallen de overweging dat het dagelijkse leven in het werken een tijdsstructuur verkrijgt (Warr, 1983).
- f *Status en prestige*: het hebben van werk geeft status en een mogelijkheid tot maatschappelijke identificatie.

Men ziet dus een veelheid van motieven en doelen. Het is duidelijk dat werken bepaald meer zin en betekenis heeft dan het zorgen voor levensonderhoud. Het maakt tevens aannemelijk dat bij baanloosheid een redelijke werkloosheidsuitkering een ontoereikend doekje voor het bloeden is.

Economisch	26.2
Expressief	23.6
Contacten	17.9
Sociaal/religieuze verplichting	16.7
Tijdvulling	10.6
Status/prestige	4.9

Figuur 4 Procentuele voorkeur voor doeleinden van werken

Ook onderstreept het de beperktheid van veel van de recente discussie rondom arbeidstijdverkorting, waarin vooral het economische gezichtspunt heeft geprevalleerd (Van Praag, Kapteijn in de NRC; zie ook de reactie van Thierry in de NRC van 30/6/'83).

Voor wat betreft Nederland is het interessant te zien hoe bij de vraag naar de relatieve sterkte van deze doeleinden van werken de antwoordfrequenties zich verdeelden over deze zes mogelijkheden. Figuur 4 geeft hierover nader uitsluitsel.

We zien dat het economisch motief als het belangrijkste wordt genoemd, hoewel er aan toegevoegd kan worden dat Nederland internationaal gezien hiervoor het laagst scoort. Nu zou het, naar onze mening, onjuist zijn hieruit af te leiden dat het de mensen voornamelijk om 'de centen' te doen is, laat staan te spreken van de exclusief instrumentele werkorïëntatie, in navolging van bijvoorbeeld Goldthorpe (1968) die het beeld schetste van de moderne werker, waarbij werken slechts middel is tot een extern doel en geen deel uitmaakt van de centrale levensinteressen; hiermee zou dan voorts een uiterst geringe betrokkenheid bij het werk en de organisatie gepaard gaan, met een scherpe scheiding tussen werk en vrije tijd.

Hierteen pleit in de eerste plaats de toch ook niet onaanzienlijke adhesie t.a.v. de andere genoemde doeleinden. Ook de reacties op de vraag wat men zou doen indien men door middel van een erfenis of een loterij de beschikking zou krijgen over zo'n grote som geld dat men de rest van zijn leven zonder te werken, comfortabel zou kunnen leven (86% van de nationale steekproef gaf aan te willen blijven werken, en zelfs 42% in dezelfde baan en onder dezelfde condities als thans) zijn met dit beeld in strijd. Men vergeet bij een dergelijke interpretatie maar al te snel dat geld niet alleen een consumptieve, maar ook een symbolische betekenis heeft (Thierry, 1981). Niet alleen betekent geld een mogelijkheid te voorzien in het noodzakelijk levensonderhoud, maar ook betekent het een maatschappelijke erkenning voor de waarde van de bijdrage die men levert en van het werk dat men verricht. In dit licht valt ook te verstaan de lage appreciatie van vrijwilligerswerk door de baanloze. Zolang de maatschappij hiervoor niet een directe 'honorering' (in de brede zin van het woord) voor wil opbrengen blijft het surrogaat.

In der derde plaats zijn in de buitenste schil van het model de verschillende *werkrol* identificaties vermeld: identificatie met het product of de dienst die wordt geleverd, met het werk zoals dat in de taken wordt vorm gegeven, met de organisatie waarbinnen men is aangesteld of met de wereld van het beroep of de professie waarvan men deel uitmaakt.

Voor wat betreft de relatie tussen de centraliteit van werken en de drie genoemde lagen in het model het volgende: centraliteit blijkt positief samen te hangen met de plichtoriëntatie en negatief met de rectoriëntatie. In de tweede laag blijken de doeleinden expressie, dienstverlening en status positief en het economische en sociale doel negatief

met centraliteit te zijn geassocieerd. In de derde laag tenslotte wordt een samenhang tussen centraliteit en de organisatie- en de produkt-identificatie gesuggereerd (deze samenhangen zijn geïndiceerd door de onderlijningen in figuur 1).

5. Slot

Samengevat kan worden gezegd dat de centraliteit van werken inderdaad die samenhang blijkt te vertonen met het waarden- en attitudenpatroon, kenmerkend voor het protestantse arbeidsethos. Plichtsgetrouwheid en verantwoordelijkheid tegenover de maatschappij, een expressieve in plaats van instrumentele werkbeleving en een identificatie met de organisatie en het geleverde produkt; het beeld van de toegewijde, constructieve en zich in zijn werk ontplooiende mens, die harder werkt, meer uren maakt en meer tevredenheid in zijn of haar werk beleeft. De gegevens bieden echter ruimte voor twee extra suggesties.

Ten eerste willen we concluderen dat er toch enige twijfel rijst aan de geldigheid - althans voor de huidige tijd - van de Weberiaanse theorie omtrent het protestantse arbeidsethos. Ten eerste is opvallend de afwezigheid van enige relatie tussen centraliteit van werken en religieuze opvoeding of kerkelijke binding. Ten tweede laat de vergelijking tussen de landen een sterk negatieve samenhang zien tussen werk-centraliteit en de mate van protestantisme (zie figuur 2). Deze gegevens lijken te suggereren dat de protestantse werkethiek inmiddels geheel is geseculariseerd, en dat de Weberiaanse theorie niet meer opgaat voor de huidige en de meer mondiale ontwikkelingen.

Ten tweede het volgende: het beeld van de harde plichtsgetrouwe werker die in de samenvatting werd geschetst wordt met name aangetroffen in de (vaak méér dan) full time, normale banen, die zich bovendien kunnen verheugen in een hoger 'quality of work'-gehalte. Indien er in dezen van een causale relatie sprake zou zijn - en dit lijkt een geenszins irreële veronderstelling - dan zou zowel de te verwachten structurele teruggang in het aantal beschikbare full time banen als het verlies van taken die een grote mate van menselijke vrijheid en autonomie toestaan (ten gevolge van de zogenaamde mens-onvriendelijke automatisering) tot gevolg kunnen hebben dat dit arbeidsethos en centraliteit van werken aan belangrijkheid inboeten.

Een volgende observatie versterkt nog de voorgaande conclusie. De genoemde combinatie van werkcenraliteit en positief arbeidsethos wordt vooral aangetroffen bij de oudere, mannelijke werknemer. Ook de toename van het aantal vrouwen in het arbeidsproces aan de ene kant en - aannemende dat de relatie met leeftijd geen ontwikkelingspsychologisch maar een generatieverschijnsel is - het plaats maken voor een volgende generatie in het algemeen zou tot een dergelijke teruggang van het bewuste arbeidsethos aanleiding geven. Overigens werd dit ook reeds gesuggereerd door de internationale vergelijking, waarin naar voren kwam dat de centraliteit van werken het laagst bleek te zijn in die landen die een langere historie van industrialisatie achter zich hebben.

Er zijn derhalve duidelijk tekenen die er op wijzen dat het protestantse arbeidsethos

en centraliteit van werken op hun retour zijn en plaats zullen maken voor grotere waardering van andere levenssferen en activiteiten. Dit is iets wat ik als een gelukkige ontwikkeling beschouw, in het licht van de in de toekomst eerder afnemende aantallen beschikbare baanuren. Dit proces zal echter langzaam gaan en zijn tijd vergen en helaas vandaag de dag een (te) schrale troost zijn voor (te) veel baanlozen.

LITERATUUR

- Aron, R. (1968), *Progress and Disillusion*. London: Pall Mall Press.
- Etzioni, A. (1961), *A Comparative Analysis of Complex Organisations*. New York: Free Press.
- Goldthorpe, J.H. c.s. (1968), *The Affluent Worker: Industrial Attitudes and Behaviour*. Cambridge University Press.
- Misumi, J. (1983), *Meaning of Working Life*. Fukuoka: Tenjin Chuo-Ku.
- MOW International Research Team (1981), The meaning of working. In: Dlugos, G. & Weiermair, K. (eds.): *Management under Differing Value Systems: Political, Social and Economical Perspectives in a Changing World*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Osgood, C.E. (1964), Semantic differential technique in the comparative study of cultures. *American Anthropologist*, 66, 171-200.
- Parker, S.R. & Smith, M.A. (1976), Work and leisure. In: Dubin, R.: *Handbook of Work, Organization and Society*. Chicago: Rand McNally.
- Thierry, Hk. (1981), Beloning van de arbeid. In: Drenth, P.J.D., Thierry, Hk., Willems, P.J. & de Wolff, Ch.J. *Handboek Arbeids- en Organisatiepsychologie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Toffler, A. (1980), *The Third Wave*. London: Collins Sons.
- Triandis, H.C. (1973), Work and non-work; intercultural perspectives. In: Dunette, M.D. *Work and Non-work in the Year 2001*. Belmont: Wadsworth.
- Warr, P.B. (1983), Werk en werkeloosheid. In: Drenth, P.J.D., Thierry, Hk., Willems, P.J. & de Wolff, Ch.J. *Handboek Arbeids- en Organisatiepsychologie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.

Verkort verslag van het college van dekanen over het cursusjaar 1983-1984

1. Samenstelling College van Dekanen

Per 1 september 1983 bestond het college uit de leden, zoals vermeld op pagina 9 en 10 van dit jaarboek. In de verslagperiode vonden ten behoeve van de Faculteit der Geneeskunde, de Subfaculteit der Tandheelkunde en de Faculteit der Rechtsgeleerdheid wisselingen plaats: met ingang van 1 mei 1984 volgde prof.dr. L. Feenstra prof.dr. F.C. Stam op als dekaan Geneeskunde, met ingang van 21 juni 1984 volgde prof.dr. K. de Groot prof.dr. P.A.E. Sillevius Smitt op als dekaan Tandheelkunde en met ingang van 1 augustus 1984 volgde prof. P.L. Dijk prof.mr. I.A. Diepenhorst op als dekaan Rechtsgeleerdheid.

2. Vergaderingen

- 2.1. In de verslagperiode vonden 15 huishoudelijke vergaderingen plaats.
- 2.2. Er werden 6 openbare vergaderingen gehouden waarin hoogleraren hun inaugurele oratie uitspraken.
- 2.3. Tijdens de openbare dieszitting sprak de rector magnificus, prof.dr. P.J.D. Drenth, een rede uit met als titel 'Centraliteit van werken'.
- 2.4. De volgende promoties hebben plaats gevonden:

godgeleerdheid	4
rechtsgeleerdheid	2
geneeskunde	20
wiskunde en natuurwetenschappen	33
letteren	4
economische wetenschappen	5
sociale wetenschappen	10
wijsbegeerte	5

83

In de Rechtsgeleerdheid, de Geneeskunde en de Wiskunde en Natuurwetenschappen werd elk één doctoraat cum laude verleend.

3. Onderwijs en Onderzoek

- 3.1. Op de huishoudelijke vergaderingen werden ten behoeve van 116 promoties (co)promotoren en referenten aangewezen. In 8 gevallen betrof het een herziening van een eerder genomen besluit.
- 3.2. Het college adviseerde over het wetsontwerp Tijdelijke wet taakverdeling wetenschappelijk onderwijs.
- 3.3. Het college adviseerde over de door de Centrale Interfaculteit opgestelde concept-nota inzake wijsgerige vorming.
- 3.4. Het college besprak twee adviezen over studiebegeleiding in respectievelijk de propedeuse en de doctoraal fase.

- 3.5. Het college sprak in drie rondes over de derde tranche van de voorwaardelijke financiering en de positie van de universitaire beoordelingscommissie daarbij.
- 3.6. Het college adviseerde positief over in totaal 7 aanvragen voor deeltijdse opleidingen.
- 3.7. Het college besprak een overzicht van de propedeuse-resultaten.
- 3.8. Het college sprak in twee rondes over de tweede fase lerarenopleiding en de samenwerkingsvorm met de NLO's op dat gebied.
- 3.9. Het college bracht advies uit over de samenstelling van de werkgroep onderzoek ten behoeve van de lerarenopleiding.
- 3.10. Het college adviseerde positief over voorstellen tot de instelling van een vrije studierichting Medische Biologie, Sociaal-Culturele Wetenschappen en Oudheidkunde.
- 3.11. Het college bracht een rapport uit over de methoden voor het meten van de kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek.
- 3.12. Het college sprak over de instelling van een bijzondere leerstoel Verslavingsziekten en ging akkoord met het afwijzende standpunt van de Faculteit der Geneeskunde in dezen.

4. Advisering over benoemingen en andere zaken het wetenschappelijk personeel betreffende

- 4.1. Het college bracht 13 maal advies uit over de benoeming van hoogleraren.
- 4.2. Het college besprak de wijze van behandeling van doelstellingsvragen bij sollicitatiegesprekken.
- 4.3. Het college bracht het advies uit voorstellen tot instelling van een bijzondere leerstoel niet tegelijk met het voorstel van een bepaalde kandidaat te behandelen.
- 4.4. Het college sprak in twee rondes over de invoering van de BUWP, waarbij o.a. aandacht werd gegeven aan de getalsverhoudingen en functietyperingen en aan de gevolgdte en te volgen procedures.
- 4.5. Het college sprak over de positie van bijzondere hoogleraren en over de mogelijkheden vanuit een eigen VU-fonds bijzondere leerstoelen te vestigen.
- 4.6. Het college besprak het verslag van de vertrouwenspersonen over de functioneringsgesprekken met hoogleraren.
- 4.7. Het college stemde in met het voorstel mr. W.C.D. Hoogendijk te vragen de Kuyper-voordrachten 1984-1985 te houden.

5. Commissies

- 5.1. Het college benoemde de hoogleraren H.L. Langevoort, H. Linneman en F. Bickelhaupt in de Commissie Continuïteit Rectorium.
- 5.2. Het college dechargeerde mw. A. Derks, prof.dr. J.C. Hess en F.F. Omta als lid van de Commissie voor het Studium Generale en benoemde de heren

- dr. H.E.M. Baartman, D. Ernste, M.M. de Vos en mw.prof.dr. A. Feitsma en mw. A.J. Struys tot lid van deze commissie.
- 5.3. Het college keurde na bespreking het voorjaarsprogramma 1984 van het Studium Generale goed.
 - 5.4. Het college stemde in met de nieuwe opzet van het Studium Generale, waarmee een evenwichtiger inbreng van de verschillende deelnemende organisaties (Beziningscentrum, Vormingscentrum, A.C.C.) beoogd wordt.
 - 5.5. Het college benoemde prof.dr. M.P. van Overbeeke in de Commissie Reglementen.
 - 5.6. Het college benoemde de heren mr.dr. C. de Ru, drs. H. van Gerven en prof.dr. J.L.M.G. Nieuwenhove tot lid van de Commissie Dom Helder Camara.
 - 5.7. Het college nam het jaarverslag van de Commissie Dom Helder Camara voor kennisgeving aan.
 - 5.8. Het college stemde in met het voorstel prof.dr. A.H.Q.M. Merckies bij de Universiteitsraad voor te dragen als voorzitter van de Commissie Onderwijs en Onderzoek, en stelde aan de Raad voor dr. C. Houtman te dechargeren als lid en prof.dr. E.P. de Jong te benoemen tot lid van deze commissie.
 - 5.9. Het college besloot op voorstel van de universitaire Commissie Ethiek en Wetenschap deze commissie op te heffen.
 - 5.10. Het college adviseerde positief over het voorstel prof.dr. L.B. van Rooyen te benoemen tot lid van de Commissie Beleidsruimte Onderzoek.

6. Overige adviezen en besluiten

- 6.1. Het college sprak in drie rondes over de nieuwe Advies- en Overlegstructuur Hoger Onderwijs en bracht dienaangaande advies uit, o.a. over de positie van het discipline-overleg binnen die structuur.
- 6.2. Het college adviseerde over het voorontwerp wet Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).
- 6.3. Het college adviseerde positief over een op te richten Centrum Dienstverlening Ontwikkelingssamenwerking aan de universiteit.
- 6.4. Het college besloot prof.dr. G. Kuiper Hzn. te verzoeken de diesrede 1984 te houden.
- 6.5. Het college droeg prof.dr. C. Datema voor als conrector voor de periode 1984-1986.
- 6.6. In navolging van een wetswijziging wijzigde het college het promotie-reglement in die zin dat een hoogleraar gedurende vijf jaren na zijn eervol ontslag het promotierecht behoudt.
- 6.7. Het college besprak een notitie over de opzet van een nieuw promotiereglement.
- 6.8. Het college sprak over de W.W.O. 1984.
- 6.9. Het college besprak de nota Profilerings van de Vrije Universiteit en stelde een uitgebreide schriftelijke reactie op.

- 6.10. Het college adviseerde negatief over het rapport Studierichtingen in het Academisch Statuut.
- 6.11. Het college besprak het ontwikkelingsplan 1985-1989.
- 6.12. Het college stemde in met de door het Herdenkingscomité De Savornin Lohman voorgestelde uitgangspunten voor een reglement van een in te stellen Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman Prijs.
- 6.13. Het college besprak de samenwerking van de VU met de Stichting Christelijk Hoger Onderwijs in de regio Kampen, Zwolle en Dronten, en stemde in met de concept-tekst van een gemeenschappelijke intentieverklaring.
- 6.14. Het college besprak de nota Beiaard, waarbij de aandacht vooral uitging naar de taak en positie van de assistenten in opleiding.
- 6.15. Het college besloot tot het verlenen van de volgende drie eredocoraten ter gelegenheid van het 21e lustrum van de de Vrije Universiteit:
J.P. Horder uit Groot-Brittannië, Geneeskunde
Prof.dr. R. Girard uit Frankrijk, Letteren
U.H. Kapita uit Indonesië, Godgeleerdheid.

jaarverslag 1983

Bibliotheek der Vrije Universiteit (UBVU)

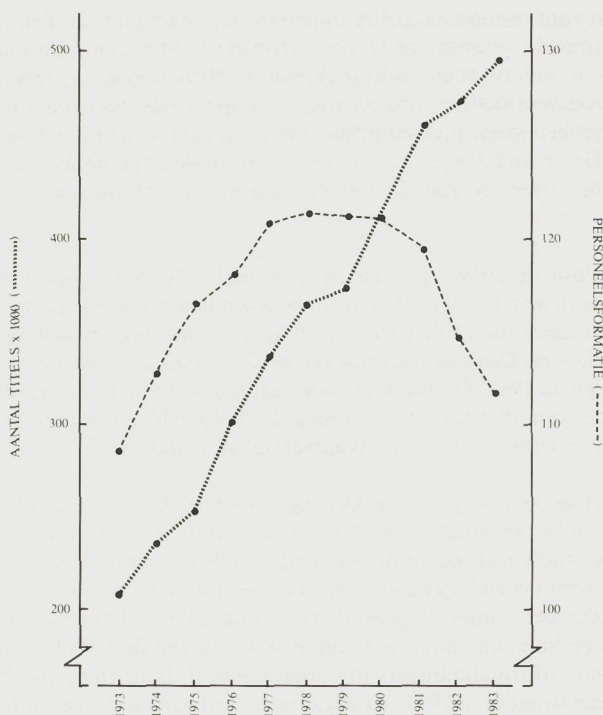
De instellingen voor wetenschappelijk onderwijs en onderzoek werden de laatste jaren met vele ingrijpende veranderingen geconfronteerd. Met name de taakverdeling en concentratie van onderwijs en onderzoek aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen, de voorwaardelijke financiering van het onderzoek en de Wet Tweefasenstructuur hebben grote invloed gehad; deze zal zich in de komende jaren blijvend doen gelden. De veranderingen van onderwijs en onderzoek hebben mede hun repercussies voor de collecties van de wetenschappelijke bibliotheken, zo ook voor de UBVU.

In 1983 werd door de UBVU een aanvang gemaakt met het in kaart brengen van de gevolgen van de tussen de universiteiten en hogescholen gemaakte afspraken over taakverdeling en concentratie (TVC) met betrekking tot omvang en samenstelling van de diverse deelcollecties. De consequenties van de TVC voor de collectie zullen zich echter pas manifesteren ná 1984. Omtrent de voorwaardelijke financiering en de Wet Tweefasenstructuur bestond in 1983 nog te weinig duidelijkheid om eventuele effecten voor de bibliotheek te kunnen overzien. Waarschijnlijk is dat medio 1985 pas mogelijk.

Een andersoortige belangrijke ontwikkeling voor UBVU -niet samenhangend met de veranderingen in het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek- was de afronding van een uitgebreide studie naar de automatisering van de bibliothecaire informatievoorziening. Hierbij werd gebruik gemaakt van o.a. de resultaten van een door het ITSWO uitgevoerd onderzoek onder de gebruikers van de UBVU. Op grond van deze studie werd besloten de komende jaren een aantal sectoren van de UBVU te automatiseren: de acquisitie van informatiedragers (monografieën, tijdschriften, beeldbanden, enz.), het catalogiseren (waar al in 1977 een begin mee werd gemaakt), het uitlenen van informatiedragers en van 'on-line' raadplegen van catalogi. Tevens werd besloten nader te onderzoeken of de mogelijkheden die PICA (een landelijk Programma voor geïntegreerde Catalogus Automatisering) biedt, toepasbaar zijn op de UBVU.

Dit verslagjaar werd de Mediatheek, een afdeling van de UBVU, geopend; het resultaat van een nauwe samenwerking tussen het Audiovisueel Centrum, de afdeling Onderwijsresearch en de UBVU. De Mediatheek stelt audiovisueel materiaal beschikbaar ter ondersteuning van het onderwijs.

De collectie van de UBVU nam in 1983 toe tot ruim 496.000 titels; in 1982 waren dat $\pm$ 473.000 titels. De groei van het bestand in de periode van 1973 tot en met 1983 is in figuur 1 in beeld gebracht.

De groei van het aantal titels (.....) en de veranderingen van de personeelsformatie (-----) in de jaren 1973 t/m 1983.

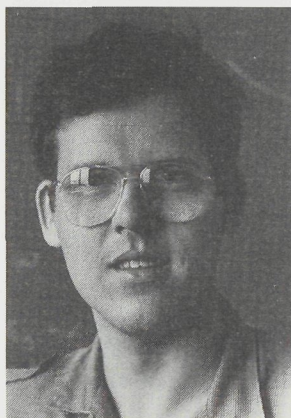
Ondanks deze toename van het bezit, nam in 1983 de personeelsformatie af met 3 plaatsen tot 116 plaatsen. In figuur 1 is de groei en daling van het aantal personeelsplaatsen in de laatste 10 jaar grafisch weergegeven. Deze daling van het aantal personeelsleden de laatste jaren, stelt de UBVU voor grote problemen. Een omvangrijker bezit vraagt niet minder, maar méér werkzaamheden. Een ander in het oog springend vraagstuk als gevolg van de formatiedaling is het handhaven van een acceptabel service-niveau aan de gebruiker. Aan deze aspecten zal in de komende periode ruime aandacht geschonken worden.

nieuwbenoemde hoogleraren

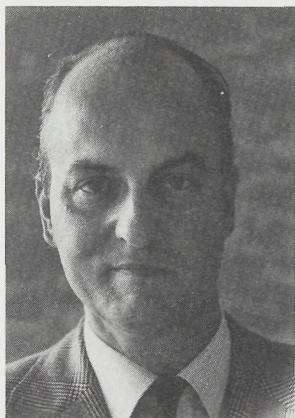

gewoon
hoogleraren

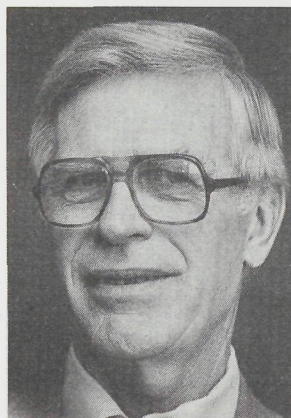
1-9-1983
Dr. J. Schoemaker
Pathofysiologie van de
menselijke voortplanting

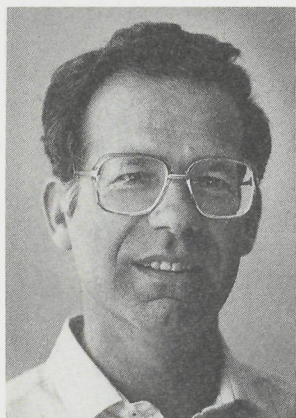
1-1-1984
Dr. J. van Mill
Zuivere wiskunde in het
bijzonder de topologie

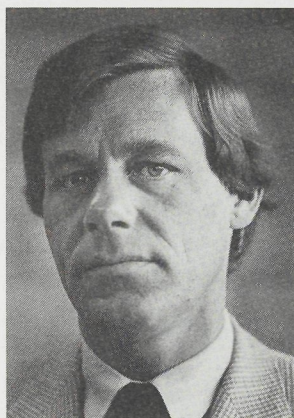
1-1-1984
Dr. L. Siklóssy
Informatica in het bijzonder
de kunstmatige intelligentie

1-2-1984
Dr. B. van Elderen
Nieuwe Testament

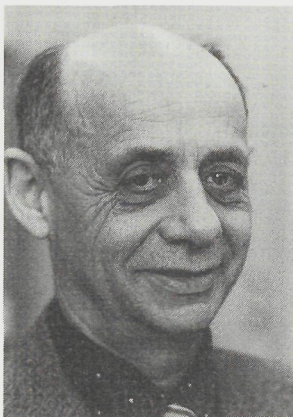
1-2-1984
Dr. C.A. de Lange
Moleculaire spectroscopie

1-5-1984
Dr. H.G. Eijgenhuijsen
Financiering

1-6-1984
Dr. H.M. Pinedo
Inwendige geneeskunde in het
bijzonder de geneeskundige
oncologie (voorheen bijzonder
hoogleraar)

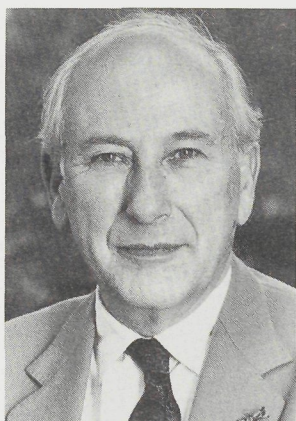

**buitengewoon
hoogleraren**

1-9-1983
Dr. I. Gohberg
Analyse

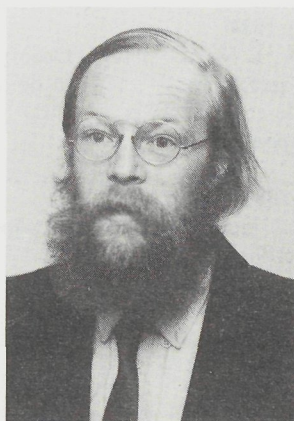

1-9-1983
Ir. E.J. Tuininga
Maatschappelijke aspecten
van de Wiskunde en de
Natuurwetenschappen

**bijzonder
hoogleraar**

1-10-1983
Dr. J.C. van Es
Huisartsengeneeskunde

1-1-1984
Dr. A. van der Heide
vanwege de Stichting tot
bevordering van het weten-
schappelijk onderwijs in de
Judaïstiek

ambtsaanvaarding

Inaugurele oraties

30 september 1983

Dr. M. Stol
Letteren

Een Babyloniër maakt schulden

7 oktober 1983

Dr. H.F. Vugts
Wiskunde en Natuurwe-
tenschappen

Is er nog iets nieuws onder de zon?

21 oktober 1983

Dr. W. Koops
Sociale Wetenschappen

Ontwikkelingspsychologie met stamboom

18 november 1983

H.P.J.A. Maas
privaat-docent
homoeopatie aan de Fa-
culteit der Geneeskunde

Samen leven, samen werken, samenwerken

23 maart 1984

Mevr. Dr. E.N.G.
Joosse-van Damme
Wiskunde en Natuurwe-
tenschappen

Oecofysiologische en oecotoxicologische perspectieven
in de dierenoecologie

13 april 1984

Dr. A. van der Heide
Godgeleerdheid

Messias in meervoud

18 mei 1984

Dr. J. Schoemaker
Geneeskunde

Bevr - ei - ding

afscheidscolleges

18 november 1983

Dr. A. van 't Riet

Geneeskunde

Assepoester's gouden muiltje

28 juni 1984

Dr. P.A.E. Sillevs Smitt

Geneeskunde

Veranderingen

studium generale

Thema: Ouders en Kinderen

10 oktober 1983	<i>Drs. J. Sturm</i>
Wat is dat kind veranderd....(!?)
18 oktober 1983	<i>Prof.dr. A. Wessels</i>
Ouders en kinderen in een islamitisch gezin.
26 oktober 1983	<i>Prof.dr. J. de Wit</i>
Eert uw vader en uw moeder?
3 november 1983	<i>Prof.dr. G.P. Hoefnagels</i>
Ouderlijke macht en ouderlijk gezag
7 november 1983	<i>Drs. J.J. van der Maas</i>
Ouders als hulpverleners
15 november 1983	<i>Mevr.mr. I. de Hondt</i>
Nieuwe vormen van ouderschap
23 november 1983	<i>Mevr.prof.dr. L. Dasberg</i>
Waarom kinderen in een slechte wereld?

Thema: Homostudies

7 februari 1984	<i>Matthias Duyves</i>
Homostudies: sporen van vernieuwing
8 februari 1984	<i>Drs. T. Beemer</i>
Homosexualiteit en theologie
14 februari 1984	<i>Myriam Everhard</i>
Sappho in de Nederlandse letteren
16 februari 1984	<i>Judith Schuyf</i>
Discriminatie en emancipatie

Thema: Vermaatschappelijking van de wetenschap

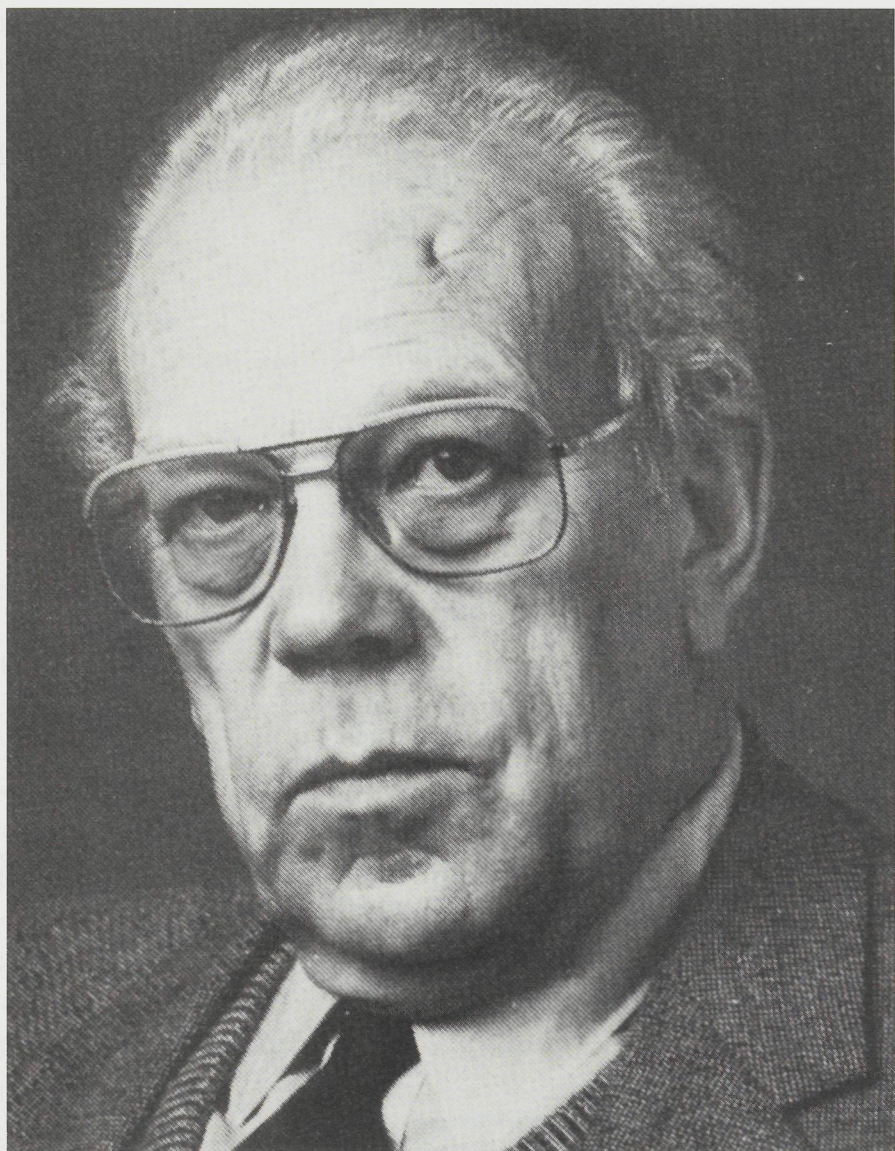
15 maart 1984	<i>Prof.dr. H.W. von der Dunk</i>
Vermaatschappelijking: bedreiging of kans voor de historische wetenschap |
|---------------|---|

27 maart 1984

Prof.dr. A.C. Zijderveld

Vermaatschappelijking: bedreiging of kans voor de
sociale wetenschappen

Commissie voor het Studium Generale
Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5486940

Prof.dr. W. Albeda

kuyper-voordrachten

In het cursusjaar 1982-1983 hield prof.dr. W. Albada de derde serie Kuyper-voordrachten, met als titel 'Neo-Corporatisme'. De Kuyper-voordrachten worden onder auspiciën van de Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag georganiseerd. Deze vereniging bood in 1980 de universiteit de zg. Kuyper-katheder aan, ter gelegenheid van haar honderdjarig bestaan. Deze katheder staat, in overeenstemming met de doelstelling van de Vrije Universiteit, ten dienst van de wetenschapsbeoefening op het gebied van de Staatskunde en van daarmee verwante of samenhangende takken van wetenschap, vanuit het perspectief van de Christelijke levensbeschouwing. In een periode waarin de leerstoel voor langere tijd niet bezet is, zoals thans, kunnen voordrachten worden gehouden over onderwerpen uit of samenhangend met het aan de leerstoel toevertrouwde gebied van wetenschapsbeoefening, en wel onder de naam Kuyper-voordrachten.

De voordrachten van de heer Albada waren getiteld:

- Het corporatisme en de 'Sociale kwestie' van de 19e eeuw (12 oktober)
- Corporatisme in de praktijk: positieve en negatieve lessen uit de periode tussen twee wereldoorlogen (19 oktober)
- Het 'ingroeien van de vakbeweging in het Nederlandse maatschappelijk bestel' in de na-oorlogse periode (27 oktober)
- Neo-corporatisme en het streven naar maatschappij-vernieuwing in de bloei jaren van de markteconomie (10 november)
- Neo-corporatisme en het streven naar maatschappijvernieuwing in de depressie (22 november).

Centraal bij de lezingen stond de nieuwe discussie over de rol van vakverenigingen, ondernemingsorganisaties en andere belangengroepen bij de voorbereiding, ontwikkeling en uitvoering van het sociaal-economisch beleid. Het succes van 'neo-corporatistisch' georganiseerde staten, zoals bijvoorbeeld Oostenrijk en Zweden, bij het doorstaan van de depressie heeft deze discussie opnieuw aangezwengeld. Ook kwam de verhouding tussen dit neo-corporatisme en het sociaalcorporatisme van de vorige eeuw en tot Kuyper's soevereiniteit in eigen kring aan de orde.

Eerdere Kuyper-voordrachten:

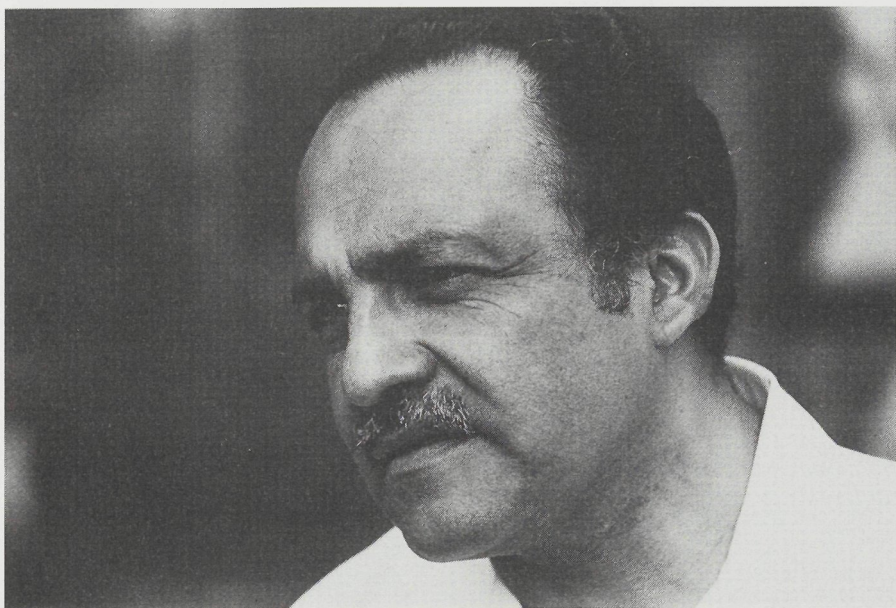
1981-1982: prof.dr. N. Wolterstorff, 'The Worldly Christian'

1982-1983: dr. R.L. Haan, 'Reformatie en Revolutie'.

Commissie Kuyper-katheder
Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5486940

Prof.dr. Th.C. van Boven

J.S. Escobar

dom helder camara-lezing

In het cursusjaar 1983-1984 werden er twee Camara-lezingen gehouden. Op 30 mei 1984 sprak prof.dr. Th.C. van Boven de lezing 'Opdat mensen tot hun recht komen' uit. Hij besprak hierin de wijze waarop mensenrechten in de huidige politieke, sociale en economische stelsels worden gerespecteerd c.q. geschonden. Hij pleit in de lezing voor een versterking van het zogenoemde 'derde systeem', een netwerk van organisaties en bewegingen die zich voor gerechtigheid en bevrijding inzetten.

Op 24 augustus 1984 hield J.S. Escobar de Derde Camara-lezing, getiteld: 1984: 'George Orwells' nightmare and the Christian mission today'. In deze lezing werden de bedreigingen die Orwell in zijn boek '1984' voorspelde, vertaald in uitdagingen voor het huidige Christendom.

De Camara-lezingen zijn een uitvloeisel van de rede die Dom Helder Camara in 1980 aan de VU hield ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de universiteit. Hij riep de universitaire gemeenschap op meer aandacht te schenken aan de thematiek van gerechtigheid en bevrijding. Het College van Dekanen heeft hierop een commissie in het leven geroepen, die samen met de Radboudstichting, de Vereniging en de IKON, jaarlijks Camara-lezingen over deze thematiek doet houden. De commissie gaat tevens na of er mogelijkheden zijn om in 1986 een Camara-leerstoel inzake gerechtigheid en bevrijding op te richten.

In het vorige cursusjaar hield dr. C.F. Beyers Naudé de eerste Camara-lezing, getiteld 'Terwille van de ware vrede'.

Bezinningscentrum

Bezinningscentrum Vrije Universiteit
De Boelelaan 1087a
1081 HV Amsterdam
Tel. 020 - 5483812

Het Bezinningscentrum (BC) werd in 1979 opgericht om meer systematisch en gericht aandacht te geven aan de gestaltegeving van de doelstelling van de Vrije Universiteit. Het centrum ontplooit activiteiten op het gebied van (levensbeschouwelijke) vorming van personeel en studenten, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening.

De vormingsactiviteiten (gespreksgroepen, lezingencycli), voorzover gericht op studenten, zijn bedoeld als aanvulling op en verdieping van de algemene en wijsgerige vorming die een onderdeel vormen van het onderwijspakket. Aan de gespreksgroepen nemen relatief veel leden van het wetenschappelijk personeel deel. Enkele voorbeelden van onderwerpen die in 1983/1984 in lezingen en gespreksgroepen werden behandeld zijn Oosterse en Westerse religiositeit, Micro-electronica en samenleving, Johannes-evangelie, Dood en hiernamaals.

Opnieuw werd in 1983 een leerhuis gestart, nu onder leiding van ds. D. Monshouwer. De bedoeling van het leerhuis is het leren verstaan van de betekenis van de bijbelse taal, het ingeleid worden in de bijbelse leefwereld.

Het Bezinningscentrum verricht niet -zoals vakgroepen- onderzoek op een eigen onderzoeksterrein, maar richt zich op het initiëren, coördineren en begeleiden van studiegroepen en onderzoeksprojecten. Het onderzoek dat daarbinnen plaatsvindt is veelal multidisciplinair van opzet, en betreft filosofische, levensbeschouwelijke en ethische vragen, die betrekking hebben op het bedrijven van wetenschap en het gebruik van de resultaten daarvan, maar ook centrale maatschappelijke problemen, die het terrein van meerdere disciplines raken. Voorbeelden van onderwerpen die het aandachtsveld zijn in studiegroepen en onderzoeksprojecten: (Maatschappelijke) relevantie van wetenschap, Natuurwetenschap en theologie, Crisis en toekomst van de verzorgingsstaat. Afgerond werd een publikatieproject over Natuurwetenschap, levensbeschouwing en ethiek.

De maatschappelijke dienstverlening die vanuit het BC plaatsvindt, draagt een speciaal karakter. Op verzoek van de Universiteitsraad heeft het bestuur van het BC in 1981 een commissie (Wereld)Raad van Kerken ingesteld. Taak van deze commissie is de bevordering van wetenschappelijke dienstverlening aan de Raad van Kerken in Nederland en de Wereldraad van Kerken. Op het programma van deze commissie staan onderwerpen als: het spreken van de kerk over politieke en maatschappelijke vraagstukken; culturele identiteit en beleid ten aanzien van etnische minderheden. Onder auspiciën van deze commissie organiseerde het BC in samenwerking met de afdeling Kerk en Samenleving van de Wereldraad van Kerken in juni een workshop over Science Education and Ethics. Daarin kwamen aan de orde inhoudelijke en didactische vragen rond de integratie van ethiek in het onderwijs in de natuurwetenschappen aan universiteiten, lerarenopleidingen, en binnen het middelbare onderwijs.

In 1983 oordeelde het Universiteitsbestuur dat het Bezinningscentrum zijn bestaansrecht voldoende had bewezen, waarmee aan de experimentele periode van 4 jaar een einde kwam.

wetenschappelijke congressen

8 t/m 10 september	3rd European Workshop on Pituitary Adenos (AZ-VU/Interne Geneeskunde)
10 september	Jubileumcongres Subfaculteit Duitse Taal- en Letterkunde
24 september	Waarden in de Opvoeding (Subfaculteit Pedagogische en Andragogische Wetenschappen)
12 t/m 14 oktober	Symposium Maarten Luther (Subfaculteit Duitse Taal- en Letterkunde)
14 oktober	Symposium Stratificatie Anno 1983 (Subfaculteit Sociaal-Culturele Wetenschappen/Subfaculteit Sociologie)
15 oktober	Symposium over Opvang en behandeling van patiënten met thoracale en lumbale wervelletsels (Centraal Begeleidingsorgaan voor de Intercollegiale Toetsing, de Nederlandse Orthopedische Vereniging, de Nederlandse Vereniging voor Neuro-Chirurgie, de Nederlandse Vereniging van Revalidatieartsen)
17 t/m 19 oktober	Congres van het Research Committee on Social Stratification and Mobility (in samenwerking met Subfaculteit Sociologie)
25 t/m 26 oktober	Congres Economie en Aardgas (VESVU)
28 oktober	Symposium over De patient na het hartinfarct (AZVU/Cardiologie)
31 oktober t/m 1 november	Symposium over Reconstruction Surgery in the Head and Neck after Major Cancer Surgery (AZ-VU/Keel-, Neus- en Oorheelkunde)
11 november	LOVA-dag (Landelijk Overleg Vrouwelijke Antropologen)
17 november	Congres Rechtshulp (Rechtshulp VU)

18 november	Congres Interactive auditing (PAO-economie)
6 t/m 7 januari	Congres Calvinistische Wijsbegeerte (Centrum voor Reformatorische Wijsbegeerte)
21 januari	Informatiedag Erfelijkheidsvoorlichting (Antropogenetisch Instituut VU)
25 januari	Plotinus-dag (Centrale Interfaculteit)
4 februari	Studiedag Vereniging van Classici in Nederland
7 februari	Congres Stimulering van het automatiseringsproces in de onderneming (Faculteit der Economische Wetenschappen)
1 maart	Studiedag Landelijk Overleg Studentendekanen Hoger Beroepsonderwijs (Bureau Studentendekanen VU)
17 maart	Symposium Kraamzorg uit en thuis (AZVU)
30 maart	Studiedag Zorg in Beweging (De Aemstelhorn)
2 april	Symposium Amsterdams Psychiatriebeleid (Gemeente Amsterdam)
6 april	Studiedag Ontwikkelingssociologie en -antropologie in ontwikkeling (Subfaculteit Sociaal-Culturele Wetenschappen)
11 t/m 14 april	Conferentie van Europese Rectores (CRE), in samenwerking met Universiteit van Amsterdam
24 t/m 25 april	Studiedag Economisch en Sociaal Instituut
25 t/m 26 april	Congres Sociologendagen 1984 (Subfaculteit Sociaal-Culturele Wetenschappen/Subfaculteit Sociologie)
10 mei	Congres Dra, aan de Slag?

11 t/m 12 mei	Lustrumcongres (FAVERVUTA)
18 t/m 19 mei	Congres Witte-boordenkriminaliteit (Nederlandse Vereniging voor Kriminologie)
19 mei	Studiedag Vakgroep Didaktiek Klassieke Talen
9 juni	Congres Psychomotriciteit (Interfaculteit Lichamelijke Opvoeding)
6 juli	Workshop on radiolabeled free fatty acids (AZVU/Cardiologie)
15 augustus	Openingszitting 1e conferentie International Council for the Promotion of Christian Higher Education (ICPCHE)
20 t/m 22 augustus	Symposium Energie en Ontwikkeling (Subfaculteit Sociale Geografie en Planologie/International Geographical Union)

Werk van Carel Visser in het gebouw Wiskunde en Natuurwetenschappen

Kunstwerk van Rob Elderenbos bij de ingang van het Transitorium gebouw

Commissie Milieu Verrijking en Aankleding

Op het gebied van de beeldende kunst zijn de twee daarvoor verantwoordelijke commissies aan de Vrije Universiteit in het studiejaar 1983/1984 actief geweest. De Exposoriumcommissie heeft door haar tentoonstellingen en de Interne Kunstuitleen VU tal van studenten en medewerkers in aanraking gebracht met en geïnformeerd over de hedendaagse kunst. De commissie Milieu Verrijking en Aankleding (commissie M.V.A.) heeft ondermeer door enkele kunstaankopen een bijdrage kunnen leveren aan de verfraaiing van de werkomgeving.

De Exposorium tentoonstellingen waren zeer gevarieerd van aard. Verschillende stromingen en genres kwamen daarin aan bod. Hoogtepunten in de reeks waren wellicht een tentoonstelling van kleurenhoutsnedes van de in 1981 overleden Duitse kunstenaar H.A.P. Grieshaber, een expositie van tekeningen van de beroemde Zwitserse constructivist Richard Paul Lohse en een tentoonstelling van tekeningen en schilderijen van de Nederlander Gerard Verdijk. Deze laatstgenoemde tentoonstelling werd georganiseerd mede ter gelegenheid van het afscheid van de voorzitter van de Exposoriumcommissie, mevrouw dr. A.C. Esmeijer, hoogleraar in de beeldende kunst, in verband met haar emeritaat. De tentoonstelling, die vergezeld ging van een rijk geïllustreerde catalogus, reisde vervolgens langs enkele musea elders in het land.

Het wisselbestand van de Interne Kunstuitleen VU werd, dank zij de medewerking van de Gemeente Amsterdam, uitgebreid met enkele honderden zorgvuldig uitgekozen kunstwerken. Momenteel bevinden zich in de universiteitsgebouwen ongeveer 2.500 kunstwerken.

De commissie M.V.A. heeft in het kader van de 1%-regeling vijftien kunstwerken aangekocht ten behoeve van het gebouw van Wiskunde en Natuurwetenschappen. Twee lange gangen die leiden naar het restaurant op de begane grond, zijn nu aangekleed met een serie tekeningen en collages van de kunstenaars Arie de Groot, Gerard Verdijk en Carel Visser (zie foto).

Eveneens in het kader van de 1%-regeling is vóór de ingang van het Transitoriumgebouw (kruising De Boelelaan/Van der Boechorststraat) een monumentale plastic geplaatst van de Amsterdamse beeldhouwer Rob Elderenbos (zie foto). Het kunstwerk vormt een levendig element in de vrij strakke omgeving. Elderenbos heeft het trottoir 'in beweging' gebracht. Het lijkt op één punt omhoog te zijn gesprongen, enkele op elkaar gestapelde platen geroest corten-staal in opwaartse richting meenemend.

De commissie M.V.A. heeft haar zorg voor de werkomgeving echter niet beperkt tot de aankoop van enkele kunstwerken. Ook heeft zij tal van adviezen gegeven gericht op de verfraaiing van de gebouwen en terreinen van de universiteit.

J.F. Keus, glasinstrumentmaker bij het Radionuclidencentrum

Historische Commissie

Een foto van een instrumentmaker geconcentreerd met zijn werk bezig, was één van de beelden die in 1983 op een tentoonstelling van de Historische Commissie was te zien.

Tot de taak van de Historische Commissie, die het historische erfgoed van de universiteit beheert voorzover het geen archivalia zijn, behoort ook het samenstellen van exposities. In het jaar 1983 waren het de volgende:

- De instrumentmakerijen in historisch perspectief;
- Beta Historieal - Medisch Encyclopedisch Instituut en Sectie Geschiedenis der Wetkunde en Natuurwetenschappen;
- Aardwetenschappen studeren aan de VU.

Ze gaven informatie over verleden en recent verleden en lieten velen kennismaken met onderdelen van het werk van de Vrije Universiteit.

De tentoonstelling over de instrumentmakerijen bood een overzicht van de veertien instrumentmakerijen die er in 1983 waren en van het veelsoortige en interessante werk dat door de honderd daaraan verbonden instrumentmakers werd verricht.

In Beta Historieal was te zien hoe twee instituten, elk met een eigen geschiedenis en eigen onderzoek, ook gezamenlijk aan de gang zijn gegaan: een onderzoek naar leven en werk van Gerrit Jan Mulder, een 19e eeuwse geleerde, die eerst doceerde aan de Klinische School in Rotterdam en later hoogleraar scheikunde was aan de Universiteit van Utrecht.

De studie aardwetenschappen werd in beeld gebracht met behulp van foto's, tekeningen, gereedschap, monsters en modellen, waarbij de nadruk viel op het veldwerk en het onderwijsgebonden veldonderzoek. Een aparte plaats was ingeruimd voor fossielen, ertsen, mineralen en kristallen uit de eigen collectie van het Instituut voor Aardwetenschappen.

aantallen studenten (peildatum 30-6-1984)

(incl. extraneï en toehoorders nieuwe stijl, excl. toehoorders)

<i>Studierichting</i>	<i>Eerstejaars</i>		<i>Totaal</i>	
	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Godgeleerdheid	28	15	244	118
Rechtsgeleerdheid	301	209	1029	698
Geneeskunde	156	118	1323	763
Tandheelkunde	44	22	304	88
Informatica	89	13	186	21
Wiskunde	27	6	159	34
Natuurkunde	43	3	228	6
Scheikunde en Farmacochemie	47	10	278	50
Geologie	38	5	122	18
Biologie	56	26	422	170
M.O. Wisk. en Natuurwetenschappen	-	-	15	4
Griekse- en Latijnse taal en cultuur	4	3	36	33
Nederlands	25	28	149	220
Frans	7	27	35	167
Duits	7	15	56	71
Engels	20	45	112	147
Semitische talen	3	4	7	13
Fries	-	-	1	2
Geschiedenis	41	21	320	144
Kunstgeschiedenis/archeologie	21	39	82	154
Transport	957	609	5108	2921

<i>Studierichting</i>	<i>Eerstejaars</i>		<i>Totaal</i>	
	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
Transport	957	609	5108	2921
Algemene Taalwetenschap	-	3	9	13
Algemene Literatuurwetenschap	-	2	8	11
Vrije Studierichting Letteren	2	9	4	10
M.O. Duits	-	-	2	1
Economische wetenschappen	308	52	1444	154
Sociologie	3	10	63	40
Niet-westerse Sociologie en Culturele Antropologie	19	17	129	131
Politicologie	51	20	286	63
Psychologie	37	74	326	406
Pedagogiek	16	63	122	375
Andragologie	-	4	29	43
Wijsbegeerte	7	3	58	14
Natuurkundige Aardrijkskunde	12	-	94	8
Sociale Geografie	30	12	358	106
Actuariële wetenschappen	12	3	27	7
Econometrie	23	-	98	8
Lichamelijke Opvoeding	70	55	369	225
 Totaal Generaal	 1547	 936	 8534	 4531

aantallen buitenlandse studenten

(peildatum 30-6-1984)

studiejaar 1983/1984													
nationaliteit	Godgeleerdheid	Rechtsgeleerdheid	Geneeskunde	Tandheelkunde	Informatica	Wiskunde	Natuurkunde	Scheikunde	Geologie	Biologie	Alg. Taalwetensch.	Alg. Lit. Wetensch.	Klass. talen
België			2	1			1	1		1			
Engeland	5	3							1	1			10
Ierland		1		2									
B.R.D.	1	3	33	13		1		1		3			1
Zweden													
Noorwegen			2					1					1
Finland			1										
Oostenrijk	1	1											
Zwitserland													
Frankrijk							1						7
Spanje			1										1
Portugal													
Italië	1	3											
Polen													1
Roemenië													
Tjechoslowakije													
Griekenland					1								1
Cyprus													
D.D.R.				1									
Israël				2									1
Turkije	1	3						1		1			1
Syrië													
Irak			1				1	1					
Iran				1									
Afghanistan													
Pakistan								1					
India										1			
China			1										
Zuid Korea					1								
Indonesië		34	9				1			2			2
Vietnam		1						1					3
Australië		1											
Nw. Zeeland		1											
Algerije				1									3

	Totaal	Lich. Opvoeding	Act./Econometrie	Soc. Geografie	Fys. Geografie	Wijbegeerte	Andragogie	Pedagogiek	Psychologie	Politologie	Cult. Antrop.	Niet-westere Soc.	Sociologie	Economie	Kunstgeschiedenis	Geschiedenis
10	12		1			1			2	1		1		1	2	1
1	26							1	5		2		2	3	1	3
1	3												1			
	85	2		1	1	1					1					
	1															
	7															
	3															
	4									1						
	2							1								
	10	1							1							
1	3	1														
	2					1										
	6													2		
	1									1						
	1															
	3								1							
	1								1							
1	1															
1	3															
	17				1			2	3				1	2		
	1													1		
	5									1				1		
	1															
	1									1						
	4					1				1				1		
	1															
	2								1							
	1															
2	67				1				4		2	2	1	8	1	1
3	6													1		
	4								1							
	2															
	5															

—Europa 172

—Azië 109

—Australië 6

studiejaar 1983/1984	nationaliteit																			
	Godgeleerdheid	Rechtsgeleerdheid	Geneeskunde	Tandheelkunde	Informatica	Wiskunde	Natuurkunde	Scheikunde	Geologie	Biologie	Alg. Taalwetensch.	Alg. Lit. Wetensch.	Klass. talen	Nederlands	Frans	Duits	Engels	Semitisch		
Marokko															4					
Tunesië															2		1			
Djibuti																				
Tanzania				1																
Egypte			3														1			
Ethiopië			6						1											
Mauritius																				
Zuid Afrika	5	1	1					2		1							1			
Zimbabwe			1																	
Nigeria																				
Gambia																				
Sierra Leone																				
U.S.A.	1		4				1				1						1			
Canada			1			1				1							1			
Brazilië									1											
Chili		1																		
Peru																				
Suriname	15	16	5	1		1	1			1										
Ned. Antillen		1																		
Uruguay			1																	
Staatloos			3								1									
Totaal richting	7	29	125	34	5	2	6	10	3	12	2	-	1	4	19	4	25	-		
	7	29		159			38								70					
	Godgeleerdheid	Rechten		Geneeskunde			W&N								Letteren					

		Totaal	4 3 1 1 7 16 1 14 1 1 1 1 13 4 1 7 1 68 1 1 6	—Afrika 56 —N. Amerika 17 —Lat. Amerika 79	
Lich. Opvoeding			4	4	4 L.O.
Act./Econometrie				4	4 Act.W./Econ.
Soc. Geografie		1		5	8 Aardr.
Fys. Geografie				3	6 C.I.F.
Wjsbegeerte	1			6	
Andragologie				-	
Pedagogiek			1	6	
Psychologie	2			33	77 Soc. Wetensch.
Politico-logie			1	8	
Cult. Anthropol.	1			14	
Niet-westerse Soc.	3	1		10	
Sociologie		1		6	
Economie	1	2		43	43 Economie
Kunstgeschiedenis			1	4	
Geschiedenis	1			11	
Semitisch	1			25	-
Engels	1			-	

aantallen examens en promoties

(examens-oude stijl; volgens computerlijst november 1984)

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Godgeleerdheid</i>				
Kandidaats:		16	19	35
Doctoraal:		23	6	29
Promotie:		4	—	4
<i>Faculteit der Rechtsgeleerdheid</i>				
Kandidaats:		38	25	63
Doctoraal:	Nederlands Recht	96	51	147
	Notariële Studierichting	12	3	15
	Vrije Studierichting	12	2	14
Promotie:		2	—	2
<i>Faculteit der Geneeskunde</i>				
Geneeskunde:	kandidaats III	65	38	103
	doctoraal I	105	57	162
	doctoraal II	127	73	200
	vrije studierichting	—	1	1
	arts	131	60	191
Promotie:		15	3	18
Tandheelkunde:	kandidaats II	33	6	39
	doctoraal I	15	3	18
	doctoraal II	32	13	45
	tandarts	28	8	36
Promotie:		2	—	2

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen</i>				
Kandidaats:	Wiskunde	17	7	24
	Informatica	14	2	16
	Natuurkunde N-1	21	1	22
	Natuurkunde N-2	10	—	10
	Scheikunde S-1	12	2	14
	Scheikunde S-2	2	—	2
	Scheikunde S-2'	9	—	9
	Scheikunde S-3	2	—	2
	Geologie G-2	6	—	6
	Geologie G-3	3	1	4
	Biologie B-1	18	8	26
	Biologie B-4	6	—	6
	Biologie B-5'	21	2	23
Doctoraal:	Wiskunde	18	2	20
	Informatica	4	—	4
	Natuurkunde	17	—	17
	Farmacochemie	2	1	3
	Scheikunde	25	4	29
	Geologie	14	1	15
	Biologie	65	12	77
Promotie:	Wiskunde	3	—	3
	Natuurkunde	4	—	4
	Scheikunde	8	1	9
	Geologie	1	—	1
	Biologie	14	1	15
M.O.-B:	Wiskunde	3	2	5
M.O.-B:	Natuurkunde	4	—	4
M.O.-B:	Scheikunde	2	1	3
M.O.:	Biologie	2	3	5

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Letteren</i>				
Kandidaats:	Klassieke taal- en letterkunde	6	3	9
	Nederlandse taal- en letterkunde	16	34	50
	Franse taal- en letterkunde	3	14	17
	Duitse taal- en letterkunde	6	6	12
	Engelse taal- en letterkunde	11	6	17
	Semitische taal- en letterkunde	1	—	1
	Geschiedenis	21	8	29
	Kunstgeschiedenis	6	16	22
Doctoraal:	Algemene taalwetenschap	—	2	2
	Klassieke taal- en letterkunde	1	2	3
	Nederlandse taal- en letterkunde	14	17	31
	Franse taal- en letterkunde	2	17	19
	Duitse taal- en letterkunde	7	7	14
	Engelse taal- en letterkunde	14	10	24
	Archeologie	—	1	1
	Geschiedenis	31	12	43
	Kunstgeschiedenis	9	6	15
	Algemene literatuurwetenschap	4	—	4
	Friese taal- en letterkunde	1	—	1
Promotie:	Geschiedenis	3	—	3

Faculteit der Economische Wetenschappen

Kandidaats:	151	15	166
Doctoraal:	107	13	120
Accountant:	21	—	21
Promotie:	5	—	5

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Faculteit der Sociale Wetenschappen</i>				
Kandidaats:	Westerse sociologie	8	4	12
	Niet-Westerse sociologie	8	2	10
	Culturele antropologie	14	13	27
	Politicologie	24	5	29
	Psychologie	35	54	89
	Pedagogiek	13	57	70
	Andragologie	8	15	23
Doctoraal:	Westerse sociologie	7	3	10
	Niet-Westerse sociologie	5	3	8
	Culturele antropologie	3	5	8
	Politicologie	22	—	22
	Psychologie	36	43	79
	Pedagogiek	23	43	66
	Andragologie	5	6	11
Promotie:	Psychologie	3	—	3
	Pedagogiek	4	—	4
	Politicologie	2	—	2
<i>Centrale Interfaculteit</i>				
Kandidaats:	Wijsbegeerte	3	3	6
Doctoraal:	Wijsbegeerte	6	—	6
Promotie:	Wijsbegeerte	4	1	5
<i>Interfaculteit der Aardrijkskunde en Prehistorie</i>				
Kandidaats:	Natuurkundige aardrijkskunde	11	1	12
	Sociale geografie	39	14	53
Doctoraal:	Natuurkundige aardrijkskunde	12	2	14
	Sociale geografie	41	10	51
Promotie:	Sociale geografie	1	—	1

		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>	<i>totaal</i>
<i>Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Econometrie</i>				
Kandidaats:	Actuariële Wetenschappen	8	1	9
	Econometrie	13	2	15
Doctoraal:	Actuariële Wetenschappen	1	—	1
	Econometrie	5	1	6
<i>Interfaculteit der Lichamelijke Opvoeding</i>				
Kandidaats II:		55	38	93
Doctoraal:		22	10	32
Promotie:		2	—	2

geslaagde geëxamineerden

(afsluitende examens; examens-oude stijl)

De namen van de geslaagde geëxamineerden zijn overgenomen van de computerlijst van november 1984. Op deze lijst is de letter ij vervangen door y.

* = cum laude.

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID

Doctoraalexamen

A.A. Kramer
J.C. Donner*
J.C. Winston
T. de Boer
J. van Manen
T.A. Huttenga*
W.J. Dondorp*
D.M. Knibbe
Mej. M.G. Verduyn
Mw. C.A. Boonstra
e.v. Van Hyszeler

H. Torenbeek
A.J.O. van der Wal
D.J. Deunk
N.A. Riemersma
L. Zwaan
W.J. Koole
H.R. Knoop*
Mw. J.C. Colenbrander
e.v. Isaak
E.A. Broekema
G.J. Karssenberg
H.J. Bavinck

R.F. Smit
T. Kruyswyk Jansen
Mej. L.S. Karreman
Mw. M.E. Overeem
e.v. Boelhouwer
M.H. Leistra
F.F. Omta*
Mw. A. Oudshoorn
e.v. Baayen
W. Verschoor

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

Doctoraalexamen

G.J.M. Heuft
Mej. S. Kley
Mej. C. van Rossum
B.G. van Zadelhoff
H.J. Hertel
Mw. A. Hovenier
e.v. Homans
T.A.M. Jansen
Mej. H. de Jong
Mej. E.B.T. Kienhuis
R.W. Limburg
Mej. A.L.M. Olifiers
R.J. Piet
Mej. R.D. Pudlat
J. Sybrandy
N. Verhey*
J.W. Wellink
R.A. Bakker

Mej. J.T.M. Bergisch
Mej. A. Boerwinkel
C. Byl
A.L.B. Geerlings
r.J. Geloof
Mw. C.A.H.M. van Haare
Heymeyer e.v. Hube
H. Manuel
Mej. M.J.M. Marseille
Mej. A. Nagel
R.A. Nipius
Mej. M.J.A. Schouten
e.v. Spigt
Mej. I.M. ter Sluis
Mej. C.D.M. Swinkels
Mej. R.C. van der Veen
Mej. C.J.H. van der Veldt
J.W.G. Vink
G.C.T. Brepoels

G.J.M. van Doremalen
Mej. D.G.J. Dop
Mej. M.H.J. van den Horst
A.C.W. van Limburg Stirum
J.A. Mendelts
Mej. A.E.M. Rottgering
Mej. E.S.M. Thoolen
A.G. Walsweer
P.E. van de Water
Mej. W.E. van der Woude
J.M. van den Bergh
P.L.J. Bosch
A. Buma
J.W. de Groot
Mej. I.C. Hoogervorst
B. Kulbs
Mw. A. van Limborgh
M. Ploeg
J. Pot

R.L.G.M. Steegmans	R.S. Ferouge	e.v. Van Gulp
Mej. N.T. Zystra	J.P. Franx	Mej. M.T. Thoene
T.S.M. van Aarsen	A.A.C. Frumau	M.C. van Tol
A.D. Bos	F. de Groot	H.J.G. Voormeer
J.M. Breuness	S.E. Hannema	J. Vos
J.J.H. Cuypers	F.F.C. Heule	R. Wilgenkamp
A.J. Dusamos	L. Janse*	Mej. M.F. van Willigen
Mej. J.P.A. Lame	Mej. A.M.A.M. Kager	J. Wollenstein
H.L. Obbink	P.A.R. Kat	S. Zoodsma
L.F.G. Blogg	H. Knepper	A.J. Zuidervaat
L.G.H. Brinkmann	B.M.J. van der Meulen	P.J. Benaro
A.M. van den Broek	Mej. M.A. Monkelbaan	B.B. Broekman
M.P.M. Fruytier	H. Nieuwenhuis	W. van der Kruyff
F.L.M. van de Graaff	J.H.M. van Noorden	S.P. Maruanaya
Mej. I.G.A. Hoenderkamp	H.B. Post	J.H.A. Steenbrink
P.J.M. Nooy	Mej. E.M.A. van der Riet	J.H. van der Werff
R.B.M. Vermolen	Mw. G.J.M. Splinter	
Mej. M.J. van de Wetering	e.v. Van Veen	<i>Doctoraalexamen</i>
G.J.M. Zuidinga	L.R. Tromp	<i>Notariaat</i>
Mej. A.H.Q. Bessems	J.M. den Uyl	N.J. Kuipers
W. Hendricks	A. Verhey	Mej. C.J.H. van der Veldt
H. Kort	Mej. D. Abbenes	A. Buma
T. Suurbach	M. Blokhuis	R.L.G.M. Steegmans
Mw. R.L. van der Woude	Mej. J.M. Caro	R.P. Band
e.v. Spier	L.J. Clement	F.W. van Embden Andres
Mej. L. van Andel	Mej. A. Doelman	Mej. M.J. van de Wetering
Mej. M.E. van Binsbergen	J.H.L. Grinwis	T.J. Lintvelt
Mej. D. Dorreboom	Mej. G.A. Hagelen	J.W.P.M. Akkermans
T.B. Frohn	R. Hulsebosch	A.A.M. Bakker
Mw. E.R.C. den Heeten	P.B. Klaver	D.F. de Rooy
e.v. Kriek	P.A. Kok	Mw. G.J.M. Splinter
I.P. Reedyk	T. Kuipers	e.v. Van Veen
P.G.B.C. Theelen	Mej. J.A.E. Luykx	M. Blokhuis
W.R. ter Voert	M.F. Meyer	P.M.M. Mulders
R.J.B. Wys	Mw. E.N. Mobron	J.P.J.H. van den
A.A.M. Bakker	e.v. Hoving	Wildenberg
A.R.L. Barneveld	H.A.M. Mul	
Mej. M.E. Bergsma	Mej. A. Naeff	<i>Doctoraalexamen</i>
D.J. Berkelder	J. Niestadt	<i>Vrije Studierichting</i>
Mw. M.H. van Blitterswyk	J.H. Padmos	P.A. Kok
e.v. Vermeulen	Mej. A.M. de Ruiter*	F.M. Penning
J. Broekhuizen	Mw. H. Siebelink	B.D. Roelink

Mej. M.M. Bos
P.A. Rontgen
A.F. Cerda Iturriaga
R.M. de Graaf

B.J. Hafkenscheid
M.T. Schipper
S.P. Vuyk
Mej. B.J.F. Lucier

F.F.C. Heule
G.J.M. Nies
B. Smit

FACULTEIT DER GENEESKUNDE

Artsexamen

P. Admiraal
S. Ahmed
Mej. M.J.J. de Haan
Mej. J.Y. de Jong
Mej. D.B. Kuitert
Mw. C.E.M. Smit
J. Sturris
D.J. Veltman
Mw. A. Belgraver
Mej. H.F. Engel
Mej. J.W. Kalsbeek
Mej. T.J.A. Kistemaker
M.J. van den Bent
J.C. Bleeker*
C.J. de Bree
C. van Dien
M.J. van der Meulen
G.G. Reede
Mej. A.J. van Brenk
M. Noest
D.P.A. Overwater
R. Treffers
A.A.M. Vermeulen
R.E. Weber
Mw. M.H. van Ammers
e.v. Van der Hoeven
C.J.C. Geelen
K. Haasnoot
R.C. Jansen
Mej. M. Oussoren
J. Roest
Mej. A.C. Sikkenk
Mej. W.L.E. Vasmel*

R.A.W. Velthuis
W. Wiersma
Mej. E.K. de Wilde
J.R. Woldman
W.A. Zwaan
H.J.P.A. du Bois
G.R. Dohle
H.D. van Leeuwen
K. Schimanski*
Mej. Y. van der Voort
Mw. M. Zijlstra
e.v. Schimanski
A.C. van Arnhem
A. Boels
C. Jansen
Mw. M.P.S. Jansen
W.F. Lems
A.J.J. Lock
J.T.M. van der Meer
A.J.C. Neuteboom
Mej. A.K. Voogt
F.R. Burlage
F.P.J. Capellen
Mej. E.P. van Heuzen
A.R. Jonkhoff
Mej. J.M.A. Ketel
W.C. Otto
A. Rustamadji
T.H. Sie
H.J. Speelman
Mej. M.A. Struys
B. Terwey
Mw. J.C. de Vries
e.v. Bolier

L.J.J.M. Wirtz
H.J.J. Zwart
Mw. A.M. de Groot
e.v. Woudenberg
M.E. Hart
L.E. Izeboud
C.B. Lambalk*
F.E. van Meeuwen
Mw. H.I. Samson
e.v. Chitoe
A.H. Schuurman
A.R. Willems
Mw. E.J. van Aller
e.v. Wieland
C. van Blooys
D. Dykman
Mej. W.H. Kwakkel
Mw. J.M. Kwakkel
e.v. Rozemuller
M.J.W. Neuteboom
Mej. S.H. Thee
Mej. J.W. Vlaanderen
J.P. Voorsluys
C.J. van Wieringen
M.H. Schenk
N. Wolswinkel
S.J. Bink
H.H.Y. Kuper
P. Marinus
D.H. Schweitzer
Mej. J.D.A. de Vrieze
G.L. Nyessen
C. van der Waal

Mw. S.R.I. Dessy
 e.v. Leemans
 Mej. F. van der Feer
 Mej. I.L. Liem
 O.W.M. Meyer
 Mej. J.J.C. Pelleboer
 Mej. G.M.B. Avezaat
 R.H. Lubeck
 Mej. A.F.P. Mulder
 R.P. van Westering
 J.A. van der Zee
 R.J.A. Buirma
 F.J. Burger
 Mw. P.M.A. Cremers
 e.v. Van der Linden
 M.F. Luiting
 J.W.B. Tukker
 H.P. Westerhof
 C. van der Zwaan
 P.R. Algra
 E.P. Heeneman
 A.J. van Leeuwen
 F.B. Weenink
 J.A. Boodt
 J.A. le Febre
 R.P. Helt
 Mw. G. Koornstra
 J. Kroon
 Mej. E.J. Labruyere
 J.J. Meyer
 A.J.M. Brockhoff
 P.P.C. Coffeng
 H.F.L. Hendriks
 Mej. K.L. Kwee
 Mej. R.E. Oelderik
 M.C. van Petten
 Mej. M.L.C.S. Roy van
 Zuidewijn
 Mw. J.A.M. Schipperheyn
 e.v. Shircore
 D. Smits
 J.J.J. de Sonnaville

A.J. van Stalborch
 J.R. Vermeyden
 M. de Waal
 G.J. Wesseling
 U.P. Arndt
 A.L.M. Bergkamp
 Mw. M.J.J. Essenberg
 e.v. Schutte
 Mw. D. Mladin
 e.v. Van Alphen
 R.P. Staal
 Mej. A. van der Steenhoven
 Mej. M.S. Vos
 F.J.E.M. Aarts
 R.S. Dorsman
 D.J.D.F. Groenewegen
 J.T. de Jong
 A.G.M. Klarenbeek
 M.J.K. Mallat
 H.T.J. Possel
 R.J.B. Sakkers
 H.J. Stiggelbout
 F.N. Boer
 J. Boetje
 Mej. A.H.P. Bosman
 Mej. J.M. Bruin
 Mej. R.F. Doran
 Mej. C.E. Friedberg
 P.G.A. Hooyboer
 P. Molenaar
 Mw. G.E. van der Myll
 Dekker e.v. Venem
 Mw. G.D. Ong
 e.v. Tan
 J.M.F. Roumen
 W.M.H. de Ruyter
 P.P. Schild
 Mej. E.J. Vader
 A.H.J. Veneman*
 Mej. M.A.A.C. van den
 Assum
 J. Biersteker

Mw. J. Coehoorn
 e.v. Dekker
 Mw. E.H.M. Hoogenstein
 e.v. Bergkamp
 E.J. Krommendyk
 G.J. Meursing
 B.J.C. Middelkoop
 H. Pekelharing
 P.F.E. Schutte
 J. Stolk
 D. Verburg
 C.J. van der Zwaag
 M.M. Alvarez Ferrero
 D.A. Boon
 F. Dekker
 Mej. P.J.M. Elders*
 P.H.G.F. Janwlecke
 R. Kroondyk
 F.C. Kusse
 Mej. S.L. Liem
 H.J.A. Mulder
 H. de Rooy
 P. Scheltens
 T.M. Stor
 T. Woudstra

Vrije Studierichting
 Mej. G. Verbeek

Tandartsexamen
 Mej. D. Husaarts
 R.O.O. Lim
 R.M. Schweizer
 F.P. Tak
 H.P.C. Welink
 R.T. Beets
 R.J. Feitz
 J. de Goede
 Mej. C.S.G. Tjan
 Mej. S.A. Verhagen
 J.J. Davids
 P.H. van Spronsen

Mw. J.H.M. Vinkenburg e.v. Nyenhuis	J.M.G. Erens	Mw. E.B. Bosma e.v. Den Haan
F.C. Bakker	Mw. E.D. Geuzenbroek e.v. Kooops	E.L. Dom
P.C.T. Erhardt	J.L. Hogers	J.J. Dykstra
A.P. Karssen	A.P.T. de Jong	A.E.M. Noverraz
J.J. Thibaudier	P.E. de Jong	D.J.H. Ottens
A.H.M. Zwanikken	J. Schuemann	T.A.G. Pagen
L.L. Botterweck	A.W. Bakker	Mej. M.G. Rietveld
Mw. M.L. Lie e.v. Gouw	M.J.F. Bakker	G.P. Steenvoorden

FACULTEIT DER WISKUNDE EN NATUURWETENSCHAPPEN

<i>Doctoraalexamen</i> <i>Informatica</i>	<i>Doctoraalexamen</i> <i>Natuurkunde</i>	<i>Doctoraalexamen</i> <i>Scheikunde</i>
H. Weigand	N.F. de Bray	J.J. Elzas
H.W.J. Buwalda	C.W. Hagen	P.G.M. Haring
G.J.A. van der Klauw	G. van der Steenhoven*	W.E. Koolhaas
D. van der Meer	H.K. Hemmes	H.G. de Jong*
	W.A.S. Douma	G.L. Sirks
<i>Doctoraalexamen</i> <i>Wiskunde</i>	L. de Vries	Mej. H.J. Wiersma
J. Gutter	R. Hamers*	W.M. Boon
F.P.W. van Kuyeren	F. van Langevelde	U. Hofstra
J.W.T. Rougoor	R.C. van den Heuvel	D.N. Tiemersma
Mej. A.C.M. Dol	T.N. Jansen	Mej. M.T.E. Cornelissen
P.J.J. Kuys	J.G.J. Olivier	P.J. Schoppink
C.J. Noordsy	G.J. Veerbeek	E.W. Bastiaan*
Mej. F.M.T. Brazier	J.N.G. Zeinstra	M.H. Herruer
H. Weigand	C. Blomberg	F.G.A. Slykerman*
W. Kleyne	S.J.M. Smit	T. van der Does
S.J. Hoving*	M. van Sprang	S.C. Sewrajsingh
J.M.I.H. van der Broeck	L.B.M. Wassing	J.J. de Soet
L.J. Bekema*	<i>Doctoraalexamen</i>	W.M. Verwey
D. van der Meer	<i>Farmacochemie</i>	Mej. M. van der Bruggen
J.J.P. Nauta	Mw. A.A. Nauta	R.E.F. Einerhand
C.G.M. Welman	e.v. Graven	N.J.R. van Eikema Hommes*
J. van Dalen	M. Schippers	R.E. Koopmans
G.J.A. van der Klauw	J.J. van der Sommen	P.A. van Leeuwen*
T.J. van der Meer		F.M. Lock
A. Montyn		F.J.M. Moeskops
J.F.M. Voors		Mej. M.A. van Roon

J.M. Snoeks
A.C. Veltkamp*
A.T. Warffemius

*Doctoraalexamen
Geologie*

G.J.A. Brummer
B. Engbrengthof
R.S.C. de Ruiter
J.K. Bomer
O.P. Hansen
A. Rysdyk
A.J. Speelman
Mej. E. Gervais
E. de Zeeuw
B.J. Elsendoorn
J.H. Hoogeveen
P. van Kooperen
J.E. Mebius
M.N. Steward
P.G.M. Stokman

*Doctoraalexamen
Biologie*

E. Casteleyn
G.J. Kamphof
R. Mackaay
Mej. A.Y. Baayens
Mej. G. Bosma*
J.J.P. Gille*
Mej. M. Torenbeek*
A.L.G.M. Boog
Mej. C.K. Donkers
L.J. Hofland
P.S.H. Ouboter
W.C.A. van Schooten
H. Schreurs
S.J.M. de Smet
R.J.M. van Spanning
J.M. van Steenberg
T. van der Woude
F. Buwalda

Mej. H.J. Meekel
P.L.M. Smal
W. Benthem
P.V.M. Bot
M.A.M. van Brandenburg
T.M. van der Have*
A.N. van Hoek
Mej. E.M. Loriaux
A.A. Olthof
H.H. Schalk
J.E. van Hees
J.P.T.M. van Leeuwen
P.A.H.M. Bakker*
H.K.J. Keesmaat
Mej. G. Koster
M.J.M. Löffler
G. Los
K.J. Nyholt
J. van der Oost
Mej. J.F.M. Pennekamp
A.J. Schouten
R.G.M. van Amsterdam*
R.A. Barel
R.W.R.J. Dekker
J.H. Faber
J.M. de Haas*
N.C.J. Kreuk
A.J. van Loon
Mej. M.J. Pruijt
M.C.T. Scholten*
J.E.R. Thole
N. Admiraal
K.J. Appeldoorn
Mej. D.M. Janssen
R.H.M. van der Pal
E.D. Schmidt
C.H. Augustyn
B.A. Bulthuis*
H.J.M.M. Claassen*
G.J. Prast
G.J. van der Wilt*
H.J. de Wit

A.H. Bakema*
W. Bos
J.W. van Driel
T.H.C.M. Kemperman*
Mej. C.T.E.M. Maasyk
J.W. Schoorl*
H. Timmermans
L.H.H. van Vliet
T.R. Werkman
D. Jolink
M. Oudega
J. van der Plas
J. Schrotten
P.F. ter Steeg
H.P. de Sterke
T.N.J. Tensen
Mej. W.A.A. van der Wal

M.O.-B Wiskunde
A.C. Roodhuyzen
Mej. J.T. van den Hoeven
P. van Kruistum
J. Keemink
Mej. I.C.M. Samson

M.O.-B Natuurkunde
C.A.A. Jonker
H. Grypma
H.M.J. Bruyns
A.G.A. Grave

M.O.-B Scheikunde
Mw. G.C. Byl
e.v. De Jonge
J.J. Visser
F.L. Kerkhoff

M.O.-Biologie
J.G. Pouw
Mej. W.G. Schuller

Mw. A.J.C. Schouten
e.v. Breton

J.A.M. Drieman
Mej. E.L. Holst

FACULTEIT DER LETTEREN

Doctoraalexamen

Algemene Taalwetenschap

Mw. C.C.J. Houwink
Ten Cate e.v. Ter Meulen
Mw. J.W. Dyk
e.v. Van Riel*

Doctoraalexamen

Klassieke

Talen

H.M. Poortvliet*
Mej. I. Sluiter*
Mej. W.J.A. van Veen

Doctoraalexamen

Nederlands

P. Waalewyn
Mej. M.T. Brugman
G.J. Ter Haar
Mej. T.A. van Noortwyk
Mej. J.M. van der Schans
A.L. Slaghek
B.W. Sneep
Mw. A.K. ten Klooster
e.v. Oegema
H.W. van Doren
Mej. F. van Haagen*
Mej. A.H. Burggraaff
J.W. Fieggen
Mej. A.E. de Mooy
Mej. C.H.W.M. Wassenaar
A. Yzerman
J.J. van Bakkum
Mej. A. van Wifferen
A.T. Bouwman*

J.G. Mohring

Mej. E. Dokkum
Mej. M.W.M. Lippmann
Mw. C.L. Rinkel*
e.v. Landkroon
Mej. A.M. van Donk
Mej. E.M. Drayer
H.O. Sepers
Mej. J. van der Sluis
Mej. F.W. Buist
Mw. C.A. Holleman
J. Pilkes
A.A.M. Vis
E. Woutersen

Doctoraalexamen

Frans

Mej. A.P. Prent
Mej. J.A.M.I. Duivis
Mej. A. op 't Hof
Mw. C.A.M. van den
Heuvel e.v. De Koning*
Mej. C.J.M. Lieshout
Mej. H. Laernoës
J.A.M. Pynenburg
C.M. Moerbeek
Mej. A.C. Grau
Mw. G.M.J. Ouwerkerk
Mej. S.M. Tholhuysen
Mej. J. Dykstra*
Mej. J. Hermesen
Mej. J.H. Isthā
Mej. T.E. van der Veen
Mw. S.N. van der Hulst
e.v. Schalekamp

Mw. M.M.J.R. Maisonneuve e.v. Clerx
Mw. N.V.Y.P. Miroux
e.v. Vryhof
Mej. C.P.M. Roling

Doctoraalexamen

Duits

Mej. E. Geldtelder
L.G. Kampen
Mej. A. Bosscha
C.H.M. Gerards
P. Grisel
Mw. K.A. van de Kwast
e.v. Groesbeek
G.B.M.C. Truyen
P.W.L. Delsing
W.K. Hendriks
Mej. A. Kunne*
Mej. H.W.W. Leyerweert
J.C.P.J.M. Maas
Mej. M.E. Saman
Mej. A. de Wit

Doctoraalexamen

Engels

M.D. van der Meer
R.W. Mul
J.C. Veldstra
R.A. Huizinga
Mw. D.H. Leeffers
e.v. De Jong
H.K. Reinbergen
Mej. M.H. Ryntjes
M. Kuyper

K. de Boer	G.P. Denninghoff Stelling	Mej. M.H. van Rheenen
Mw. A.E. van den Heuvel	J.W. Heinsdyk	S. Verhoeven
Mej. T.J. Popma	H.A.M. Klemann	A. Wendt
Mej. P. Leevers	W. Tolsma	
Mej. A.M. van den Heuvel	J.W. Wielenga*	<i>Doctoraalexamen</i>
A.F.M. van Velzen*	N. van den Eykel	<i>Kunstgeschiedenis</i>
J. Bieraugel	Mw. H.J.M. Bierling	N.T. Scheeres
E. Kerner	e.v. Wessels	Mej. E. van Kessel
Mej. T.M. Stahlie	C.A. Heitink	J. Salomons
B.R. van Wolferen	J.I. Schagen	U.G. Berghuis
Mej. M.E.A. Busman	A.H. Bornebroek	H.M.L. Jansen
H.M. de Jongste	H.A. Cuppen	Mej. A.C.H. Hofstede
Mw. J. van Lonkhuyzen	Mej. N.B. Das	P.M. Koopmans
e.v. Smulders	Mej. C.C.T. Hielkema	J.G. Lamoree
H.J. te Loo*	Mw. J.D. Kant	Mej. J.M. de Mooy
C. Wierink	G. Nyssen	H.C.J. Schraven
Mej. C.S.M. van Wissen	C.M. Puyk	Mej. H. Bosma
	D.A. Benschoop*	T.L.J. Verroen
<i>Doctoraalexamen</i>	P.A.J.S. Berbee*	J.A. de Waart
<i>Archeologie</i>	R.M.V. Eussen	Mej. S. Westenbergh
Mej. M. Gnade	H.A.T.G. Freitag	Mej. M. Sluis
	N.S. Gale	
<i>Doctoraalexamen</i>	A.G. van Harry*	<i>Doctoraalexamen</i>
<i>Geschiedenis</i>	A.A.C. Jansen	<i>Algemene</i>
M. van de Riet	P.J. de Jonge	<i>Literatuurwetenschap</i>
W.G. van de Fliert	Mej. E.M.F. Koch	T.A. Engelshoven
J. Heemstra	D.J. Lam	W. Maas
Mej. M.W.P. de Heide	W.J. Meyer	S.R.F. Praet
J.G. Veenstra	Mw. J.D.H. van der Mispel	C.J. van Seuren
G.C. van Vulpen	e.v. Wierdsma	
Mej. A.C. Wits	Mej. M.M.M. Neerincx	<i>Doctoraalexamen</i>
E.J.J. de Paepe	Mej. M.B.E. Oomens	<i>Fries</i>
Mej. A.C.C. de Wildt	D. Pasman	S. Dyk

FACULTEIT DER ECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

<i>Doctoraalexamen</i>	J. Kuipers	M.A.M. Busker
M.A. Bongers*	J.H.M. Looek	A. Iedema
E. Friederich	G.A. Oskam	H.S. Nanninga
S.J. Hartjes	C. Oudshoorn*	P. Veltman
J.A. Hendriks	C. Terbrack	R.A. Vink
Mw. K.L. Ie	J.G. Bannink	M.H.J. de Beer

R.G.J. te Brake	P.H. Mulders	J. van Doggenaar
Mej. M.J. Danielson	J.P.M. Sym	K. Dullemond
Mw. D.J.M.P. Horsmeier	H. Verkaik	W.G. Hol
e.v. Eendebak	T.W.L. van Vilsteren	P. Karemaker
P. van Kempen	J.T.M.M. Albers	G.W. Keja
T.F.M. Kroger	I.A.H. Boel	S.F.I. Kok
Mej. A.C. Lenterman	T.C. van Ginneken	P.H.T. Mey
P. Littooy	W.J. Groven	E. van Ouwerkerk
J.J. Majoewsky	G.J. Korstanje	P.E. Philippens
M.K. Tamminga	M.R. Bastiaenen	Mej. I.J. van Poelgeest
J.J.C. Visser	M.L. Brooshooft	Mej. H.M. Prast
P.J. Vrouwes	D.C. Carol	E.G. Schiernecker
G.M. van Westrienen	F.H. Feenstra	H. da Silva Curiel
G.H.R.M. Willenborg	H.P. Fousert	G.J. Snyders
E.J. van der Woude	K.M. Lamp	J. Solf
E.E.M. Nelissen	H.A.M. Leek	Mej. A.M. Teppema
W.E. Benink	Mw. J.A.M. Luyf	G. Twickler
C.C.A. van den Berg	F.H. Oosterhuis	A.P.M. de Vries
Mej. M.A.J. Groenendijk	J. Oudhof	D. van der Wal*
R.M. van Heusden	G.H. Reink	B. de Wilde
M.F.A. Poncin	H.M. Sandee	<i>Economisch</i>
A.A. van 't Spyker	E. van der Wal	<i>Accountantsexamen</i>
R. Woerdeman	S. van der Werff	M. van den Heuvel
J.A.J. Alders	R.M.I. Bakridi	J.W.A. Andriessen
R.J.M. Bakker	L.W. Esselman	R.J. Kuipers
R.R. Baumfalk	J.W. Floor	R.H.H.M. Mosch
T.P. Derks	R.H.T. Geskes	H.G.J. de Jong
J.C.H. Fles	P.A. Haal	G. Stoffelsen
Mej. C.J. Gerbranda	J. Huizenga	P.A.M. Saelman
C.A.M. de Ruig	A.R. de Jong	J. van der Wal
P.J.M. van Baalen	D. de Kruif	N.J. van der Wal
A.J. van den Doel	J.J. Leibbrand	H.G.M.J. Pernot
J.W. Geurts	R.J.M. Oudendyk	J.P. de Vries
A.M.T. Mouwen	Mw. M. van der Reyden	C.A.B. Blauwhoff
T. Nokkert	E. Scholte	K.J.A. van de Griendt
L. Roubos	L.J. Wolters	J. Ringeling
F. van Santen	Mej. J.A. van Wyngaarden	R.J.A. Wensink
R. van Schaik	Mej. M.W. Beyer	R.C. Clement
H.J.R. van Setten	E. Bloemer	M. van den Heuvel
A.J. de Bie	R. Blok	W. Koopman
J.C. Beyleveld	W. Botter	
P. Landman	W.K. Botterman	

A.C.G. Offereins

F.D. van Oudheusden

P. Silvis

FACULTEIT DER SOCIALE WETENSCHAPPEN

Doctoraalexamen

Westerse Sociologie

B.J. van der Craats
Mej. N. Hoekstra
J.J.C. Schuurman
H.M. Zylstra
Mej. C.C. van Dulleman
Mej. L.B. Karlsson
e.v. Andersson
M. de Rooy
H.J.B. de Groot
C.M. Mackenbach
J. Vaartjes

Doctoraalexamen

Niet-Westerse Sociologie

Mej. J.W. Navis
J.J. Vermaat
J.C. Nusselder
J. Brouwer
H.N. Schryvershof
Mej. R.T. Kuil
S. Meteku
Mej. A.C. Wind

Doctoraalexamen

Culturele Antropologie

Mej. P.T.M.J. Romyn*
A.J. Ruitenbeek
Mej. A.J.J. Janssens
Mej. H.G.W. Stockmann
Mw. D.G. Korfker
J.G.F. Huigen
C. van der Laan
Mw. M. Weiffenbach
e.v. Polk

Doctoraalexamen

Politologie

P.C. Byker
A.J. Egonmwan
H. Schoemakers
W.P.C. van Zanten
C.M.M. Paardekooper
E.H. Wolters
S.M. Jaiteh
A.H. Keet
H.G.M. Keyzer
I. Koffeman
J.A. de Ridder
A.F. Wiersema
F.M. Hussein
A.E.H. Veugen
J.B. van den Berg
A.A.M. Horrevorts
P.J. de Vries
V.M. Aalbers
P.A. 't Lam
G.J.M. Klaasen
P.D. van Eyk
J.R. Nobel

Doctoraalexamen

Psychologie

W.C.J. Galama
Mej. P.J. Gilhuis
F.C. Mooyaart
A.J.M.A. America
Mw. E.T.M. Bakels
e.v. Lyesen
Mej. I.C.M. Beljaars
Mej. D.I. Boomsma*
T.M.G.M. van den Bosch
Mej. S.M. Mastenbroek

G.C. Postel

Mw. C.K. ter Voort
Mw. Y.A.M. Brenninkmeyer
e.v. De Beurs
T.C.M. van Gaalen
P. Jie
Mej. M. Koolhaas
Mw. J.A. van den Bosch*
e.v. Van Manen
Mej. M. Eisma
Mej. L.J. Hildering
W. Gerkema
J.W. Klootwyk
Mej. A.C.J. de Kruijk
H.C. Limburg
Mw. A. Linstra*
C.J. Mooibroek
Mej. A.J.M. Ros*
Mej. D.C. Corbyn
P.H.A. Hagemann
Mej. E.M.A. Komen
P.J.W. Lendir
G. Lind
Mej. F.C.M. Nyssen
M.L.G. Palmen
A.W. Sierksma
Mej. S. de Vos*
Mw. M.M.A. Winkel
e.v. De Zeeuw
J.C. de Haan
J.J. van Egmond
R.J. van Holthuysen
Mw. A.C.I. Kerstens
Mej. G. de Kock
J.J.G. van Merrienboer
J.C. Tymes
C.M.A. Witte

Mej. C.W. Zeillemaker	<i>Doctoraalexamen</i>	W.J.G.M. Jacobs
H.E. Alken	<i>Pedagogiek</i>	Mej. F.T.G. van der Vorst
Mej. M. Couperus	J.M.C. Aalberts	J.G.A. Bouten
Mej. M.D. Visser*	Mej. R.H. van den Berg	N. Degen
Mej. H.J.M. van den Oord	H.D.B. ten Bergen	Mej. G.C. van Dyk
Mej. A.M.E.A. van den Akker	Mej. M. Henderson	Mej. M.H. Janssen
H.B. Bakker	Mej. E.J. Kuiper	Mej. A. Joldersma
Mej. C.B. Barentsen	E. Lemstra	J.M.C. Clemens
Mw. M.S.J. Boer	Mej. J.M. Niemantsverdriet	Mw. J.M.E. van den Eeckhout
e.v. Oving	Mej. L.F.M. van Tilburg	M.E. Matil
W. Brania	Mej. M. van Andel	Mej. A.M. Nieuwenhuys
Mej. I.P. Brummelman	Mej. J.E.C.H. Brekelmans	M.N. Rodenburg
P.B.C. Buts	Mw. E. Jongenelen	J. van Staaldun
H.J. de Canne*	e.v. Heyman	Mw. Z.H. de Baat Doelman
A.A. Gabeler	H. Sieffers	e.v. Bos
Mej. S. Gardeslen	J. Vinke	Mej. J.C. Bergshoeff
P.E. Hoffman	Mej. S.C.M. Byl	J.W.T. Beyer
L.G.M. Houtkamp	Mej. M.G.M. Daalderop	Mej. J.M.T. van den Bos
E. ten Hulsen	Mej. C.J. Eeland	R. de Bruin
Mej. A.M. Jansen	T.W.M. van Gylswyk	W. Dekker
Mw. E.A. Jansma	Mej. E.F. van der Horst	D. Heineke
e.v. Vegh	Mej. N.T. van der Horst	Mej. G.J.M. de Koning
Mej. E. Kamminga	Mej. H.M.Y. Koomen	Mw. J.G.E. Laan
Mej. C.M.A. Koch	A.J. Marcelis	Mej. M.G. Loyson
Mej. M.J.A.N. Kooyman	M.J. Slagboom	P.J. Mol
P.P.M. Oomen	J.A. Tak	Mej. M.E. Post
Mej. M.D. den Ouden	Mej. J.M. Verwoerd	Mej. J.G. Preuter
Mej. J.M. Stoker	J.H. Wessels	Mej. M.H.L.G. de Ruyter
Mej. O. Stolker	Mej. A.J. Westeneng	Mw. J.J. Vysma
Mej. Y.A. Verburg	Mej. H.H. Woelinga	e.v. De Vries
Mej. H.J. Visser	Mw. K.A.M.M. Gerards	W.E. Westerman
I.J.D. de Vries	e.v. Maas	
M. de Vries	Mej. M.E.M. Moons*	<i>Doctoraalexamen</i>
Mej. C.V. van Vuuren*	Mej. L.H. Versteeg	<i>Andragologie</i>
H.J. Westerveld*	e.v. Van den Berg	Mej. M.J. Delo
Mej. A. van Wonderen	Mej. J.C. van Dongen	Mw. M.J.J. Smink
F. van der Zee	H. van Herwaarden	e.v. Winthagen
Mej. A. Zwaan*	Mej. M.M. Jonkman	S. Brouwer
	Mej. H.A.G. van Tilburg	Mej. C.J. van der Linden
	Mej. P.J. Vos	W.C. Fidler
	Mej. F.H.J. Posthuma	P.C.M. Groot
	Mej. M.A.C. Gouwenberg	

G.S.M. Dirven
Mej. A.J. Huber

Mw. J.L. Schelhaas
Mej. G. de Jong

C. Klap

CENTRALE INTERFACULTEIT

Doctoraalexamen
Wijsbegeerte
P.L. van Veldhuysen

R. Schutrup
K. van der Zwaag
T.D. de Groot

R. van Woudenberg
H. Looren de Jong

INTERFACULTEIT DER AARDRIJKSKUNDE EN PREHISTORIE

Doctoraalexamen
Natuurkundige
Aardrijkskunde
D. Bouman
A. Noordyk
Mej. J. Zevenhek
Mej. E. Zilverberg
C. Kasse
J.A. Bakker
J.A. de Fretes
V. Kuhnelt
G. Rot*
P.P. Schot
A.M. Haak
R.J. Stuurman
E.H. Verhagen
F.D.E. Waardenburg

E. Krikke
P.A. Smits
L. van Diermen
J.C. van Voorthuizen
B.J. Navis
W.A. van Roode
R.L. Bak
Mej. C.S. Beckers
J. van Beveren
C.A.M. Duif
M.A. Kooiman
J.M.W. de Kunder
E.H. Lange
M.M.W. Raemaekers
L.M. Rigter
J.M.P. Vermeulen
Mej. M.E. Hoogendoorn*

e.v. Kroese
P. Heidebrink
Mej. M.J.C. Hermans
L.R.E. Hinds
L. Koeten
J.H. Kooning
I.J. Labruyere
W.N. van Liere
C. van der Meulen
I. de Muynck
T.C. Noordhoek
Mej. S.M. Onderwater
J.C.G.M. Paulussen
J.E.C.R. Sabee
E.I.M. Schoth
L.J.J. van der Wal
Mej. B.L.M. Westervoorde
H.W.J. Winfield
B.C. van der Zanden

Doctoraalexamen
Sociale Geografie
P.J.M. Robben*
T. de Vries
J.M.P. Vroomans
J.G. Blokhuis
Mej. M.H. de Bruyn
A.J. Gercama
Mw. M.P.I. ten Kroode

T.H.M. van der Loop
J.J.H.S. Sinnema
W.J.M. Westervoorde
J.C.G. Aarts
K.J. Annema
Mej. J.C. van Beek
Mw. C.M.J.T. Berbee
e.v. Koolen
Mw. A.H. den Breejen

INTERFACULTEIT DER ACTUARIËLE WETENSCHAPPEN EN ECONOMETRIE

Doctoraalexamen

Actuariële Wetenschappen

R. Bruning

Doctoraalexamen

Econometrie

S. Berger

H.W.M. Jansen

A.J. Vlam

J.L.T. Blank

H.J. Kooiman

Mej. J.M. Lohman

INTERFACULTEIT DER LICHAMELIJKE OPVOEDING

Doctoraalexamen

Mej. A.J. Edwards van
Muyen

O. Jelsma

H.J.J. Joris

W.H. van Lier

L.M.L. Gregoire

T.S. Vrolyk

W.M.G. Beckers

C.R. Kruk

J.J. Robeer

C.H. de Bruyn

A.M. Lucassen

H.E.J. Veeger

Mej. A.N.J. de Munck

Mej. M.E. Rekkers

M.J. Bylard

H.A.M. Daanen

Mej. M.A. de Bakker

E. Houtkoop

Mej. L.E. Zantman

G.J. Beekman

Mej. G. Glas

R.M. de Koning

Mej. Y.A. Pauw

G. van der Meulen

G.J.A. Reymers

H.F.P.M. Schlatmann

Mej. G.J. de Bakker

Mej. N. Hildebrand

M. Holewyn

H. Kuyper

J.C.M. van Leeuwarden

Mej. J. Verkerk

gepromoveerden

GODGELEERDHEID

- 22-09-1983 G.C. van de Kamp Pneuma-Christologie: een oud antwoord op een actuele vraag?
- 02-04-1984 D. Tieleman De dienst van de kerk in de wereld van het hoger onderwijs.
- 17-05-1984 M. van den Boom Bevrijding van de mens in islamitisch perspectief.
- 25-05-1984 J. Helderman Die Anapausis im Evangelium veritatis.

RECHTSGELEERDHEID

- 27-01-1983 A.Th.S. Leenen Een studie naar de draagwijdte van de eigen rechtsorde van de Europese gemeenschappen.
- 25-05-1984 S. Schönholz
(Cum Laude) Alternativen im Gerichtsverfahren.

GENEESKUNDE

- 02-09-1983 D.P. Bruynzeel Angry back or excited skin syndrome.
- 30-09-1983 J.J. Heimans Anatomy and radiology of the anterior inferior cerebellar artery.
- 14-10-1983 H. Kruijff Primary carcinoma of the fallopian tube.
- 21-10-1983 P.G.A. Hompes Enkele aspecten betreffende de rol van het centrale zenuwstelsel in de regulatie van de gonadotrofinensecretie tijdens de prepuberale ontwikkeling van de vrouwelijke rat.
- 28-10-1983 K. Postema Spastische parese bij infantiele encephalopathie.
- 08-12-1983 G.P.J. van Kampen Modulation of chondrocyte metabolism in vitro.

16-12-1983	E.H.J.F. Boezeman	The estimation of the bone and air conduction thresholds using brainstem auditory evoked potentials and canallation techniques.
03-02-1984	Mw. M.M. Wilders	Veiled cells in the gastrointestinal tract.
06-04-1984	J.D.C.H. Graswinckel	De behandeling van intraarticulaire, thalamsche calcaneusfracturen door open repositie en inwendige fixatie.
27-04-1984	L. van Bergeijk	Oestrogens and the regulation of LH, FSH Testosterone, TSH and prolactin in the human male.
11-05-1984	T.J. van den Akker	Computer pre-processing of some electrophysiological signals.
30-05-1984	J.G.N. Swart	Botvervanging in het maxillofaciale gebied.
01-06-1984	H.A. Delemarre-van de Waal (Cum Laude)	Central regulation of human puberty.
01-06-1984	C. Waalwijk	Hemolysin, a virulence factor in nephropathogenic escherichia coli.
08-06-1984	P. de Roos	Intermaxillaire fixatie.
15-06-1984	M. Lievaart	Toetsing van enkele aspecten van de verloskundige zorg.
20-06-1984	M.P.J.M. Bisschop	Vaginal candidosis
22-06-1984	O.Th. Uttendorfski	Hypertension, proteinuria and renal morphology in eclamptogenic gestosis.
29-06-1984	C.W.J. Grolleman	Polyphosphazenes as a bloerodible system for controlled drug release.
29-06-1984	P. Patka	Bone replacement by calcium phosphate ceramics.

WISKUNDE EN NATUURWETENSCHAPPEN

09-09-1983	J.T. de Hey	Biosynthesis of some chloroplast protein in <i>spirodela oligorhiza</i> .
28-09-1983	W.P. Cofino	High resolution optical spectroscopy of photo-lytically generated unstable organic species.
07-10-1983	W.A. Dreschler	Relations between psychophysical data and speech perception for hearing-impaired subjects.
12-10-1983	V.P. Claassen	Studies on the molybdenum cofactor common to several enzymes.
26-10-1983	Mw. L.J. Müller	Postnatal development of synaptic contacts in the visual cortex of rabbits.
27-10-1983	M.J.J. Hakkaart	The bacteriocinogenic plasmid CLO DF 13.
11-11-1983	A.A. Geldof	Histophysiology and kinetics of a secondary antibody response.
14-12-1983	M.M. Verbeet	Initiation of transcription of the yeast ribosomal RNA operon.
16-12-1983	J.F. Sluiter	Parasite-host relationship of the avian schistosome <i>Trichobilharzia ocellata</i> and the hermaphrodite gastropod <i>Lymnaea Stagnalis</i> .
16-12-1983	D.M. Lyaruu	The role of alkaline phosphatase and in vitro with special reference to early amelogenesis.
06-01-1984	J.P.H. Reulen	A system-analytical investigation of latency properties of visually evoked saccades.
26-01-1984	J.M.G. Torres Pereira	Aspects of membrane structure and energy transduction in higher plant chloroplast.
02-03-1984	L.P.C. Schot	Immunocytochemical studies on peptidergic neurons in the pond snail <i>Lymnaea Stagnalis</i> .

09-03-1984	A.J.J. Bos	The Amsterdam proton microbeam.
15-03-1984	J.C.P. Matthijs	Energy metabolism in the cyanobacterium <i>Plectonema boryanum</i> .
16-03-1984	R.D. Woittiez	Aquantitative study of muscle architecture and muscle function.
19-04-1984	R.F. Jansen	Neuronal and hormonal control of the egg-laying behavior in the pond snail <i>Lymnaea stagnalis</i> .
03-05-1984	J. van de Lune	Sums of equal powers of positive integers.
16-05-1984	K.P. Hart	Coverings, trees and continua.
17-05-1984	P.R. Luyten	NMR and molecular dynamics of small solutes in liquid crystals.
08-05-1984	K.J.H. Kruithof	Lithiation and carbolithiation of alkenes and alkynylsilanes.
15-05-1984	J.J. Schuurmans	Dynamic aspects of photosynthetic energy transduction.
30-05-1984	H.J. Lubberding	Energy metabolism in the thermophilic cyanobacterium.
05-06-1984	P.J.C.M. van der Heijden	B-adrenergic receptor heterogeneity in central and peripheral airways of the guinea pig.
05-06-1984	W.A. Bovenberg	The chloroplast DNA of <i>Petunia hybrida</i> .
06-06-1984	M.E.M. de Smet (Cum Laude)	Investigations of the Crevillente Fault Zone and its role in the Tectogenesis of the Betic Cordilleras, Southern Spain.
06-06-1984	F.C. Boogerd	Energetic aspects of dinitrification in paracoccus denitrificans.
07-06-1984	K.A.H. v. Leeuwen	Stark effect studies of alkaline earth atoms.

14-06-1984	Th.A. van der Knaap	How phosphoalkenes violate the double bond rule.
21-06-1984	A.L.J. Peters	Stroma Lamellae vesicles: a potential tool for studies on higher plant photosynthesis.
29-06-1984	A.C.M. Ran	Semidefinite invariant subspaces stability and applications.
29-06-1984	C.M.T. Molenaar	Organization and structure of yeast ribosomal protein genes.
04-07-1984	J.A.R. Keus	Organization and transcription of the ribosomal RNA operon in chloroplasts of <i>Spirodela oligorhiza</i> .

LETTEREN

15-09-1983	G.H. Kramer	Ambrosius van Milaan en de geschiedenis.
23-09-1983	N. Lettinck	Geschiedbeschouwing en beleving van de eigen tijd in de eerste helft van de twaalfde eeuw.
06-04-1984	J. Hardeman	Selectieve innovatie door kleine boeren in Mexico.
24-08-1984	J.H. Meuleman	Le constantinois entre les deux guerres mondiales.

ECONOMIE

25-11-1983	P.T.M. Laagland	Modeling in information systems development.
12-04-1984	J.C. de Gooijer	Contributions to univariate time series analysis with an application to dutch stock market prices.
03-05-1984	P.A. Boot	Ekonomische planning in de Duitse Democratische Republiek.

07-06-1984 H.S. van der Knoop A multivariate time series analysis of the dutch flow of funds.

21-06-1984 J.M. Sneek Modelling procedures for univariate economic time series.

SOCIALE WETENSCHAPPEN

27-10-1983 H. Nakken Psychomotorische trainingsprogramma's.

04-11-1983 A. Vermeer Bewegen en kinderrevalidatie.

17-11-1983 L.G.M. Prick Het beroep van leraar.

14-12-1983 J.J. Pool Sociaal-therapeutisch gedrag van verpleegkundigen.

15-12-1983 H. van de Graaf Denken aan doen.

15-12-1983 R. Hoppe Economische zaken schrijft een nota.

27-01-1984 I.G.Ph. Callens Het concept 'Levend leren'.

09-05-1984 L.F. Groenendijk De nadere reformatie van het gezin. De visie van Petrus Wittewrongel op de christelijke huishouding.

08-06-1984 G. van Staveren Taakopvatting en werkwijze bij huisartsen.

28-06-1984 H.K. Letiche Learning and hatred for meaning.

CENTRALE INTERFACULTEIT

23-09-1983 Mw. L.D. Derksen On universal hermeneutics.

13-04-1984 H.L.K. Bleijendaal Heidegger en Lévinas over de tijd.

16-05-1984 J.A. Radder De materiël realisering van wetenschap.
(Cum Laude)

24-05-1984 V. Kal

Over intuïtie en discursiviteit bij Aristoteles.

15-06-1984 P. Boot

Plotinus, over voorzienigheid.

